

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра всесвітньої історії

**О. А. Буравський
І. М. Власюк**

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

(XIX – початок XX ст.)

***Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету***

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2015

УДК 94(41/99)(=16)(07)
ББК 63.3(4)я73
Б 91

Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №2 від 25 вересня 2015 р.)

Рецензенти:

Стародубець Г. М., доктор історичних наук, професор
Житомирський державний університет ім. Івана Франка
Сініцький А. Ц., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет
Кругляк М. Е., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський державний технологічний університет

Буравський О. А., Власюк І. М.

**Б 91 Історія слов'янських народів (XIX – початок XX ст.):
Навчально-методичний посібник для студентів історичного
факультету / О. А. Буравський, І. М. Власюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ
ім. І. Франка, 2015. – 168 с.**

У методичних рекомендаціях до семінарських занять вміщено розподіл навчального часу за темами, плани семінарських занять і методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури, тестові завдання, контрольні питання до екзамену. При складанні навчально-методичних матеріалів враховано вимоги кредитно-модульної системи.

Для студентів III курсу історичного факультету денної та заочної форм навчання.

УДК 94(41/99)(=16)(07)
ББК 63.3(4)я73

© О. А. Буравський, 2015
© І. М. Власюк, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ЗМІСТ КУРСУ	7
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	11
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	14
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І ТЕМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	18
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДО КУРСУ.....	78
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	114
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ».....	117
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	123
ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ.....	147
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	160
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	164

ВСТУП

Дисципліна «Історія слов'янських народів» (XIX – початок XX ст.) викладається на III курсі у першому – другому семестрах обсягом 144 години (2 модулі). З них – 56 (20 – заочна форма) аудиторних годин (16 (6) лекцій і 12 (4) семінарських занять), 68 (104) годин – самостійна робота, 20 годин – індивідуальні завдання.

Об'єктом вивчення дисципліни є суспільно-політичний, соціально-економічний і культурний розвиток слов'янських народів у XIX – на початку XX ст.

Предметом вивчення «Історії слов'янських народів» є дослідження основних закономірностей і особливостей, тенденцій розвитку державності слов'янських народів, соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних процесів у XIX – на початку XX ст.

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія слов'янських народів» є формування у майбутніх спеціалістів системи знань про історію та культуру всіх слов'янських країн; розуміння складнощів і проблем їх розвитку в різні історичні періоди й на сучасному етапі; вивчення ними важливих джерел із історії та культури цих народів, набуття необхідних навичок щодо подальшої роботи у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, школах при викладанні всесвітньої історії, світової культури та інших дисциплін.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія слов'янських народів» є:

- вивчення історії, процесів державотворення і розвитку слов'ян від найдавніших часів до сьогодення;
- вивчення культурних досягнень цих народів у різні епохи;
- аналіз відповідних історичних джерел, документів, творів тощо;
- виявлення взаємозв'язків між різними слов'янськими народами в різні історичні періоди;
- пошук спільного в історії, релігії та культурі слов'янських народів, шляхів їх більш тісної співпраці на початку XXI ст.;
- осмислення проблем і складнощів розвитку різних слов'янських держав для більш об'єктивної оцінки їхньої ролі у всесвітній і регіональній історії.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- внесок слов'янських народів у світову історію;
- основні закономірності, тенденції та проблеми розвитку цих народів;
- хід і взаємозв'язок важливих історичних подій слов'янських країн;
- головні наукові праці з історіографії історії слов'янських народів і сучасний стан її вивчення;
- основні категорії та терміни, що застосовуються у курсі.

вміти:

- теоретично осмислювати спільне й особливе в історії слов'янських народів;
- творчо й ефективно використовувати набуті знання у практичній діяльності за своєю спеціальністю;
- формувати у себе та учнів об'єктивну оцінку при вивченні сучасних процесів у розвитку цих держав; повагу до їх історії та культури;
- знаходити взаємозв'язки та взаємовпливи в історії різних слов'янських народів, у т. ч. з історією нашого народу та всесвітньою історією.

Нормативна навчальна дисципліна «Історія слов'янських народів» є складовою циклу професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», є базовою для вивчення всесвітньої історії. Програму дисципліни складено відповідно до місця та значення її у підготовці майбутнього спеціаліста-історика. Вона охоплює всі змістові модулі, визначені анотацією для мінімальної кількості годин, передбачених стандартом.

Логіка і структура курсу та передбачені цією програмою методи його вивчення дозволять студентам набути певного рівня професіоналізму та навичок, необхідних для подальшої самостійної роботи.

Контроль за видами діяльності студентів здійснюється шляхом поточного оцінювання знань і періодичного тестування. Наприкінці кожного модуля пишеться підсумкова модульна робота. За результатами суми модулів виставляється підсумкова оцінка за національною 100-бальною шкалою.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4,5	Галузь знань 0203 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки 6.020302 Історія (шифр і назва)		
Модулів – 2	Спеціальність Історія. Спеціалізація: правознавство	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		3-й	3-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин - 144		5-й – 6-й	5-й – 6-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 2,5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Лекції	
		32 год.	12 год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	8 год.
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
68 год.	104 год.		
Індивідуальні завдання: 20 год.			
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить (%): для денної форми навчання – 56/88 (39% / 61%), для заочної форми навчання – 20/124 (14% / 86%).

ЗМІСТ КУРСУ

Модуль 1

Росія та Білорусь у XIX – на початку XX ст.

Тема 1. Соціально-економічний і політичний розвиток Російської імперії у першій чверті XIX ст.

Соціально-економічний розвиток Російської імперії у першій чверті XIX ст. Початок промислового перевороту. Розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві. Внутрішня політика Росії у період правління Олександра I. Діяльність М. М. Сперанського. Зовнішня політика Російської держави у першій чверті XIX ст. Вітчизняна війна 1812 року. Закордонні походи російської армії. Віденський конгрес. Легенда про Федора Кузьмича. Оцінки правління Олександра I в історичній науці.

Тема 2. Російська імперія у період правління Миколи I (1825–1855 рр.).

Основні напрямки внутрішньої політики у другій чверті XIX ст. Рух декабристів. Зовнішня політика Росії у середині 1820-х – першій половині 1850-х рр. Кримська війна. Оцінки правління Миколи I в історичній науці.

Тема 3. Росія у другій половині XIX ст.

Соціально-економічні та політичні зміни в добу правління Олександра II (1855–1881). Реформа по скасуванню кріпосного права в Росії 1861 року, її особливості та оцінка в історичній науці. Реформи 1860-х–1870-х рр. (земська, міська, судова, військова, освіти й цензури). Суспільно-політична ситуація в Росії у 1870-х роках. Зміни у зовнішній політиці Росії у період царювання Олександра II.

Росія у період правління Олександра III (1881–1894). Основні напрямки реформ у внутрішній політиці. Зовнішня політика. Оцінки правління Олександра II та Олександра III в історичній науці.

Тема 4. Соціально-економічний і політичний розвиток Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. (1894–1914 рр.)

Соціально-економічний розвиток Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. Кризи та піднесення у промисловості на початку XX ст. Столипінська аграрна реформа. Розвиток торгівлі, транспорту. Життєвий рівень населення. Політичний розвиток Російської імперії у добу правління Миколи II (1894 – 1917). Революція 1905–1907 років. Діяльність Державної Думи в Росії. Робітничий і селянський рухи в Росії на початку XX ст. Зовнішня політика Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Російсько-японська війна: причини, хід і наслідки. Особливості зовнішньої політики Росії в 1907–1914 рр. Оцінки правління останнього російського імператора Миколи II в історіографії.

Тема 5. Росія в період Першої світової війни (1914–1918)

Передумови та причини вступу Росії у війну. Перемоги й поразки російської армії. Наростання опозиційних настроїв у IV Думі. Прогресивний блок 1915 р. Воєнно-політичні кризи 1915 та 1916 рр. Дезорганізація державної влади. Лютневі події 1917 р. в Петрограді. Падіння самодержавства. Утворення Тимчасового уряду. Внутрішня і зовнішня політика Тимчасового уряду в березні – жовтні 1917 р. Жовтневий переворот більшовиків у Петрограді. Перші законодавчі акти. Формування органів центральної влади. Скликання Установчих зборів і їх розгін. Брестський мир 1918 р.

Тема 6. Білоруські землі у складі Російської імперії в XIX ст.

Соціально-економічний розвиток білоруських земель у першій половині XIX ст. Білорусія у Вітчизняній війні 1812 р. Суспільно-політичний рух у першій половині XIX ст. Польське повстання 1863–1864 рр. та його наслідки. Зміни у соціально-економічному та політичному розвитку білоруських земель у другій половині XIX ст.

Тема 7. Білорусь на початку XX ст. (1900–1918 рр.).

Соціально-економічний розвиток Білорусі на початку XX ст. Розвиток промисловості. Аграрні зміни. Хід і наслідки столипінської реформи. Торгівля і транспорт на початку XX ст. у Білорусі. Політичний розвиток білоруських земель у складі Російської імперії на початку XX ст. Робітничий, селянський, національний рухи. Політичні партії. Білорусія у Першій світовій війні.

Тема 8. Культура Росії в XIX – на початку XX ст.

Російська культура в першій половині XIX ст. Російська культура в другій половині XIX ст. Культура Росії на початку XX ст.

Тема 9. Культура Білорусі в XIX – на початку XX ст.

Культура на білоруських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX ст. Культура Білорусі в другій половині XIX ст. Культура Білорусі на початку XX ст.

Модуль 2

Західні та південні слов'яни у XIX – на початку XX ст.

Тема 10. Польські землі у складі трьох імперій в XIX ст.

Становище польських земель у складі Росії, Австрії та Пруссії у першій половині XIX ст. Переділ польських земель на Віденському конгресі. Конституція Королівства Польського 1815 року. Національно-визвольний рух. Листопадове повстання 1830–1831 рр. «Велика еміграція». Краківське повстання 1846 року. Січневе повстання 1863–1864 рр. та його наслідки. Польські землі у другій половині XIX ст.:

соціально-економічні та політичні зміни. Релігійний розвиток польських земель у XIX ст.

Тема 11. Польські землі на початку XX ст. (1900–1918 рр.)

Соціально-економічне та суспільно-політичне становище польських земель на початку XX ст. Релігійний розвиток польських земель на початку XX ст. Польські землі в роки Першої світової війни. Пошуки вирішення польського питання.

Тема 12. Чеські та словацькі землі у складі Габсбурзької монархії у XIX – на початку XX ст.

Соціально-економічне та політичне становище чеських земель наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Чеське національне відродження. Розвиток словацьких земель наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Словацьке національне відродження. Людовіт Штур і його послідовники. Участь чехів і словаків у революції 1848–1849 років. Чеські та словацькі землі у другій половині XIX ст.

Соціально-економічний розвиток чеських земель на початку XX ст. Утворення нових політичних партій. Особливості економічного й політичного становища словацьких земель. Чеські та словацькі землі у період Першої світової війни.

Тема 13. Культура західних слов'ян у XIX – на початку XX ст.

Культура польських земель у XIX ст. Польська культура на початку XX ст.

Чеська та словацька культура доби національного відродження. Чеська та словацька культура на початку XX ст.

Тема 14. Болгарія в XIX – на початку XX ст.

Соціально-економічний і політичний розвиток Болгарії в першій половині XIX ст. Болгарські землі у другій половині XIX ст. Утворення та розвиток Болгарської національної держави. Тирновська конституція. Соціально-економічні та політичні зміни у Болгарському князівстві наприкінці XIX ст. Розвиток Болгарії на початку XX ст. Участь Болгарії у Балканських війнах і Першій світовій війні.

Тема 15. Сербія та Чорногорія у XIX – на початку XX ст.

Перше та Друге сербські повстання. Відновлення та розвиток сербської державності в XIX ст. Боротьба за конституцію. Конституція 1869 року. Сербо-турецькі війни 1876–1878 років. Визнання незалежності Сербії. Утворення політичних партій. Режим Обреновичів. Соціально-економічні зміни у другій половині XIX ст. Сербія на початку XX ст. Державний переворот 1903 року. Серби у Балканських війнах і Першій світовій війні.

Соціально-економічні та політичні перетворення в Чорногорії у XIX – на початку XX ст. Утворення та розвиток королівства Чорногорія (1910–1918). Участь чорногорців у Першій світовій війні.

Тема 16. Хорвати, словенці, боснійці та македонці в XIX – на початку XX ст.

Хорвати та словенці у складі Габсбурзької монархії у XIX – на початку XX ст. Хорвати та словенці в роки Першої світової війни. Розвиток боснійських земель у XIX ст. Боснійці на початку XX ст. Анексія Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини. Македонський народ у XIX – на початку XX ст.

Тема 17. Участь південнослов'янських народів у Балканських війнах і Першій світовій війні.

Балканські війни 1912–1913 рр.: причини, хід і наслідки. Болгарія у Першій світовій війні. Сербія та Чорногорія в роки Першої світової війни. Участь боснійців, хорватів і словенців у війні.

Тема 18. Культура південних слов'ян у XIX – на початку XX ст.

Культура Болгарії у XIX – на початку XX ст. Культура Сербії та Чорногорії у XIX – на початку XX ст. Культура на боснійських землях. Хорватська та словенська культура у XIX – на початку XX ст. Македонці у культурному розвитку XIX – початку XX ст.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		л	п/с	с. та інд. р.		л	п/с	с. та інд. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Модуль 1								
Змістовий модуль 1. Росія та Білорусь у XIX – на початку XX ст.								
Тема 1. Соціально-економічний та політичний розвиток Російської імперії у першій чверті XIX ст.	8	2	2	4	8	1	1	6
Тема 2. Російська імперія у період правління Миколи I (1825–1855 рр.)	8	2	2	4	8	1	1	6
Тема 3. Росія у другій половині XIX ст.	8	2	2	4	8	1	–	7
Тема 4. Соціально-економічний та політичний розвиток Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. (1894–1914 рр.)	8	2	2	4	8	1	–	7
Тема 5. Росія в період Першої світової війни (1914–1918)	8	2	2	4	8	–	–	8
Тема 6. Білоруські землі у складі Російської імперії в XIX ст.	8	2	2	4	8	1	1	6
Тема 7. Білорусь на початку XX ст. (1900–1918 рр.).	8	2	2	4	8	1	1	6

Тема 8. Культура Росії у XIX – на початку XX ст.	8	2	–	6	8	–	–	8
Тема 9. Культура Білорусі у XIX – на початку XX ст.	8	2	–	6	8	–	–	8
Підсумкова модульна робота №1								
Разом за змістовим модулем 1	72	18	14	40	72	6	4	62
Модуль 2								
Змістовий модуль 2.								
Західні та південні слов'яни у XIX – на початку XX ст.								
Тема 10. Польські землі у складі трьох імперій в XIX ст.	8	2	2	4	8	1	1	6
Тема 11. Польські землі на початку XX ст. (1900–1918 рр.)	6	2	–	4	6	1	1	4
Тема 12. Чеські та словацькі землі у складі Габсбурзької монархії у XIX – на початку XX ст.	8	2	2	4	8	2	2	4
Тема 13. Культура західних слов'ян у XIX – на початку XX ст.	8	–	–	8	8	–	–	8
Тема 14. Болгарія у XIX – на початку XX ст.	8	2	2	4	8	2	–	6
Тема 15. Сербія та Чорногорія у XIX – на початку XX ст.	8	2	2	4	8	–	–	8
Тема 16. Хорвати, словенці, боснійці, македонці у XIX – на початку XX ст.	8	2	2	4	8	–	–	8

Тема 17. Участь південнослов'янських народів у Балканських війнах та Першій світовій війні	8	2	–	4	8	–	–	8
Тема 18. Культура південних слов'ян у ХІХ – на початку ХХ ст.	12	–	–	12	12	–	–	12
Підсумкова модульна робота №2								
Разом за змістовим модулем 2	72	14	10	48	72	6	4	62
Усього годин:	144	32	24	88	144	12	8	124

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення курсу «Історія слов'янських народів». Вона здійснюється за такими напрямками:

- ✓ підготовка питань, визначених у планах семінарських занять;
- ✓ підготовка питань і тем, винесених виключно на самостійну роботу;
- ✓ конспектування статей із фахових журналів, розділів монографій або підручників;
- ✓ підготовка реферату;
- ✓ виконання індивідуальних завдань (повідомлень);
- ✓ підготовка до підсумкових модульних робіт;
- ✓ підготовка до екзамену.

Лекційний матеріал, поданий викладачем, повинен бути відправною точкою для студента, однак не лише формою готової передачі знань. Викладач у лекції формулює питання й проблеми, що повинні бути вивчені, проаналізовані студентами при підготовці до семінарських занять. Студент, який прагне до саморозвитку, самоосвіти, має докласти зусиль до вирішення поставлених йому завдань, творчо підходити до них, навчитись правильно аналізувати їх і відповідно використовувати знання у своїх відповідях, рефератах, підсумкових модульних роботах тощо. Виходячи з цього, необхідно підкреслити, що самостійна робота є дуже важливим видом пізнавальної діяльності студентів, формування його як творчої, активної особистості. Це, безперечно, допоможе майбутньому історику як у професійній діяльності, так і при вирішенні життєвих проблем.

При виконанні завдань самостійної роботи студентам необхідно творчо використовувати свої попередні знання, уміння й досвід. Особливо важливо навчитись чітко планувати цю роботу, виділяти головне, використовувати відповідні засоби та методи.

При **конспектуванні** статей із фахових журналів, розділів монографій або підручників студент має насамперед попередньо ознайомитися з їхньою структурою, виділити важливі для конспектування місця, продумати відповідний план конспекту. Спеціалісти рекомендують конспектувати при повторному читанні статті, книги або джерела, коли усвідомлюється краще смисловий зв'язок ідей, фактів, логіка міркувань авторів.

У конспекті необхідно робити записи переважно своїми словами, можна іноді цитувати автора. Ні в якому разі не треба сліпо переписувати більшість запропонованого тексту, оскільки це не розвиває творчі здібності й забирає багато часу. Конспект має бути чітко спланованим, невеликим за обсягом, складатися з окремих тез

або стисло законспектованих пунктів, із доповненням їх власними думками. Студент може провести порівняльний аналіз розвитку окремих слов'янських держав або народів у складі інших держав, проаналізувати запропоновані викладачем проблемні питання (наприклад, передумови, причини, наслідки певних подій, постаті), використавши при цьому рекомендовану літературу.

Звертаємо увагу студентів на те, що необхідно працювати переважно з рекомендованою літературою, вказаною викладачем. Використання іншої літератури, електронних ресурсів має бути обережним. Воно доцільне за умови, що студент при цьому консультиється з викладачем і попередньо цікавився темою, певною мірою вже зорієнтований у матеріалі.

При підготовці **реферату** студент має насамперед виявити бажання вивчати запропоновану тему, а також вміння глибоко та детально проаналізувати поставлену проблему. Студент може на консультації з викладачем запропонувати й свою тему реферату, викладач визначить її значущість і доцільність.

Студенту важливо ознайомитися з вимогами до написання реферату, підібрати необхідну літературу, також проконсультувались із викладачем (частково вона вже запропонована у плані семінару).

Обсяг реферату визначається змістом і складністю теми, характером викладу матеріалу й може становити близько 15 сторінок друкованого тексту (без урахування списку використаної літератури та додатків).

Структура реферату передбачає, по-перше, складання плану. План містить такі елементи: вступ, пункти основної частини, висновки, список використаних джерел і літератури, додатки (якщо вони є).

Вступ реферату містить обґрунтування актуальності або значущості, важливості обраної теми, мету й основні завдання при її вивченні.

У пунктах основної частини міститься виклад обраної проблеми, аналіз її, відповідно до пунктів, висвітлюються думки різних істориків із вказаної проблеми з посиланням у квадратних дужках на використану літературу.

У висновках наводяться загальні теоретичні та практичні підсумки дослідження. Вони мають бути логічно пов'язаними зі змістом попередньо викладеного матеріалу.

У додатки вносять статистичну інформацію (таблиці, діаграми тощо), документи нормативного характеру (положення, статuti тощо), матеріали, на які робляться посилання в роботі (окрім тих, що вказуються у списку використаної літератури).

Реферат виконується державною мовою. У текст можна включати цитати, визначення для підтвердження своєї думки.

Загальна оцінка реферату визначається рівнем обґрунтування зроблених узагальнень (вступ, висновки), кількістю використаної літератури й умінням її проаналізувати в основній частині.

Захист реферату відбувається на семінарському занятті у відведений викладачем час, реферат може обговорюватися у групі після доповіді. Доповідач відповідає на запитання, що виникли під час обговорення.

Реферат має бути оформлений на окремих аркушах білого паперу формату А4 (210x297 мм) у машинному (за допомогою комп'ютерної техніки) або рукописному вигляді на одному боці. Текст реферату слід розташовувати на сторінці, додержуючись таких розмірів полів: верхнє, лівє і нижнє – не менше 20 мм, правє – не менше 10 мм. Реферат виконують шрифтом Times New Roman розміром 14, міжрядковий інтервал – 1,5.

Титульний аркуш повинен містити: найменування вищого навчального закладу; назву реферату; П. І. Б. студента (група, курс, факультет, форма навчання); науковий ступінь, вчене звання, П. І. Б. наукового керівника; місто й рік.

При написанні реферату обов'язковим є посилання на джерела, використану літературу після кожного їхнього використання у тексті (у квадратних дужках із вказанням номеру сторінки, наприклад: [3, с. 56]). Не можна включати до переліку ті джерела, на які не були зроблені посилання в роботі.

Список використаних джерел і літератури розміщують у алфавітному порядку або в порядку згадування в тексті роботи (при цьому одне й те ж джерело вказується лише один раз) і складають відповідно до чинних стандартів із бібліотечної та видавничої справи. У списку повинні переважати новітні видання. Кількість використаних джерел – не менше 10.

При виконанні **індивідуального завдання (повідомлення)** студент повинен ознайомитися з вимогами до нього, змістом, проконсультуватися з викладачем щодо конкретних питань і методів виконання, які викликають складнощі, проаналізувати відповідний теоретичний матеріал, необхідний для виконання індивідуального завдання, скласти план виконання завдання, оформити його у письмовому вигляді в своєму зошиті. Обов'язково наприкінці необхідно вказати використану літературу та джерела. Повідомлення має бути розглянуте під час семінарського заняття. Якщо забракло часу для повідомлення, допускається його письмова здача викладачеві з подальшою усною співбесідою у визначений час.

Підготовка до **підсумкових модульних робіт (ПМР), екзамену** має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого модуля або дисципліни загалом. При цьому студент повинен ознайомитись з

переліком питань та завдань до ПМР або екзамену; використати конспект лекцій з цієї дисципліни, рекомендовані підручники, монографії, статті, інструктивно-методичні матеріали. При підготовці необхідно виділити більш складні питання та завдання, приділити їм ретельнішу увагу. Рекомендуємо також для перевірки своїх знань виконати студенту тестові завдання до кожної теми, включеної до ПМР.

ПМР складається з трьох типів завдань, що відрізняються складністю: тестові завдання, теоретичні завдання, практичні завдання. До тестових завдань відносяться тестові завдання з вибором однієї або декількох правильних відповідей, закінченням речення, визначенням понять. За допомогою теоретичного завдання перевіряється знання навчального програмного матеріалу. Практичне (творче) завдання передбачає, що студент повинен вміти використовувати набуті знання і вміння з курсу "Історія слов'янських народів", аналізувати та робити обґрунтовані висновки.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І ТЕМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

МОДУЛЬ 1

РОСІЯ ТА БІЛОРУСЬ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Семінарське заняття № 1

Соціально-економічний і політичний розвиток Російської імперії в першій чверті ХІХ ст.

(2 год.)

Мета: проаналізувати зміни в соціально-економічному розвитку Російської імперії, внутрішній і зовнішній політиці в першій чверті ХІХ ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі (теми: «Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ ст.», «Соціально-економічне життя українського народу й український національний рух у першій половині ХІХ ст.»).

План.

1. Внутрішня політика Росії в період правління Олександра І. Діяльність М. М. Сперанського.
2. Соціально-економічний розвиток Російської імперії в першій чверті ХІХ ст.
3. Зовнішня політика Російської держави в першій чверті ХІХ ст. Франко-російська (Вітчизняна) війна 1812 року.

Основні терміни та поняття: міністерства; Державна рада; проект реформ М. М. Сперанського; промисловий переворот; сільське господарство; Вітчизняна війна 1812 року; Священний союз європейських держав.

Завдання для самостійної роботи

1. Початок промислового перевороту.
2. Розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві.
3. Закордонні походи російської армії. Віденський конгрес.
4. Оцінки правління Олександра І в історичній науці.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

1. Розвиток капіталізму в промисловості й сільському господарстві Російської імперії у першій чверті ХІХ ст.
2. Легенда про Федора Кузьмича.

Теми рефератів:

Постать російського імператора Олександра I в історичній науці.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте нові тенденції у внутрішній політиці Російської імперії періоду правління Олександра I.
2. Яке значення для розвитку Росії мав проект державних перетворень М. М. Сперанського? Чому не вдалося його здійснити?
3. Проаналізуйте особливості соціально-економічного розвитку Російської імперії в першій чверті XIX ст.
4. Охарактеризуйте зміни в становищі селян Російської імперії в першій чверті XIX ст.
5. Які причини гальмували розвиток капіталізму в промисловості Росії в першій чверті XIX ст.? Обґрунтуйте свою думку.
6. Якими були основні напрямки й завдання зовнішньої політики Росії в 1-й чверті XIX ст.? Які чинники впливали на її здійснення?
7. Охарактеризуйте причини франко-російської (Вітчизняної) війни 1812 р.?
8. Охарактеризуйте основні етапи франко-російської (Вітчизняної) війни 1812 р. Якими були особливості кожного з них?

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно охарактеризувати детальніше внутрішню політику в добу правління Олександра I (1801–1825). Зазначимо, що Олександр I прийшов до влади внаслідок дворцевого перевороту 11 березня 1801 р. і мав наміри звільнити Російську імперію від тиранії, деспотичної регламентації російського життя за часів Павла I. Зокрема, було проведено такі заходи:

- значне помилування засуджених за політичними мотивами; повернення звільнених до державної служби; ліквідація Таємної канцелярії, тортур; виїзд за кордон став вільним; повернення усіх привілеїв дворянам, обмеження свавілля влади;
- запровадження міністерств у 1802 р. з системою єдиної влади, для зміцнення центрального управління;
- створення Державної ради при цареві (1 січня 1810 р.) тощо.

Окрему увагу важливо також приділити проекту реформи відомого тоді державного діяча М. М. Сперанського щодо державного управління.

При розгляді **другого питання** рекомендуємо проаналізувати найважливіші соціально-економічні показники розвитку Російської імперії першої чверті XIX ст. Важливо також охарактеризувати початок промислового перевороту, розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві (указ про право купівлі землі купцями,

міщанами, державними селянами, вільними селянами (12 грудня 1801 р.); указ про вільних хліборобів (20 лютого 1803 р.) та ін.).

У **третьому питанні** важливо проаналізувати суперечливість зовнішньополітичного курсу епохи Олександра I. Особливу увагу необхідно приділити розгляду причин, ходу й наслідків Вітчизняної війни 1812 року. Відзначимо, зокрема, що в зовнішній політиці, наприклад, своєчасною була ідея Олександра I про створення Священного союзу європейських держав у 1815 р. (не лише для охорони існуючих феодальних порядків, а й для підтримки миру в Європі, норм міжнародного права).

Постать російського імператора Олександра I досліджувалася в дореволюційній, радянській історіографії і сьогодні також представляє значний інтерес для сучасних істориків, особливо російських. Оскільки смерть імператора Олександра I була несподіваною та загадковою, доцільно звернути увагу на різні версії щодо цієї події, у т. ч. існування томського старця Федора Кузьмича.

Рекомендована література

Джерела:

Хрестоматия по истории России: Учебное пособие / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, Н.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 592 с.

Основна:

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

История России с древнейших времен до 1861 года: Учеб. для вузов / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров; Под ред. Н. И. Павленко. – 3-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 2004. – 536 с.

История России XVIII – XIX веков / Л. В. Милов, Н. И. Цымбаев; под ред. Л. В. Милова. – М.: ЭКСМО, 2006. – 784 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Вітенко. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 346 с.

Допоміжна:

История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). – М.: Междунар. отношения, 1999. – 448 с.

Сахаров А. Н. Александр I [Електронний ресурс] / А. Н. Сахаров. – М.: Наука, 1998. – 287 с. – Режим доступу: <http://rozamira.org/lib/names>.

Пресняков А. Е. Российские самодержцы / Сост., автор предисл. и прилож. А. Ф. Смирнов. – М.: Книга, 1990. – 464 с.

Ключевский В. О. Русская история / В. О. Ключевский. – М. : Эксмо, 2008. – 912 с.

Цветков С. Э. Александр I, 1777–1825: Беллетриз. биограф. / С. Э. Цветков.– М.: Центрополиграф, 1999. – 585 с.

Троицкий Н. А. Александр I и Наполеон / Н. А. Троицкий – М.: Высш. шк., 1994. – 304 с.

Александр I – победитель Наполеона (1801 – 1825 гг.) / Сост. М. О. Коливанова. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 256 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік; пер. з англ. В. Верлока [та ін.]; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Бармак М. Розробка Михайлом Сперанським теоретичних питань державного управління / М. Бармак // Мандрівець. – 2006. – №1. – С. 35–38.

Семінарське заняття № 2 **Російська імперія у період правління Миколи I** **(1825–1855 рр.)** (2 год.)

Мета: дослідити суспільно-політичний рух декабристів у Росії, його передумови, наслідки; основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики Російської імперії в 1825–1855 роках.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» у 9 класі (теми: «Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст.», «Соціально-економічне життя українського народу та український національний рух у першій половині XIX ст.»).

План.

1. Рух декабристів.
2. Основні напрями внутрішньої політики в другій чверті XIX ст.
3. Зовнішня політика Росії в середині 1820-х – першій половині 1850-х рр. Кримська війна.

Основні терміни та поняття: рух декабристів; кодифікація; «Повне Зібрання законів Російської імперії»; державні реформи П. Д. Кисельова; інвентарна аграрна реформа; теорія офіційної народності; університетський статут; польське повстання 1830–1831 рр.; Кримська війна (1853–1856 рр.).

Завдання для самостійної роботи

1. Польське повстання 1830–1831 рр. і Росія.
2. Становище Православної, Римо-католицької та Греко-уніатської церков у другій чверті XIX ст.
3. Суспільний рух у Російській імперії другої чверті XIX ст. Західники та слов'янофіли.
4. Оцінки правління російського імператора Миколи I в історичній науці.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Західники та слов'янофіли в Росії у XIX ст.

Теми рефератів

Оцінки правління Миколи I в історичній науці.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте причини поразки повстання декабристів у Росії.
2. Яке історичне значення мало повстання декабристів? Як до нього ставилися представники різних верств російської суспільної думки?
3. Які чинники вплинули на внутрішню політику Миколи I?
4. Проаналізуйте ліберальні та реакційні напрямки й заходи внутрішньої політики Миколи I.
5. Охарактеризуйте підсумки соціально-економічних перетворень другої чверті XIX ст. Чому Микола I не скасував кріпосне право?
6. Охарактеризуйте основні напрями зовнішньої політики Росії у 2-й чверті XIX ст.
7. Проаналізуйте передумови та причини Кримської війни.
8. Охарактеризуйте причини поразки й наслідки участі Росії в Кримській війні.

Методичні рекомендації:

Щодо правління Миколи I (1825–1855), важливо звернути увагу насамперед на його особистість, риси характеру, які впливали на його розуміння державного управління.

У **першому питанні** необхідно проаналізувати основні передумови руху декабристів у Російській імперії, програмні засади, хід і наслідки їхніх виступів проти самодержавства. Важливо також проаналізувати причини поразки декабристського руху.

Аналізуючи зміст **другого питання**, рекомендуємо звернути увагу на такі основні напрями внутрішньої політики самодержавства в цей період: кодифікація законодавства; поліпшення стану державних фінансів; реформи П. Д. Кисельова (1837–1841 рр.) щодо поліпшення становища державних селян; інвентарна реформа 1847 р. на Правобережній Україні, у Білорусі; реформування системи освіти,

університетський статут 1835 р.; теорія офіційної народності (граф С. С. Уваров): православ'я – самодержавство – народність; становище Православної, Римо-католицької та Греко-уніатської церков. Окрему увагу необхідно приділити ходу й наслідкам польського повстання 1830–1831 рр.

Викликом існуючому режиму в тридцяті-сорокові роки ХІХ ст. була публіцистична й літературна діяльність західників і слов'янофілів (важливо охарактеризувати відмінності їхніх поглядів на розвиток Росії).

При висвітленні **третього питання** потрібно зазначити, що у сфері зовнішньої політики Микола І вважав головним завданням боротьбу з революційною небезпекою в Європі. Прагнучи до відродження Священного союзу, який фактично розпався в 1830–1831 рр., він підтримував тісні контакти з монархами Австрії та Пруссії. Необхідно охарактеризувати процеси активізації російської політики на Близькому Сході, метою якої було встановлення контролю над Чорноморськими протоками й гегемонії на Балканах, а також розширення володінь у Закавказзі (російсько-персидська, російсько-турецька війни та їхні наслідки).

Ще одним важливим напрямом зовнішньої політики Російської імперії було продовження Кавказької війни: другий період – 1827–1834 рр. (процес складання військово-теократичної держави горців на Північному Кавказі й посилення опору російським військам); третій період – 1834–1855 рр. (рух горців очолив імам Шаміль, який добився окремих великих перемог над царськими військами).

Зіткнення економічних, політичних і військових інтересів Росії і ворожих до неї держав на Близькому Сході стало головною причиною Кримської війни 1853–1856 рр. Студентам необхідно охарактеризувати основні події цієї війни, звернувши особливу увагу на героїчну оборону російським гарнізоном Севастополя (1854–1855 рр.); також виявити основні причини поразки Росії у війні.

Завершити заняття рекомендуємо рефератом щодо оцінки постаті й діяльності Миколи І в історичній науці.

Рекомендована література

Джерела:

Хрестоматия по истории России: Учебное пособие / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 592 с.

Основна:

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А. Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

История России с древнейших времен до 1861 года: Учеб. для вузов / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров; Под ред. Н. И. Павленко. – 3-е изд., перераб. – М.: Высш. шк., 2004. – 536 с.

История России XVIII – XIX веков / Л. В. Милов, Н. И. Цымбаев; под ред. Л. В. Милова. – М.: ЭКСМО, 2006. – 784 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Вітенко. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 346 с.

Допоміжна:

История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). – М.: Междунар. отношения, 1999. – 448 с.

Олейников Д. И. Николай I / Дмитрий Олейников. – М.: Молодая гвардия, 2012. – 339 с.: ил. – (Жизнь замечательных людей: Малая серия: сер. биогр.; вып. 36).

Николай I: личность и эпоха. Новые материалы. – СПб.: Издательство «Нестор-История», 2007. – 530 с.

Рахматуллин М. А. Император Николай I глазами современников // Отечественная история. – 2004. – № 6.

Пресняков А. Е. Российские самодержцы / Сост., автор предисл. и прилож. А. Ф. Смирнов. – М.: Книга, 1990. – 464 с.

Ключевский В. О. Русская история / В. О. Ключевский. – М.: Эксмо, 2008. – 912 с.

Семінарське заняття № 3 **Росія у другій половині XIX ст.** (2 год.)

Мета: проаналізувати основні напрями реформ періоду правління Олександра II, внутрішню політику Олександра III; порівняти ці два періоди.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі (теми: «Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині XIX ст.», «Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині XIX ст.»).

План.

1. Реформи Олександра II (1855–1881).
2. Росія у період правління Олександра III (1881–1894).

Основні терміни та поняття: селянська реформа 1861 року; судова, військова, фінансова, земська, міська, освітні реформи; польське повстання 1863–1864 рр.; Селянський Поземельний банк; подушна подать; податок на майно; фабрична інспекція.

Завдання для самостійної роботи

1. Реформа зі скасування кріпосного права в Росії 1861 року, її особливості й оцінка в історичній науці.
2. Польське повстання 1863–1864 рр. і Росія.
3. Суспільно-політична ситуація в Росії у 1870-х роках.
4. Зміни в зовнішній політиці Росії в період царювання Олександра II.
5. Становище Православної, Римо-католицької церков у другій половині XIX ст.
6. Оцінки правління російських імператорів Олександра II й Олександра III в історичній науці.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Польське повстання 1863–1864 рр. і Росія.

Теми рефератів

Оцінки правління Олександра II й Олександра III в історичній науці.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте передумови скасування кріпосного права. Яку роль відіграв імператор у цьому процесі?
2. Проаналізуйте зміст реформи про звільнення селян від кріпосної залежності у контексті інтересів поміщиків, селянства й держави.
3. Виділіть позитивне й негативне в наслідках реформи зі скасування кріпосного права.
4. Охарактеризуйте основні завдання й результати здійснення буржуазних реформ у Росії 1860-х –1870-х років.
5. Охарактеризуйте термін «епоха контрреформ» у Росії.
6. Проаналізуйте погляди імператора Олександра III щодо основних засад внутрішнього й зовнішнього розвитку Росії.

Методичні рекомендації:

Висвітлюючи **перше питання**, необхідно приділити значну увагу внутрішнім реформам Олександра II (1855–1881): селянській від 19 лютого 1861 р.; фінансовій 1862 р.; освітнім 1863–1864 рр.; судовій 1864 р.; земській 1864 р.; цензурній 1865 р.; міській 1870 р.; військовій 1862–1874 рр. та їхній оцінці в історичній науці радянського й сучасного періодів.

Необхідно також звернути увагу на польські події польського повстання 1863–1864 рр., що позначилися на подальшому курсі реформ і зовнішньої політики.

У **другому питанні** важливо проаналізувати низку важливих внутрішніх заходів періоду правління Олександра III (1881–1894), що отримав назву курсу контрреформ, зокрема: зміцнення влади й боротьба з терористами; підвищення мита на імпортовані товари; введення податку на майно; скасування подушної податі, зниження розміру викупних платежів для селян; заснування Селянського Поземельного банку; заснування фабричної інспекції; введення правил найму робітників на фабрики, заводи й мануфактури; перетворення в системі місцевого самоврядування, навчання, судовиробництва.

Важливою подією духовного життя країни було відкриття Храму Христа Спасителя в Москві.

Окремо необхідно схарактеризувати зовнішню політику Олександра III, порівнюючи її з попереднім періодом.

Рекомендована література

Джерела:

Хрестоматия по истории России: Учебное пособие / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 592 с.

Основна:

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А. Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

История России XIX – начала XX века: Учебник / Под ред. В. А. Федорова. – 3-е изд., перераб. – М.: Изд. Моск. ун-та; Издательский центр «Академия», 2004. – 864 с.

История России XVIII – XIX веков / Л. В. Милов, Н. И. Цымбаев; под ред. Л. В. Милова. – М.: ЭКСМО, 2006. – 784 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Вітенко. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 346 с.

Допоміжна:

Крепостное право и его отмена: История и современность. – СПб.: ФКИЦ «ЭЙДОС», 2005. – 164 с.

Захарова Л. Г. Александр II и отмена крепостного права в России. – М.: РОССПЭН, 2011. – 718 с.

Захарова Л. Г. Александр II и место России в мире / Л. Г. Захарова // Новая и новейшая история. – 2005. – № 2. – С. 164–193; № 4. – С. 129–161.

Захарова Л. Г. Великие реформы 1860–1870-х годов: поворотный пункт российской истории? / Л. Г. Захарова // Отечественная история. – 2005. – № 4. – С. 151–167.

Ляшенко Л. М. Александр II, или История трёх одиночеств / Предисл. А. А. Левандовского. – 2-е изд., доп. – М.: Молодая гвардия, 2003. – 359 с.

Боханов А. Н. Александр III. – М.: Вече, 2007. – 464 с.

Ерёменко М. В. Царствование Александра III / М. В. Ерёменко. – М.: Мир книги, 2007. – 239 с.

Семінарське заняття № 4 **Соціально-економічний і політичний розвиток** **Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.** **(1894–1914 рр.)**

(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст..

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 10 класі (тема: «Світ на початку XX ст.»).

План.

1. Перша російська революція (1905–1907 рр.).
2. Столипінська аграрна реформа. Життєвий рівень населення.
3. Російсько-японська війна 1904–1905 рр.

Основні терміни та поняття: Російська імперія; промисловість; сільське господарство; століпінська аграрна реформа; транспорт; торгівля; життєвий рівень населення; російсько-японська війна 1904–1905 років; революція 1905–1907 років в Росії; Маніфест 17 жовтня 1905 року.

Завдання для самостійної роботи

1. Кризи й піднесення у промисловості на початку XX ст.
2. Розвиток торгівлі, транспорту.
3. Діяльність Державної Думи в Росії.
4. Робітничий і селянський рухи в Росії на початку XX ст.
5. Зовнішня політика Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Особливості зовнішньої політики Росії в 1907–1914 рр.
6. Оцінки правління останнього російського імператора Миколи II в історіографії.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Діяльність Державної Думи в Росії.

Теми рефератів

Оцінки правління імператора Миколи II в радянській і сучасній російській історичній науці.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте головні завдання й наслідки першої російської революції з урахуванням новітніх досліджень і поглядів сучасних істориків.
2. Проаналізуйте проблеми й складнощі процесу становлення Росії як конституційної монархії на початку ХХ ст.
3. Охарактеризуйте зміни в розвитку промисловості Росії на початку ХХ ст., роль монополістичних об'єднань.
4. Охарактеризуйте стан і проблеми розвитку сільського господарства Росії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.
5. Проаналізуйте результати столипінської аграрної реформи. Чи зазнала реформа краху?
6. Яким був життєвий рівень населення Росії на початку ХХ ст.?
7. Виявіть причини поразки Росії в російсько-японській війні 1904–1905 рр.

Методичні рекомендації:

При висвітленні в **першому питанні** подій першої російської революції 1905–1907 років важливо проаналізувати їх оцінку в радянській і сучасній історичній науці. У радянський період революція оцінювалася виключно з класових, марксистсько-ленінських позицій. При тому, що загалом правильно аналізувалися передумови й причини самої революції, не було достатнього розуміння й аналізу позицій правлячої влади в цих подіях. Ці події можна розглядати з різних поглядів: не лише як революційні, а й як хаос і беззаконня в тодішньому суспільстві, втрату значною частиною його традиційних духовних орієнтирів. Наприклад, окремі сучасні російські історики підкреслюють, що селянські уяви про справедливість не витримували зіткнення з капіталістичною дійсністю, а основну частину робітників складали саме вихідці з сіл. Тому їх не складно було використати в своїх цілях революціонерам-підпільникам. Події 9 січня 1905 року ці дослідники характеризують як провокацію проти влади. Російський цар Микола II був глибоко віруючою людиною і вважав, що самодержавство є саме тією формою державної влади, за допомогою якої Росія утримується від падіння у безодню анархії та хаосу. Маніфест від 17 жовтня 1905 року було прийнято імператором під тиском революції.

Перед студентами й викладачем постає важливе завдання: здійснити різнобічний, об'єктивний аналіз подій першої російської революції, з урахуванням досліджень і висновків радянської та сучасної історичних наук.

У другому питанні важливо зазначити, що головне завдання столипінської аграрної реформи 1906–1916 рр. полягало у створенні заможного селянства, пронизаного думкою про власність, як опори уряду. Руйнуванню селянської общини сприяв не тільки указ від 9 листопада 1906 р., але й інші закони 1909–1911 рр. За допомогою Селянського Поземельного банку держава допомогала переважно заможним селянам у купівлі землі.

Рекомендуємо також приділити окрему увагу агрономічним заходам землевпорядних комісій і земств у процесі проведення цієї аграрної реформи. Детальніше необхідно охарактеризувати й такий напрям реалізації реформи, як переселення селян у райони Поволжжя, Сибіру, Середньої Азії, Далекого Сходу й Північного Кавказу.

Методи проведення реформи не були завжди добровільними; часто відбувався тиск державних чиновників та поліції; були скарги селян на неправильні дії землемірів, заворушення при поділі землі. Реформа не ліквідувала поміщицьку власність на землю, головним її результатом було зміцнення прошарку сільської буржуазії, посилення соціальної диференціації селянства. Політика насадження фермерських господарств і переселення селян не послабила соціальні протиріччя на селі. З іншого боку, перехід до відрубно-хутірської системи землеволодіння й агрономічні заходи сприяли посиленню зв'язків між сільським господарством і промисловістю, що можна простежити, зокрема, в Україні цього періоду.

У цьому ж питанні важливо охарактеризувати життєвий рівень населення Російської імперії (споживання основних продуктів; заробітна плата; ціни на основні продукти харчування; внески до державних ощадних кас), використовуючи, зокрема, статистику 1913 року. Необхідно зазначити, що в цей період помітно підвищився загальний рівень добробуту населення.

Вивчаючи в **третьому питанні** причини, хід і наслідки російсько-японської війни 1904–1905 років, важливо пам'ятати, що оренда Росією Ляодунського півострова, будівництво Китайсько-Східної залізниці й заснування морської бази в Порт-Артурі, вплив Росії в Манчжурії були причинами нападу в 1904 році Японії, яка також претендувала на Манчжурію. Детально потрібно висвітлити події оборони Порт-Артуру, битву під Ляояном. Результат війни вирішила морська битва при Цусімі, яка завершилася повною поразкою російського флоту. Війна закінчилася Портсмутським миром 1905 року. Необхідно звернути увагу на те, як війна позначилася на російському суспільстві, економіці

країни. Рекомендуємо використати названу вище новітню літературу з цього питання.

У доповіді по реферату з теми важливо дати виважену, об'єктивну оцінку правління російського царя Миколи II в історичній науці історики виділяють три етапи в дослідженнях цієї теми: 1894–1917 роки, коли Микола II перебував при владі, в цей період кількість наукових праць стрімко зростає, оскільки для дослідників стають доступними нові джерела, ліквідовано цензуру).

Рекомендована література

Джерела:

Хрестоматия по истории России: Учебное пособие / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 592 с.

Россия. 1913 год. Статистико-документальный справочник / Отв. ред. А. П. Корелин. – СПб.: БЛИЦ, 1995. – 416 с.

Основна:

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А. Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

Новейшая отечественная история. XX – начало XX века. В 2-х кн. Кн. 1 : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальностям 020700 «История» и 032600 «История» / под ред. Э. М. Щагина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 655 с.

История России XX – начала XXI века / А. С. Барсенков, А. И. Вдовин, С. В. Воронкова; под ред. Л. В. Милова. — М.: Эксмо, 2006. – 960 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Вітенко. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 346 с.

История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века (От русско-французского союза до Октябрьской революции). – М.: Междунар. отношения, 1997. – 672 с.

Допоміжна:

Левицкий Н. А. Русско-японская война 1904–1905 гг. [Электронный ресурс] / Н. А. Левицкий. – М.: Эксмо, Изографус, 2003. – 672 с. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/levicky_na/index.html.

Сахаров А. Н. Размышления о русско-японской войне 1904–1905 гг. / А. Н. Сахаров // Вопросы истории. – 2007. – № 4.

Молчанов В. Б. Життєвий рівень міського населення Правобережної України (1900 – 1914 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – 318 с.

- Чорний Д. М. Повсякденне життя міст України на початку ХХ ст. (за матеріалами анкет міст Російської імперії 1904–1910 рр.) [Електронний ресурс] / Д. М. Чорний. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/chornui.pdf>.
- Мионов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало ХХ в.): В 2 т. – 3-е изд., испр., доп. – СПб.: «Дмитрий Буланин». – XL, 548 + 583 с., 87 + 55 ил.
- Боханов А. Н. Николай II / А. Н. Боханов. – М.: Вече, 2008. – 528 с.
- Ольденбург С. С. Царствование императора Николая II . – М., 2003. – 658 с.
- Миллер Л. П. Царская Семья – жертва темной силы. – М.: «Великий Градъ», 2007. – 752 с.
- Платонов О. А. Терновый венец России. Заговор цареубийц. – М.: Родник, 1996. – 528 с.
- Радзинский Э. Николай II: жизнь и смерть. – М.: Вагриус, 2000. – 512 с.
- Царственные мученики в воспоминаниях верноподданных. – М.: Сретенский монастырь; «Новая книга»; «Ковчег», 1999. – 592 с.
- Аврех А. Я. Царизм накануне свержения. – М.: Наука, 1989. – 256 с.
- Кризис самодержавия в России. 1895–1917 / Под ред. Ананьича Б. В., Деникина В. С. – Ленинград: Наука, 1984. – 663 с.
- Касвинов М. К. Двадцать три ступени вниз. – М.: Мысль, 1987. – 459 с.
- Российские самодержцы (1801–1917) / Отв. ред. А.П. Корелин. – 2-е изд. – М.: Междунар. отношения, 1994. – 400 с.
- Мультиатули П. Император Николай II и введение народного представительства в России / Екатеринбургская инициатива. – 10 декабря 2008 г. // <http://www.ei1918.ru>.
- Кругляк Б. А. Внутренняя торговля в России в конце XIX — начале ХХ в. На материалах Украины. – Самара: Изд-во «Самарский ун-т», 1992. – 191 с.
- Первая революция в России: взгляд через столетие. Под ред. А. П. Корелина, С. В. Тютюкина. – М.: Памятники исторической мысли, 2005. – 602 с.
- Шанин Т. Революция как момент истины. Россия 1905–1907 гг., 1917–1922 гг.: Пер. с англ. – М.: Весь мир, 1997. – 560 с.
- Дубровский С. М. Столыпинская земельная реформа. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 599 с.
- Нізова Л. В. Столипінський етап створення державно-монополістичного управління суспільством // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 101–123.
- Власюк І. М. Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Правобережної України (1906–1914 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Власюк Ігор Миколайович; Житомирський інженерно-технологічний ін-т. – Житомир, 2000. – 179 с.

Семінарське заняття № 5 Росія в період Першої світової війни (1914–1918)

(2 год.)

Мета: дослідити участь Російської імперії у Першій світовій війні та її наслідки для країни.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 10 класі (тема: «Перша світова війна 1914–1918 рр.»).

План.

1. Передумови та причини вступу Росії у війну. Перемоги й поразки російської армії в 1914 р.
2. Воєнно-політична ситуація 1915 та 1916 років. Опозиційні настрої в Державній думі.
3. Лютневі події 1917 р. в Петрограді. Внутрішня й зовнішня політика Тимчасового уряду в березні – жовтні 1917 р.
4. Жовтневий переворот більшовиків у Петрограді. Брестський мир 1918 р.

Основні терміни та поняття: Перша світова війна; Російська імперія; Брусилівський прорив; Особливі наради з питань продовольства, палива та перевезень; Прогресивний блок 1915 р.; Лютнева буржуазно-демократична революція; Жовтневий переворот у Росії 1917 року; більшовики; Декрет про мир; Декрет про землю; Установчі збори; Брестський мир 1918 року.

Завдання для самостійної роботи

1. Горлицький прорив 1915 р., Брусилівський прорив 1916 р.
2. Прогресивний блок 1915 р.
3. Скликання Установчих зборів у Росії та їх розгін у 1918 р.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Горлицький прорив 1915 р., Брусилівський прорив 1916 р.

Теми рефератів

Події лютого – жовтня 1917 року в Росії: погляди сучасних істориків.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте цілі урядових і фінансово-промислових кіл Росії щодо вступу її у війну, а також особисту позицію російського імператора.
2. Охарактеризуйте хід військових дій на російському фронті в 1914–1916 рр.

3. Чи були передумови й можливості, щоб Російська імперія перемогла в Першій світовій війні?
4. Проаналізуйте вплив Першої світової війни на внутрішньополітичне життя в Росії.
5. Виділіть передумови та причини перемоги Лютневої революції 1917 р. Порівняйте її з першою російською революцією.
6. Чому в Росії після Лютневої революції 1917 р. виникло двовладдя? Як воно вплинуло на подальший хід політичних подій в країні?
7. Виявіть причини, чому Тимчасовий уряд не зміг утримати ситуацію в Росії у мирному її розвитку й утратив свій авторитет і вплив?
8. Назвіть причини перемоги більшовиків у Росії в жовтні 1917 р.
9. Проаналізуйте причини, доцільність і наслідки підписання радянською Росією Брестського мирного договору 1918 р.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** серед передумов і причин Першої світової війни важливо виділити й проаналізувати: зіткнення інтересів європейських держав на Балканах (економічні, політичні протиріччя); загарбницькі плани Австро-Угорщини на Балканах; плани щодо послаблення Росії та плани захоплення окремих її територій. Важливо проаналізувати плани й інтереси Російської імперії в цій війні. Необхідно виділити, що внутрішньополітичні завдання російської держави об'єктивно суперечили тенденції до початку військових дій. Особливістю самодержавства початку ХХ ст. була недооцінка революційних потенцій російського суспільства й ілюзії відносно зовнішнього протиборства, не знищені російсько-японською війною. При цьому необхідно враховувати особисту позицію російського царя Миколи II.

Головні бойові дії розгорталися на Східному австро-німецько-російському фронті. Після оголошення війни Росії з боку Німеччини та Австро-Угорщини події розвивалися спочатку, в 1914 р., успішно для російської армії (назвати важливі військові операції цього періоду).

При висвітленні **другого питання** необхідно проаналізувати причини відступу й поразок російських військ навесні – влітку 1915 р.; успішні бойові дії в 1916 р. Важливе значення має також характеристика внутрішньополітичного становища країни в 1915 – на початку 1917 рр. (утворення Особливих нарад із питань продовольства, палива та перевезень; діяльність антиурядового центру в Думі; вбивство Г. Распутіна).

У **третьому питанні** необхідно проаналізувати причини, хід і наслідки Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії, звернути увагу на склад і заходи Тимчасового уряду в питаннях внутрішньої політики й ведення війни, настрої в російському

суспільстві, події Корніловського заколоту. Необхідно також з'ясувати, що призвело до падіння авторитету Тимчасового уряду;

Вивчаючи **четверте питання**, насамперед важливо проаналізувати передумови й причини приходу до влади більшовиків у жовтні 1917 року. Дати відповідь на питання: чи випадковим був прихід до влади більшовиків? Важливо також дати оцінку першим крокам нової влади в різних сферах суспільного життя, її боротьби проти опозиції, а також тому, як вона вирішувала питання виходу країни зі стану війни (укладення Брестського миру в 1918 р., його пункти для Радянської Росії).

Рекомендована література

Джерела:

Щацилло В. К. Первая мировая война 1914–1918. Факты. Документы. – М.: Олма-пресс, 2003. – 480 с.

Хрестоматия по истории России: Учебное пособие / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 592 с.

Основна:

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А.Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

Новейшая отечественная история. XX – начало XX века. В 2-х кн. Кн. 1 :учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальностям 020700 «История» и 032600 «История» / под ред. Э.М. Шагина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 655 с .

История России XX – начала XXI века / А. С. Барсенков, А. И. Вдовин, С. В. Воронкова; под ред. Л. В. Милова. — М.: Эксмо, 2006. – 960 с.

Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. Вітенко. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 346 с.

История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века (От русско-французского союза до Октябрьской революции). – М.: Междунар. отношения, 1997. – 672 с.

Допоміжна:

Зайончковский А. М. Первая мировая война [Электронный ресурс] / А. М. Зайончковский. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2002. – 878 с. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/h/zayonchkovsky1/index.html>.

Уткин А. И. Первая Мировая война [Электронный ресурс] / А. И. Уткин. – М.: Алгоритм, 2001. – 592 с. – Режим доступа: <http://militera.lib.ru/h/utkin2/index.html>.

Коршук В. К. Россия 1917: народ и власть / В. К. Коршук // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 4 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2009. – С. 209–218.

Первая мировая война в истории Беларуси, России и мира: Материалы Международной конференции 28–29 апреля 2011, г. Могилев. – М.: Издательство Московского университета, 2011. – 216 с.

Иванов А. А. Правые в русском парламенте: от кризиса к краху (1914–1917) / А. А. Иванов / Науч. ред. И. В. Алексеева. – М.; СПб.: «Альянс-Архео», 2013. – 520 с.

Семінарське заняття № 6

Білоруські землі у складі Російської імперії в ХІХ ст.

(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний й суспільно-політичний розвиток білоруських земель у складі Російської імперії в ХІХ ст.; виявити особливості їх розвитку.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі (теми: «Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ ст.», «Соціально-економічне життя українського народу та український національний рух у першій половині ХІХ ст.», «Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині ХІХ ст.», «Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині ХІХ ст.»).

План.

1. Соціально-економічний розвиток білоруських земель у першій половині ХІХ ст.
2. Білорусь у Вітчизняній війні 1812 р.
3. Суспільно-політичний рух у першій половині ХІХ ст.
4. Зміни в соціально-економічному й політичному розвитку білоруських земель у другій половині ХІХ ст.

Основні терміни та поняття: Білорусь; промисловість; сільське господарство; Вітчизняна війна 1812 року; суспільно-політичний рух; польська шляхта; Римо-католицька церква; Православна церква; Греко-уніатська церква; польське повстання 1830-31 рр.; польське повстання 1863-64 рр.; білоруський національний рух; селянська реформа; буржуазні реформи 1860-х –70-х рр.

Завдання для самостійної роботи

1. Розвиток сільського господарства на білоруських землях у першій половині XIX ст.
2. Промисловість, торгівля і транспорт на білоруських землях у першій половині XIX ст.
3. Польське повстання 1830-31 рр. на території Білорусі.
4. Польське повстання 1863–1864 рр. на території Білорусі.
5. Проведення аграрної та інших буржуазних реформ 1860-х–1870-х рр. на білоруських землях.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Національний рух на білоруських землях у другій половині XIX ст.

Теми рефератів

Польське повстання 1863–1864 рр. на білоруських землях і його наслідки.

Питання для обговорення

1. Проаналізуйте зміни в розвитку сільського господарства на білоруських землях у першій половині XIX ст.
2. Охарактеризуйте розвиток промисловості, торгівлі й транспорту на білоруських землях у першій половині XIX ст.
3. Як позначились події Вітчизняної війни 1812 року на розвитку білоруських земель?
4. Охарактеризуйте хід і наслідки польського повстання 1830–1831 рр. на території Білорусі.
5. Охарактеризуйте хід і наслідки польського повстання 1863–1864 рр. на території Білорусі.
6. Виділіть особливості проведення аграрної та інших буржуазних реформ 1860-х–1870-х рр. на білоруських землях.

Методичні рекомендації:

Аналізуючи **перше питання**, необхідно зазначити, що в Білорусі першої половини XIX ст. промислова революція, на відміну від західноєвропейських країн, тільки починалася. Розвитку промисловості сприяли роботи з поліпшення шляхів сполучення, що сприяло включенню білоруського господарства у всеросійський ринок. Потрібно звернути увагу на швидке зростання міського населення Білорусі в 1830–1850 рр. Пропагандою передових методів землеробства і тваринництва займалося Білоруське вільне економічне товариство, що існувало з 1826 по 1841 рр. у Вітебську. Подальший розвиток прогресивних явищ в економіці стримувався пануванням феодально-панщинної системи, існуванням кріпосного права. Серед заходів царського уряду можна

проаналізувати положення реформи П. Д. Кисельова у західних губерніях. У 1844 р. в Білорусі були створені губернські інвентарні комітети, яким було доручено переглянути в поміщицьких маєтках раніше існуючі інвентарі або скласти нові.

У **другому питанні** необхідно охарактеризувати участь Білорусі у Вітчизняній війні 1812 р. Зазначимо, що великого розмаху партизанський рух набув у Вітебській і Могилевській губерніях. Детальніше рекомендуємо висвітлити бойові дії на цій території, партизанський рух. Важливо також дати відповідь на питання, якою була ця війна для білоруського населення: Вітчизняною чи франко-російською? У цьому допоможуть статті сучасних білоруських і російських істориків.

Висвітлюючи **третє питання**, варто підкреслити, що на розвиток суспільно-політичного руху в Білорусі в цей час великий вплив мали революційний рух у Росії й національно-визвольний рух у Польщі, а головною організаційною формою були таємні й напівлегальні суспільства й організації. Важливо охарактеризувати польське повстання 1830–1831 рр. на території Білорусі та його наслідки.

Щоб послабити вплив католицької церкви, царський уряд поступово вів до скорочення католицького духовництва, підриваючи одночасно його економічну основу.

При розгляді **четвертого питання** потрібно зауважити, що в Білорусі реформа про скасування кріпосного права 1861 р. здійснювалася на підставі «Загального положення» і двох місцевих «Положень» (охарактеризувати розвиток поміщицького й селянського землеволодіння). Важливо охарактеризувати події польського повстання 1863–64 рр. на території Білорусі та його наслідки (у цьому допоможуть матеріали міжнародної наукової конференції, що відбулася в Мінську в 2013 р.).

Характерною рисою промислового розвитку Білорусі в післяреформений період було поширення з відносно швидким зростанням фабрично-заводського виробництва ремесла й мануфактури, заснованих на ручній праці, дрібних фабрично-заводських підприємств. Варто пояснити, чому тут, порівняно з Росією, була великою питома вага дрібнотоварного виробництва, яку роль відігравало в економічному житті єврейське населення. Важливо проаналізувати також особливості розвитку білоруського національного руху в другій половині XIX ст., показати його специфіку в умовах Білорусі.

Рекомендована літэратура

Джэгеры:

Хрестоматія па гісторыі Беларусі. С древнейшых часоў да 1917 г. / Сост. Ігнатенка А. П., Сідорцов В. Н. – Мінск: Ізд-во БГУ, 1977. – 472 с.

Асноўна:

Новік Е. К. Гісторыя Беларусі. С древнейшых часоў да 2010 г.: учебное пособие / Е. К. Новік, Л. І. Качалов, Н. Е. Новік; под ред. Е. К. Новіка. – Мінск: Выш. шк., 2011. – 526 с.

Гісторыя Беларусі (с древнейшых часоў да канца ХІХ в.): Учебное пособие / Под ред. П. І. Зелінскага, В. Н. Пінчука. [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.slovo.ws/urok/historyofbelarus>.

Ковкель І. І. Гісторыя Беларусі: с древнейшых часоў да нашых часоў / І. І. Ковкель, Э. С. Ярмусік. – 8-е изд. – Мн.: Аверсэв, 2010. – 622 с.

Трещенок Я. І. Гісторыя Беларусі. Ч. 1. Дасоветскі перыяд: Учебное пособие / Я. І. Трещенок. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. – 176 с.

Допоміжна:

Литвиновская Ю. І. Соцыяльна-політычная сітуацыя ў Беларусі на канале вайны 1812 года / Ю. І. Литвиновская // ХХІ век: актуальныя праблемы гістарычнай навуцы: Матэрыялы міжнароднага навучнага канф., прысв. 70-летію іст. фак. БГУ. Мінск, 15–16 апр. 2004 г. / Рэдкал.: В. Н. Сідорцов (отв. ред.) і др. – Мн: БГУ, 2004. – С. 209–211.

Яноўская В. В. Беларускія землі ў палітычных падзеях канца ХVІІІ–ХІХ ст.: калейдаскоп гістарыяграфічных кантраверсій / В. В. Яноўская, А. М. Філатава // Російскія і славянскія даследаванні: навуц. сб. / Беларус. гос. ун-т.; А. П. Сальков, О. А. Яновскі (отв. редакторы) [і др.]. – Мінск, 2008. – Вып. 3. – С. 177–190.

Макарэвіч В. С. Трансфармацыя сацыяльнай структуры дваранства Беларусі ў канцы ХVІІІ–ХІХ ст. / В. С. Макарэвіч // Працы гістарычнага факультэта БДУ: Навук. зб. Вып. 4 / Рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.] — Мн: БГУ, 2009. — С. 33–40.

Каханойскі А. Г. Разгортванне мадэрнізацыйных працэсаў у Беларусі ў ХІХ–ХХ ст. / А. Г. Каханойскі // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навуц. зб. Вып. 4 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2009. — С. 218–228.

Церашковіч П. У. Фарміраванне ўкраінскай і беларускай нацыі ў ХІХ — пачатку ХХ ст.: параўнальны аналіз сацыяльных рэсурсаў / П. У. Церашковіч // Працы гістарычнага факультэта : навуц. зб. Вып. 1 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2006. – С. 179–184.

Семінарське заняття № 7 **Білорусь на початку ХХ ст. (1900–1918 рр.).**

(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток білоруських земель у складі Російської імперії на початку ХХ ст., їхнє становище в роки Першої світової війни.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 10 класі (теми: «Світ на початку ХХ ст.», «Перша світова війна 1914–1918 рр.»).

План.

1. Соціально-економічний розвиток Білорусі на початку ХХ ст.
2. Політичні партії в Білорусі на початку ХХ ст.
3. Білорусь у Першій світовій війні.

Основні терміни та поняття: Білорусь; промисловість; сільське господарство; століпінська аграрна реформа; торгівля; транспорт; політичний рух; політичні партії Білорусі; білоруський національний рух; робітничий рух; селянський рух; Перша світова війна; Брестський мирний договір 1918 р.

Завдання для самостійної роботи

1. Розвиток промисловості Білорусі на початку ХХ ст.
2. Аграрні зміни. Хід і наслідки століпінської реформи в Білорусі.
3. Торгівля і транспорт в Білорусі на початку ХХ ст.
4. Робітничий, селянський, національний рухи в Білорусі на початку ХХ ст.
5. Білорусь у революційних подіях лютого – жовтня 1917 року.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Століпінська аграрна реформа в Білорусі та її результати.

Теми рефератів

Національний рух на білоруських землях на початку ХХ ст. та його діячі.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте розвиток промисловості Білорусі на початку ХХ ст.
2. Проаналізуйте аграрні зміни в Білорусі на початку ХХ ст., хід і наслідки століпінської реформи.
3. Проаналізуйте програмні засади політичних партій у Білорусі на початку ХХ ст.
4. Як розвивався національний рух у Білорусі на початку ХХ ст.

5. Які військові події відбулися на території Білорусі в роки Першої світової війни?
6. Які політичні партії були найвпливовішими в Білорусі станом на 1917 рік?
7. Охарактеризуйте становище Білорусі в революційних подіях лютого – жовтня 1917 року.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно охарактеризувати розвиток промисловості, сільського господарства, торгівлі Білорусі. Зокрема, зазначимо, що в цей період збільшилося проникнення в промисловість Білорусі іноземного капіталу, концентрація промислового виробництва; банківські вклади капіталу в промисловість та торгівлю Білорусі зросли на початку ХХ ст. більш, ніж у 5 разів; з іншого боку, існувало також багато дрібних підприємств, ремісничо-кустарне виробництво. Окремо важливо проаналізувати хід і результати столипінської аграрної реформи (найшвидше руйнування общини відбувалося в Могильовській і Вітебській губерніях).

Вивчаючи **друге питання**, студентам необхідно звернути увагу насамперед на політичний розвиток Білорусі на початку ХХ ст.: виникнення й діяльність політичних партій – соціал-демократія Королівства Польського й Литви (СДКПіЛ), «ППС на Литві» (Польська соціалістична партія, діяла у Вільно, Гродно, Бресті), Білоруська Соціалістична Громада (БСГ) (Іван і Антон Луцкевичі, В. Іванівський, В. Ластовський та ін.). Необхідно детальніше охарактеризувати програми й представників цих партій. Далі рекомендуємо висвітлити події 1905–1907 рр. у Білорусі. У зв'язку з цим доцільно охарактеризувати розвиток робітничого, селянського, національного рухів. У II Державній думі польсько-білоруські автономісти вимагали для білоруських губерній самоврядування на основі загального, прямого, рівного й таємного голосування; усі виборці Білорусі за новим виборчим законом 1907 р. були поділені за класовим й національним принципом; на виборах у III Державну думу перемогли чорносотенно-октябристські сили, які боролися з революційним рухом, кадетами, поляками, євреями та білорусами; польські шовіністичні угруповання не визнавали існування білоруського етносу.

При розгляді **третього питання** звернемо увагу на те, що в білоруських губерніях на початку війни було оголошено воєнний стан; у 1914 р. відбувалися антивоєнні страйки робітників і селянства; буржуазні й дрібнобуржуазні верстви населення виступили на підтримку монархії; керівники земств і міст організували збір пожертвувань на потреби війни, шпиталі, надання допомоги хворим і пораненим, продовольче постачання

армії. Більшовики агітували за перетворення імперіалістичної війни в громадянську (особливо в Гомелі, Мінську, Несвижі, Сморгоні). Детальніше рекомендуємо охарактеризувати воєнні події 1915–1916 рр. на території Білорусі: відступ російських військ, стабілізацію фронту; повстання солдатів на розподільчому пункті в Гомелі (жовтень 1916 р.). У 1915–1916 роках також відбулася активізація національно-визвольного руху Білорусі.

Щодо подій 1917–1918 рр. на території Білорусі варто проаналізувати:

- 1) створення та діяльність Мінської та інших рад робітничих і солдатських депутатів у березні 1917 р., з іншого боку – міських та повітових комітетів Тимчасового уряду;
- 2) виникнення різних політичних партій (Білоруська християнська демократія, Партія білоруських народних соціалістів та ін.), суспільних організацій у Білорусі в 1917 р.; ставлення до них населення;
- 3) створення Великої Білоруської ради в жовтні 1917 р.; на з'їзді в Мінську – Центральної білоруської військової ради (не знайшло підтримки серед солдатів і селян);
- 4) реакція політичних сил на більшовистський переворот жовтня 1917 р.; встановлення радянської влади в жовтні–листопаді 1917 р.;
- 5) переговори між Радянською Росією та Німеччиною щодо укладення миру, в яких брала участь делегація білоруських національних сил; наслідки його для Білорусі.

Рекомендована література

Джерела:

Хрестоматия по истории Белоруссии. С древнейших времен до 1917 г. / Сост. Игнатенко А. П., Сидорцов В. Н. – Минск: Изд-во БГУ, 1977. – 472 с.

Основна:

Новик Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г.: учебное пособие / Е. К. Новик, Л. И. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – Минск: Выш. шк., 2011. – 526 с.

История Беларуси (с древнейших времён до конца XIX в.): Учебное пособие / Под ред. П. И. Зелинского, В. Н. Пинчука. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.slovo.ws/urok/historyofbelarus>.

Ковкель И. И. История Беларуси: с древнейших времен до нашего времени / И. И. Ковкель, Э. С. Ярмусик. – 8-е изд. – Мн.: Аверсэв, 2010. – 622 с.

Трещенок Я. И. История Беларуси. Ч. 1. Досоветский период: Учебное пособие / Я. И. Трещенок. – Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2003. – 176 с.

Допоміжна:

Литвиновский И. А. Промышленность Беларуси в начале XX в. / И. А. Литвиновский // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб.

Вып. 4 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2009. — С. 283–288.

Каханоўскі А. Г. Разгортванне мадэрнізацыйных працэсаў у Беларусі ў XIX–XX ст. / А. Г. Каханоўскі // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 4 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2009. — С. 218–228.

Бусько С. І. Палітычны кантроль над беларускім нацыянальным рухам у Расійскай імперыі ў пачатку XX ст. / С. І. Бусько // Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. Вып. 6 / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2011. — С. 12–19.

Гронский А. Д. Проблема белорусского национализма в начале XX в. / А. Д. Гронский [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bali.ostu.ru/umc/arhiv/2008/1/gronskiy.pdf>.

Смехович Н. В. Исторические истоки, этапы становления и развития белорусской государственности (Теоретико-методологическое эссе) / Н. В. Смехович // Российские и славянские исследования. — Том 3. — 2008 // Режим доступа: <http://www.rsijournal.net/index.php>.

Первая мировая война в истории Беларуси, России и мира: Материалы Международной конференции 28–29 апреля 2011, г. Могилев. — М.: Издательство Московского университета, 2011. — 216 с.

Латышава В. А., Сідарцоў У. Н. Беларусь у рэвалюцыі 1917 года: сінэргетычны погляд / В. А. Лытшава, У. Н. Сідарцоў // XXI век: актуальныя праблемы гістарычнай навуцы: Матэрыялы міжнароднага навука. канф., прысьв. 70-лет'ю іст.фак. БГУ. Мінск, 15–16 апр. 2004 г. / рэдкал.: В. Н. Сідарцов (отв.ред.) і др. — Мн.: БГУ, 2004. — С. 326–328.

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У МОДУЛІ 1:

ТЕМА 8: Культура Росії в XIX – на початку XX ст.

Мета: дослідити головні здобутки й особливості культурного розвитку Росії в XIX – на початку XX ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Історія України» в 9 класі (теми: «Культурне життя в українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», «Культурне життя України в другій половині XIX ст.»), «Всесвітня історія» в 11 класі (тема: «Світ на початку XX ст.»).

План.

1. Російська культура у першій половині XIX ст.
2. Російська культура у другій половині XIX ст.
3. Культура Росії на початку XX ст.

Основні терміни та поняття: освіта; наука; література; образотворче мистецтво; театр; музика; архітектура; скульптура; науковий діяч; культурний діяч; православ'я.

Методичні рекомендації:

Російська культура займає гідне місце у світовій культурі; вона є самобутньою, має власну динаміку розвитку, неповторність і унікальність; геополітичне становище країни між Заходом і Сходом багато в чому вплинуло на її розвиток.

Вивчаючи розвиток культури Росії в названий період, важливо зазначити, що XIX ст. для Росії – це велика переломна епоха зі своїми багатогранними й суперечливими наслідками. З одного боку, Росія була цитаделлю деспотизму й обскурантизму (обмеження освіти й науки), у якій до кінця XIX ст. 80% населення країни залишалося безграмотним. Але, з іншого боку, – це батьківщина визвольного руху від декабристів до соціал-демократів. Вона врятувала Європу від наполеонівського вторгнення й визволила балканські народи від турецького гніту. Тут були створені геніальні духовні цінності, багато з яких до сьогодні залишаються неперевершеними (творчість О.С. Пушкіна і Л.М. Толстого, М.І. Лобачевського і Д.І. Менделєєва, М.І. Глінки і П.І. Чайковського, К.П. Брюллова і І.Е. Рєпін, М.Н. Ермолової і Ф.І. Шаляпіна).

Російська культура першої половини XIX ст характеризується поєднанням різних стилів, напрямів і жанрів, подальшим зближенням із західноєвропейською культурою при збереженні самобутнього національного характеру. Відкриття в науці й техніці мали міжнародне значення. Багато шедеврів російської літератури, живопису, музики стали надбанням загальносвітової культури. Бурхливі історичні події (Вітчизняна війна 1812 р., повстання декабристів, європейські буржуазні революції) сприяли демократизації культури. Розвиток російської культури в другій половині XIX – на початку XX ст. тісно пов'язаний із соціально-економічними та суспільно-політичними змінами в Російській імперії цього періоду.

Рекомендуємо розглянути всі три питання за такими пунктами:

- 1) розвиток освіти й науки (особливо зміни та відкриття, відомі постаті);
- 2) розвиток релігії і святі Російської Православної церкви (прп. Серафим Саровський, прав. Іоан Кронштадтський та ін.);
- 3) література (романтизм, реалізм та інші напрями);
- 4) образотворче мистецтво (живопис, скульптура та їхні представники);
- 5) архітектура: стилі, відомі споруди;
- 6) театр, музика.

Рекомендована література

Джерела

История и культура России XX века в нравах: Хрестоматия / Г. П. Анашкина. – Ульяновск: УлГТУ, 2006. – 172 с.

Основна

История России с древнейших времён до наших дней: учеб.: в 2 т. Т. 2 / А. Н. Сахаров, А. Н. Боханов, В. А. Шестаков; под ред. А. Н. Сахарова. – М.: Проспект, 2009. – 720 с.

Троицкий Н.А. Россия в XIX веке: Курс лекций / Н. А. Троицкий. – М.: Высш. шк., 1997. – 431 с.

Новейшая отечественная история. XX – начало XXI в. В 2 кн. Кн. 1: учебник для студентов вузов / Э.М. Щагин, А. И. Вдовин, Д. О. Чураков, и др. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ВЛАДОС, 2008. – 560 с.

Допоміжна

Культурология. История культуры России. – СПб.: СЗТУ, 2005. – 220 с.

История России: учеб. – 3-е изд., перераб. и доп. / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2006. – 528 с.

История России XX – начала XXI века / А. С. Барсенков, А. И. Вдовин, С. В. Воронкова; под ред. Л. В. Милова. – М.: Эксмо, 2006. – 960 с.

ТЕМА 9: Культура Білорусі в XIX – на початку XX ст.

Мета: дослідити головні здобутки й особливості культурного розвитку Білорусі в XIX – на початку XX ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу, під час викладання предмету «Історія України» в 9 класі (теми: «Культурне життя в українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», «Культурне життя України в другій половині XIX ст.»), «Всесвітня історія» в 11 класі (тема: «Світ на початку XX ст.»).

План.

1. Культура на білоруських землях у складі Російської імперії в першій половині XIX ст.
2. Культура Білорусі в другій половині XIX ст.
3. Культура Білорусі на початку XX ст.

Основні терміни та поняття: Білорусь, білоруси; освіта; наука; література; образотворче мистецтво; театр; музика; архітектура; скульптура; науковий діяч; культурний діяч; православ'я; католицизм.

Методичні рекомендації:

Культура білоруських земель знаходилася під великим впливом польської і, меншою мірою, російської культур, що пояснювалося як суспільними умовами знаходження їх у складі Речі Посполитої, а потім Російської імперії, так і політикою керівних кіл цих держав, спрямованою на денаціоналізацію білоруського етносу. Лише після повстання 1830–1831 рр. царський уряд серйозно взявся за витіснення польської мови й культури, піднімаючи тут прапор православ'я та єдиної російської народності. Полонізація змінилася русифікацією.

Умови розвитку культури Білорусі були тісно пов'язані з процесом становлення білоруської нації, формуванням творчої, національної інтелігенції. Для пробудження національної самосвідомості важливе значення мала діяльність збирачів і дослідників фольклору, лінгвістів, істориків, етнографів.

З другої половини ХІХ ст. національно-культурний рух перетворюється на головний фактор збереження етнічної самобутності білоруського народу й виступає рушійною силою консолідації й формування патріотизму білорусів до свого краю. На початку ХХ ст. в літературі склався потужний реалістичний напрям, що був представлений творами *Я. Купали*, *Я. Коласа*, *А. Пашкевича* та ін.

Отже, в умовах тривалої полонізації та русифікації білоруський народ зумів зберегти етнічну самобутність і відстояв свою національну перспективу.

Як і в попередній темі, рекомендуємо розглянути такі пункти в характеристиці культури Білорусі ХІХ – початку ХХ ст.: 1) розвиток освіти й науки; 2) розвиток релігії; 3) література (напрями); 4) образотворче мистецтво (живопис, скульптура та їхні представники); 5) архітектура: стилі, відомі споруди; 6) театр, музика.

Рекомендована література

Основна

Новик Е. К. История Беларуси. С древнейших времен до 2010 г.: учебное пособие / Е. К. Новик, Л. И. Качалов, Н. Е. Новик; под ред. Е. К. Новика. – Минск: Выш. шк., 2011. – 526 с.

Ковкель И. И., Ярмусик Э. С. История Беларуси: С древнейших времён до нашего времени. – Минск: "Аверсэв", 2005. – 608 с.

Трещенок Я. И. История Беларуси: 2-х томах. – Т. 2. – Могилёв: МГУ им А. А. Кулешова. 2003. – 310 с.

Допоміжна

История Беларуси (XX – начало XXI вв.): Учебное пособие / Под ред. П. И. Зелинского, В.Н. Пинчука. – Минск.: Изд-во МИТСО, 2004. – 65 с.

МОДУЛЬ 2
ЗАХІДНІ ТА ПІВДЕННІ СЛОВ'ЯНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Семінарське заняття №8
Польські землі в складі трьох імперій в ХІХ ст.
(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток польських земель у складі трьох імперій протягом ХІХ ст., національно-визвольний рух поляків.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі (теми: «Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці ХVІІІ у першій третині ХІХ ст.», «Соціально-економічне життя українського народу та український національний рух у першій половині ХІХ ст.», «Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині ХІХ ст.», «Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині ХІХ ст.»).

План.

1. Становище польських земель у складі Росії, Австрії та Пруссії в першій третині ХІХ ст.
2. Національно-визвольний рух поляків у 30–40-х рр. ХІХ ст. Листопадове повстання 1830–1831 рр.
3. Польські землі в другій половині ХІХ ст. Січневе повстання 1863–1864 рр. та його наслідки.

Основні терміни та поняття: польські землі; Російська імперія; Австрія; Пруссія; Австро-Угорська імперія; Конституція Королівства Польського 1815 року; промисловість; сільське господарство; польська шляхта; Римо-католицька церква; Православна церква; Греко-уніатська церква; польське повстання 1830-31 рр.; Органічний статут 1832 р.; «Велика еміграція»; аристократичний табір; демократичний табір; Краківське повстання 1846 року; польське повстання 1863-64 рр.; Привіслянський край.

Завдання для самостійної роботи

1. Переділ польських земель на Віденському конгресі.
2. Конституція Королівства Польського 1815 року.
3. «Велика еміграція».
4. Краківське повстання 1846 року.
5. Релігійний розвиток польських земель у ХІХ ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

«Велика еміграція» поляків 1830–1840-х років.

Теми рефератів

Видатні постаті польського національно-визвольного руху в ХІХ ст.

Римо-католицька церква на польських землях у ХІХ ст.

Питання для обговорення

1. Виділіть відмінності становища польських земель у складі Росії, Австрії та Пруссії в першій половині ХІХ ст.
2. З'ясуйте основні причини національно-визвольного руху поляків у 30-40-х рр. ХІХ ст.
3. Охарактеризуйте хід і наслідки Листопадового повстання 1830–1831 рр.
4. Охарактеризуйте постаті відомих представників національно-визвольного руху поляків у ХІХ ст.
5. Охарактеризуйте причини, хід і наслідки Січневого повстання поляків 1863–1864 рр.
6. Проаналізуйте соціально-економічні та політичні зміни в 70-х – 90-х рр. ХІХ ст. на польських землях.
7. Яку роль у національно-визвольному та культурно-релігійних процесах поляків у ХІХ ст. відіграла Римо-католицька церква?

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** важливо звернути увагу на: 1) наслідки трьох поділів Речі Посполитої для польських земель; подальший їх поділ у 1815 р.; 2) особливості їх соціально-економічного та політичного становища у складі Російської, Австрійської імперій і Пруссії.

При вивченні **другого питання** важливо з'ясувати основні причини національно-визвольного руху поляків у 30-40-х рр. ХІХ ст. Особливу увагу приділити вивченню ходу й наслідків Листопадового повстання 1830–1831 рр. Потім необхідно охарактеризувати: діяльність патріотичних польських товариств ув еміграції; додатково звернути увагу на інформацію про видатних представників національно-визвольного руху, їх життя та діяльність (Й. Лелевель, С. Ворцель, Т. Кремповецький, А. Чарторийський, Е. Дембовський, Я. Домбровський та ін.). Важливу роль у національно-визвольному русі поляків відіграли також Краківське 1846 р. повстання, революційні події у Познані 1848 р.

Розглядаючи зміст **третього питання**, насамперед потрібно звернути увагу на передумови, причини, хід і наслідки Січневого польського повстання 1863–1864 рр. Рекомендуємо звернутися до новітніх досліджень цієї проблеми. Важливо проаналізувати соціально-економічні та політичні зміни в 70-х – 90-х рр. ХІХ ст. в усіх трьох

частинах перебування польських земель (розвиток промисловості, сільського господарства, трудова міграція, суспільно-політичне життя (заснування політичних партій, робітничий рух)).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.:Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795–1990 / Г. Дильонгова. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 237 с.

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

Тымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е.. История Польши : пер. с польск. / Михал Тымовский, Ян Кеневич, Ежи Хольцер. – М.: Весь мир, 2004. – 544 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік : пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Обушенкова Л. А. Королевство Польское в 1815–1830 гг.: Экономическое и социальное развитие / Л. А. Обушенкова. – М.: Наука, 1979. – 294 с.

Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.) / Л. Е. Горизонтов; Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения. – М.: Индрик, 1999. – 270 с.

Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок ХХ ст.): Монографія / О. А. Буравський. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. – 452 с.

Поляки и русские: Взаимопонимание и взаимонепонимание / Сост. А. В. Липатов, И. О. Шайтанов. – М.: Индрик, 2000. – 240 с.

Семінарське заняття №9

Чеські та словацькі землі у складі Габсбурзької монархії у XIX – на початку XX ст.

(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток чеських і словацьких земель у складі Австро-Угорської імперії протягом XIX – початку XX ст., процеси національного відродження цих народів у XIX ст., участь їх у Першій світовій війні.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі (теми: «Українські землі у складі Російської й Австрійської імперій наприкінці XVIII в першій третині XIX ст.», «Соціально-економічне життя українського народу й український національний рух у першій половині XIX ст.», «Модернізація українського суспільства в середині – у другій половині XIX ст.», «Суспільно-політичний рух в Україні у другій половині XIX ст.»).

План.

1. Соціально-економічне та політичне становище чеських земель у XIX ст. Чеське національне відродження.
2. Розвиток словацьких земель у XIX ст. Словацьке національне відродження.
3. Чеські та словацькі землі на початку XX ст.
4. Участь чехів і словаків у Першій світовій війні.

Основні терміни та поняття: чеські землі; словацькі землі; Австро-Угорська імперія; промисловість; сільське господарство; німецький, чеський, австрійський капітали; національне відродження; революція 1848–1849 років; політична партія; Національна партія чехів; «Вимоги словацького народу»; Мартін; Словацька національна партія; Словацька народна партія; Перша світова війна; дискримінація; дезертирство; Чехословацька національна рада.

Завдання для самостійної роботи

1. Людовіт Штур і його послідовники.
2. Участь чехів і словаків у революції 1848–1849 років.
3. Соціально-економічний розвиток чеських земель на початку XX ст.
4. Утворення нових політичних партій на чеських землях на початку XX ст.
5. Особливості економічного та політичного становища словацьких земель на початку XX ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Участь чехів і словаків у революції 1848–1849 років.

Теми рефератів

Видатні діячі чеського та словацького національного відродження в XIX ст.

Питання для обговорення

1. Яких змін зазнало соціально-економічне та політичне становище чеських земель наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.?
2. Виділіть особливості процесу чеського національного відродження в XIX ст.
3. Виділіть особливості процесу словацького національного відродження в XIX ст.
4. Охарактеризуйте участь чехів і словаків у революції 1848–1849 рр.
5. Охарактеризуйте видатні постаті чеського та словацького національного відродження в XIX ст.
6. Проаналізуйте зміни в соціально-економічному й суспільно-політичному розвитку чеських і словацьких земель у другій половині XIX – на початку XX ст.
7. Охарактеризуйте участь чехів і словаків у подіях Першої світової війни.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно зазначити, що чеське національне відродження тривало з останньої третини XVIII по 60-ті рр. XIX ст.), на етапі розвитку капіталістичних відносин і формування чеської нації. Важливо виділити особливості цього процесу на чеських землях. Аналізуючи хід національного відродження, підкреслимо, що це була економічно й культурно розвинута провінція Австрійської монархії, про що свідчать заснування в цей час Празького землеробського товариства, Королівського наукового товариства у Празькому університеті, Академії мистецтв, Празького театру, Музею Королівства Чеського тощо. Доцільно звернути увагу на соціально-економічні зміни першої половини XIX ст. (використання машини в ряді виробництв; поява перших залізниць; повільний розвиток сільського господарства; зростання чисельності населення; боротьба за відродження й утвердження чеської мови тощо). Рекомендуємо також охарактеризувати видатних діячів чеського відродження, їхні праці, діяльність (Ф. Палацький, Й. Юнгман, П. Шафарик, Я. Коллар, К. Гавличек-Боровський та ін.); революцію 1848–1849 рр. у Чехії. Саме ця революція започаткувала на чеських землях масовий національний рух. У 1850-і рр. в Чехії відбувався прискорений індустріальний

розвиток, зростала чисельність національної буржуазії, найманих робітників; загальна кількість населення. У 1860 р. тут було утворено Національну партію, програмними завдання якої були: здобуття національної рівності, громадянських прав, розширення самоврядування. Партія пізніше розкололася на помірковану й радикальну течії.

При відповіді на **друге питання**, про словацьке національне відродження, важливо зазначити, що воно відбувалося у складних умовах (необхідно було протистояти наростанню мадяризаторських тенденцій; сили були розпорошені). До 30-х років XIX ст. переважали просвітницькі ідеї (“будителі” – Ю. Папанек, Й. Бейза, А. Бернолак, Я. Гота). Необхідно також охарактеризувати діяльність “Товариства аматорів словацької мови та літератури” (1834–1844). Видатними постатями словацького національного відродження були й такі діячі, як П. Шафарик, Л. Штур, М. Годжа, Й. Гурбан, Я. Краль та ін. Наприклад, саме Л. Штур заклав підвалини словацької літературної мови, заснував першу політичну газету “Словацькі народні новини” (1845 р.). Важливе значення для відродження мала участь словаків у революції 1848–1849 рр. (розробка й затвердження національної програми “Вимоги словацького народу”; заснування Словацької національної ради з вимогою про надання автономії Словаччині в межах Угорського королівства тощо).

Аналізуючи **третє питання**, важливо зазначити, що наприкінці XIX ст. чеські землі були найрозвиненішим індустріальним регіоном Центральної Європи. Тому доцільно охарактеризувати: процеси концентрації промислового виробництва; позиції чеського, австро-німецького капіталу на цих землях (напр., чеський капітал із 1900 по 1913 р. збільшив у 7 разів свої активи); зміни в сільському господарстві (напр., збільшилися товарність сільського господарства, виробництво технічних культур тощо); у розвитку освіти населення (напр., збільшилася кількість чеських навчальних закладів до 50%). Рекомендуємо охарактеризувати також процеси створення нових політичних партій (соціал-демократична, національно-соціалістична, аграрна партія, народна прогресивна партія на чолі з Т. Масариком) і їхню діяльність у рейхсраті.

Словацькі землі залишалися розвинутим аграрним регіоном Угорщини. Розвиток промисловості відбувався тут повільніше (залізорудна, текстильна, паперова, скляна та переробна промисловість). Масова еміграція внаслідок розорення словацького селянства призвела до значних демографічних втрат. Продовжувалася політична дискримінація словаків, словацькі депутати дуже рідко обиралися до парламенту Угорщини. Панівні позиції в політичному житті на початку XX ст. займала Словацька національна партія, в якій

відбулися процеси створення трьох політичних фракцій. Був відсутній механізм формування словацької еліти; роль політичного лідера часто брало на себе духовенство (у 1913 р. виникла Словацька народна партія на чолі з католицьким священиком А. Глінкою). Напередодні Першої світової війни виникла потреба в об'єднанні словацьких політичних сил і їх активній співпраці з чехами.

У **четвертому питанні** відмітимо, що на чеських і словацьких землях (Австро-Угорщина) відбувалися дискримінація, гоніння. У відповіді на це питання необхідно згадати, які настрої панували тут у воєнний період, схарактеризувати орієнтації різних політичних сил; звернути увагу на факти дезертирства та здачі в полон росіянам і створення Спілки чехословацьких товариств у Петрограді. На Антанту орієнтувалася Народна партія на чолі з Томашем Масариком (з 1915 р. – голова Чехословацької національної ради).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Кріль М. М. Історія Словаччини: Навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.

Чехия и Словакия в ХХ веке: очерки истории. – Кн. 1. – М.: Наука, 2005. – 453 с., ил. (ХХ век в документах и исследованиях).

История Словакии. – М.: "Евролинц", 2003. – 436 с.

Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1988. – 576 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К. : Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1997. – 318 с.

Людовит Штур и его время. К 175-летию со дня рождения: Сб. ст. / Институт славяноведения и балканистики РАН; Собр., ред., предисл. Л. Н. Смирнов. – М.: Б.и., 1992. – 119 с.

Бевзюк Є. В. Чинники становлення та початок словацького національного відродження (кінець XVIII – початок XIX ст.) / Є. В. Бевзюк // Слов'янський вісник. – 2012. – Вип. 13. – С. 15–22.

Боровец І. І. Словацький вопрос в годы Первой мировой войны / І. І. Боровец // Вестник Удмуртского университета. История и филология. – 2013. – Вып. 1. – С. 33–38.

Семінарське заняття №10 **Болгарія в XIX – на початку XX ст.** (2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток Болгарії протягом XIX – початку XX ст., національно-визвольний рух болгарського народу, процеси відновлення та розвитку власної державності.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі.

План.

1. Соціально-економічний і політичний розвиток Болгарії в першій половині XIX ст.
2. Національно-визвольний рух болгар у другій половині XIX ст. Відновлення Болгарської держави.
3. Соціально-економічні та політичні зміни в Болгарському князівстві у 80-х роках XIX – на початку XX ст.

Основні терміни та поняття: Болгарія; болгари; національне відродження; сіпахійська військово-ленна система; соціально-економічний розвиток; сільське господарство; торгівля; церковна автокефалія; Болгарський революційний центральний комітет; повстання; російсько-турецькі війни; Тирновська конституція 1879 р.; політична партія; державний переворот; дипломатичні відносини; автономне князівство; незалежна держава.

Завдання для самостійної роботи

1. Участь болгар у російсько-турецьких війнах XIX ст.
2. Тирновська конституція.
3. Політичні партії в Болгарії наприкінці XIX – на початку XX ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Повстання болгарського народу проти османського панування в ХІХ ст.

Теми рефератів

Участь Росії в національно-визвольному русі болгарського народу в ХІХ ст.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте соціально-економічні та політичні зміни на болгарських землях у першій половині ХІХ ст.
2. Охарактеризуйте участь Росії в національно-визвольному русі болгарського народу в ХІХ ст.
3. Проаналізуйте соціально-економічні зміни в Болгарії другої половини ХІХ ст.
4. Як відбувався суспільно-політичний рух у Болгарії в 60–70-і рр. ХІХ ст.
5. Проаналізуйте проблеми, з якими зіткнулася Болгарія після відновлення державності наприкінці 70-х – 90-х рр. ХІХ ст.
6. Охарактеризуйте основні положення й значення Тирновської конституції 1879 р.
7. Проаналізуйте процеси формування та впливу болгарських політичних партій із середини 80-х рр. ХІХ ст.
8. Яким було становище болгарських селян після визволення країни з-під влади Османів?
9. Назвіть причини проголошення повної незалежності Болгарії в 1908 р.

Методичні рекомендації:

При висвітленні **першого питання** важливо виділити такі події та явища: соціально-економічні та політичні зміни в першій половині ХІХ ст.: турецькі феодали захоплювали вільні й селянські землі; реформа 1834 р. остаточно скасувала сіпахійську військово-ленну систему; відбулося поширення товарно-грошових відносин, зростання міст; створення в 20-х роках ХІХ ст. болгарських шкіл із переважно світськими предметами; боротьба за болгарську церковну автономію; участь болгар-добровольців у війнах проти Туреччини; невдала спроба Г. Мамарчева підняти повстання у Силістрі, Тирново, Варні (1835); 30-ті рр. ХІХ ст. – масові селянські виступи в Південно-Західній Болгарії, 1850 р. – продовження селянських виступів.

У **другому питанні** необхідно охарактеризувати суспільно-політичний рух у Болгарії в 60–70-і рр. ХІХ ст.: діяльність “Българско книжовно дружество” (1869); відновлення автокефальної болгарської церкви (1870); діяльність таємних товариств, створення Болгарського революційного центрального комітету на чолі з Любеном Каравеловим

(1870); діяльність поета й публіциста Христо Ботева. Особливу увагу необхідно приділити Квітневому повстанню 1876 р., а також участі болгар у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., відновлення державності й проголошення автономного князівства – васала Туреччини. Також важливо проаналізувати основні положення Тирновської конституції від 28 квітня 1879 р.

При вивченні **третього питання** важливо проаналізувати такі події: державний переворот Александра Баттенберга (1881 р.); розрив дипломатичних відносин із Росією та подальше їх відновлення; політика князя Фердинанда (з 1887 р.): соціально-економічні зміни – протекціоністські заходи; прискорене будівництво шосейних доріг і залізниць; майнова диференціація на селі внаслідок викупу землі; формування та вплив нових політичних партій із середини 80-х рр. XIX ст. 5 жовтня 1908 р. відбулося проголошення незалежності країни (виділити сприятливі чинники), прийняття титулу царя болгарським князем (необхідно охарактеризувати зовнішньополітичні наміри царя Фердинанда).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М: Наука, 1987. – 558 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік; пер. з англ. В. Верлока [та ін.]; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Кузнецов И. Н. История государства и права славянских народов: Учебное пособие / И. Н. Кузнецов. – Минск, 2007. – 524 с.

Гришина Р. П. Лици модернизации в Болгарии (бег трусцой по пересеченной местности). Серия «Человек на Балканах / Р. П. Гришина. – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 256 с.

История болгарского государства и права : перевод с болгарского / Ангелов Д., Андреев М.; Под ред.: Кечекьян С. Ф. (Предисл.), Литаврин Г. Г. (Предисл.); Пер.: Михлин А. С., Михлина Н. Д., Сафронов В. М. – М.: Иностр. лит., 1962. – 456 с.

Миколенко Д. В. Політична опозиція в Болгарії за часів прем'єрства Стефана Стамболова (1887–1894 рр.) / Д. В. Миколенко // Дриновський збірник : Дриновски сборник. – Харків-Софія : Академічне видавництво «Проф. Марин Дринов», 2011. – Т. 4. – С. 187–197.

Семінарське заняття №11 **Сербія та Чорногорія в ХІХ – на початку ХХ ст.** (2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток Сербії та Чорногорії протягом ХІХ – початку ХХ ст., національно-визвольний рух сербського та чорногорського народів, процеси відновлення та розвитку їхньої державності.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі.

План.

1. Перше та Друге сербські повстання. Відновлення та розвиток сербської державності до середини 1870-х рр.
2. Політичний і соціально-економічний розвиток незалежної Сербії наприкінці 70-х років ХІХ – на початку ХХ ст.
3. Соціально-економічні та політичні перетворення в Чорногорії в ХІХ – на початку ХХ ст.

Основні терміни та поняття: Сербія; серби; Чорногорія; чорногорці; національне відродження; Перше сербське повстання; Друге сербське повстання; Карагеоргієвичі; соціально-економічний розвиток; задруга; Народна Скупщина; Сербське королівство; політична партія; державний переворот; автономне князівство; незалежна держава.

Завдання для самостійної роботи

1. Боротьба за конституцію в Сербії. Конституція 1869 року.
2. Сербо-турецькі війни 1876–1878 років. Визнання незалежності Сербії.

3. Утворення політичних партій. Режим Обреновичів.
4. Соціально-економічні зміни у другій половині XIX ст.
5. Державний переворот 1903 року в Сербії.
6. Утворення королівства Чорногорія (1910).

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Відносини сербів і чорногорців із Росією в XIX ст.

Теми рефератів

Формування національної ідеології сербів і чорногорців у XIX – на початку XX ст.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте етап боротьби Сербії за автономію в складі Османської імперії (перша третина XIX ст.).
2. Що було характерним для політичного розвитку Сербії в 1830-х – 1870-х рр.?
3. Чому в Сербії відбувалася постійна боротьба за владу після відновлення її державності в XIX ст.?
4. Проаналізуйте процес формування національної ідеології сербів і чорногорців у XIX – на початку XX ст.
5. Проаналізуйте політичні зміни, що відбулися в Сербії у 80-х – 90-х рр. XIX ст.
6. Виділіть специфіку соціально-економічного та політичного розвитку Чорногорії в XIX – на початку XX ст.
7. Чому в Чорногорії були міцними родоплеменні пережитки?
8. Порівняйте політичний розвиток Сербії та Чорногорії в XIX – на початку XX ст.
9. Охарактеризуйте відносини сербів і чорногорців із Росією в XIX ст.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** важливо охарактеризувати, по-перше, етап боротьби Сербії за автономію в складі Османської імперії (Перше повстання 1804–1813 рр. на чолі з Карагеоргієм; Друге – 1815 рр. під керівництвом Мілоша Обреновича). У 1830 р. відбулося визнання Портою відновлення сербської державності; у 1830-х рр. – боротьба за владу всередині Сербії, 1842 р. – перехід влади до Карагеоргієвичів (князя Олександра). Доцільно також приділити увагу секретному документу “Начертаніє” (1844, Ілія Гарашанин). При характеристиці соціально-економічних змін необхідно, зокрема, відмітити, що основною верствою сербської громади в середині XIX ст. залишалося селянство, об’єднане в задругах і громадах; формувалися й інші стани (чиновництво). На другому етапі важливо звернути увагу на прийняття

конституції та запровадження Народної Скупщини (1869 р.), сербсько-турецьку й російсько-турецьку війни (1875–1878 рр.) та їхні наслідки для сербів.

Вивчаючи **друге питання**, важливо звернути увагу на те, що в 1882 р. відбулося проголошення Сербії королівством; необхідно охарактеризувати нову Конституцію 1888 р.; державний переворот 29 травня 1903 р. і перехід влади до династії Карагеоргієвичів. Важливо проаналізувати зміни політичної системи періоду правління Петра I з перетворенню країни в парламентську монархію західного типу. Панівні позиції у владі були в Радикальній партії на чолі з Ніколою Пашичем. Доцільно проаналізувати тенденції в зовнішній політиці, зокрема щодо відносин із Австро-Угорською імперією, зближення з Росією та Францією.

У **третьому питанні** необхідно виділити особливості, притаманні розвитку Чорногорії в XIX – на початку XX ст. Зокрема, важливо наголосити на тому, що політичний розвиток Чорногорії в першій половині XIX ст. характеризувався боротьбою з місцевим сепаратизмом племінних старійшин за створення сильної державної влади. Очолив цю боротьбу митрополит Петро I Петрович Негош і його наступники. Через відсутність землі, придатної для обробки, тут не було умов для створення великого землеволодіння. Російський уряд був дуже зацікавлений у тісних політичних контактах із Чорногорією.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. \ Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А. Л. Погодин [и

др.]; сост.: С. Шумов, А. Андреев.— М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. – 496 с.

Чиркович С. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009. – 448 с.

На путях к Югославии: за и против. Очерки истории национальных идеологий югославянских народов. Конец XVIII – начало XX в. / Отв. ред. И. В. Чуркина. – М.: Индрик, 1997. – 416 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.]; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Кузнецов И. Н. История государства и права славянских народов: Учебное пособие / И. Н. Кузнецов. – Минск, 2007. – 524 с.

Грачев В. П. Первое сербское восстание и Россия во время русско-турецкой войны 1806–1812 гг. Часть первая (1806–1809 гг.) / В. П. Грачев. – М.: Институт славяноведения РАН, 2010. – 480 с.

Гуськова Е. Ю. Исторические традиции XIX века в судьбе черногорского народа / Е. Ю. Гуськова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.guskova.ru>.

Аншаков Ю. П. Черногория и Россия от времен Екатерины II до Крымской войны / Ю. П. Аншаков // Родина. – 2001. – №3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.istrodina.com/old/2001_01_02.

Семінарське заняття №12 **Хорвати, словенці, боснійці та македонці** **у XIX – на початку XX ст.**

(2 год.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток хорватських, словенських, боснійських і македонських земель протягом XIX – початку XX ст., національно-визвольний рух цих народів, тенденції та особливості розвитку кожного з них у названий період.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу під час викладання предмету «Історія України. Всесвітня історія» в 9 класі.

План.

1. Хорвати у складі Габсбурзької монархії в XIX – на початку XX ст.
2. Словенці в XIX – на початку XX ст.
3. Розвиток боснійських земель у XIX – на початку XX ст.
4. Македонські землі в XIX – на початку XX ст.

Основні терміни та поняття: хорвати; словенці; боснійці; македонці; національне відродження; ілліризм; соціально-економічний розвиток; політична партія; анексія.

Завдання для самостійної роботи

1. Ідеологія ілліризму на хорватських землях.
2. Анексія Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини.
3. Македонський народ наприкінці XIX ст.

Індивідуальні завдання (повідомлення)

Самовизначення македонського народу наприкінці XIX – на початку XX ст.

Теми рефератів

Ідеологія ілліризму на хорватських землях у XIX ст.

Питання для обговорення

1. Охарактеризуйте головні засади ідеології ілліризму на хорватських землях у XIX ст.
2. Чим відрізнявся розвиток словенських земель від хорватських у XIX – на початку XX ст.?
3. Виділіть особливості розвитку боснійських земель у XIX ст.
4. Назвіть причини анексії Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини в 1908 р.
5. Чому македонський народ наприкінці XIX ст. заявив про своє існування?
6. Як вплинули на вирішення македонського питання на початку XX ст. Болгарія і Туреччина?

Методичні рекомендації:

Щодо перебування **хорватів** у складі Габсбурзької монархії у XIX – на початку XX ст., необхідно виділити, що: 1) у 1809–1813 рр. частина Хорватії увійшла до складу провінцій Франції, але після Віденського конгресу 1814–1815 рр. ці землі було повернуто Австрії; 2) відбувається наступ на національні права хорватів із боку мадяр (запровадження обов'язкового вивчення мадярської мови в усіх закладах освіти й у державній службі (1823); 3) у 1830–40-і рр. відбувається «іллірійський» рух (національного відродження хорватів), мав виразно політичний характер (представники – Людевіт Гай; граф Янко Драшкович; перша газета хорватською мовою «Даниця хорватська, славонська й далматинська»; 29 липня 1845 р. на площі Св. Марка в Загребі було розстріляно мирну демонстрацію); 4) революція 1848 р. принесла хорватам ліквідацію феодальних відносин і певну демократизацію суспільно-політичного життя; 23 березня 1848 р. баном Хорватії було проголошено Йосифа Єлачича, який зібрав у Загребі Сабор (вимога об'єднання під єдиною владою усіх хорватських земель; розпуск хорватських саборів у 1861, 1867 роках у

період політичної кризи в імперії Габсбургів; утворення політичних партій (націоналістична; народна ліберальна, партія «мадяронів»); 5) 1868 р. – хорватсько-угорський договір: Хорватія, Славонія та Далмація як «Триєдине королівство» визнавалися окремою частиною Угорщини зі збереженням самоврядування в адміністративній, шкільній, судовій і церковній галузях; вищий законодавчий орган – Сабор, бан очолював у королівстві виконавчу владу, був підзвітний Сабору; 45% податків йшло на потреби хорватів; державна мова в королівстві – хорватська; 6) посилювалася політика мадяризації хорватів; 1883–1903 рр. – правління бана Куена Хедерварі (представника угорських націоналістів); 7) наприкінці ХІХ ст. Хорватія залишалася слаборозвиненою, переважно аграрною країною, торгівля була в руках іноземців (німців, угорців, італійців); 8) на початку ХХ ст. посилювався вплив хорватських політичних партій, особливо селянської.

При вивченні питання про розвиток **словенських земель** у ХІХ ст. рекомендуємо звернути увагу на такі події: 1) наполеонівські реформи 1809 – 1814 рр.: рівні права громадян, про використання словенської мови в середніх навчальних закладах і адміністративних установах, повне звільнення селян від панщини. Вони сприяли пробудженню словенської національної самосвідомості; 2) 1814 р. – словенські землі знову переходять під владу Австрійської імперії, із відновленням феодальної системи, придушенням національного руху; відбувається боротьба словенської національної буржуазії за свої права; 3) об'єднання словенських земель гальмувалося такими чинниками: перевагою в основних містах німецького населення; географічним фактором роз'єднання; наявністю понад 40 місцевих діалектів у мові (словенська літературна мова формується наприкінці ХІХ ст.); 4) революція 1848–1849 років у Європі: словенські діячі на чолі з Матією Маяром вимагали автономії усіх словенців у межах Австрійської імперії, створення ними представницького органу, використання словенської мови в школах і адміністративних закладах (було відкинуто австрійською владою); 5) промисловий переворот у другій половині ХІХ ст. позитивно позначився на економіці Словенії (розвиток суднобудування, металообробної, текстильної, гірничовидобувної промисловості; відкрито залізницю (1849 р., Відень – Любляна); 6) погіршення становища селян, еміграція за кордон 56 % населення у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; 7) посилення економічних позицій словенської буржуазії; 80-і – 90-і рр. ХІХ ст. – формування перших політичних партій (консервативно-клерикальна Католицька народна партія (1892), ліберальна Народна прогресивна партія (1894), Югослов'янська соціал-демократична партія (1896)).

Аналізуючи становище **боснійських земель** у ХІХ ст., варто звернути увагу на повстання боснійських феодалів проти султана

(1831 р. та ін.), які було жорстоко придушено; обмежено права й свободи місцевих феодалів; на місця призначали турків, а не корінних жителів. Сепаратизм феодалів продовжувався й у другій половині XIX ст. Червень 1875 р. – 1876 р.: антитурецьке повстання в Герцеговині та Боснії, протистояння християнства та ісламу. Війна з Туреччиною 1877–1878 рр., за участі Сербії та Чорногорії, Росії. Сан-Стефанський мирний договір: Боснії та Герцеговині надавався статус самоврядної території, з представником від християн. Посилився вплив Австро-Угорщини на ці землі: вона дістала право ввести сюди свої війська для встановлення нової системи управління і порядку; опір місцевих мусульман і православного населення; тут було запроваджено режим особливого управління зі спеціальним імператорським намісником. 1908 року було анексовано боснійські землі Австро-Угорщиною. Необхідно проаналізувати причини та наслідки цього.

Вивчаючи розвиток **македонського народу** в XIX – на початку XX ст., важливо детальніше охарактеризувати такі тези: 1) з кінця XIV ст. він перебував під владою турків; відбувалися повстання проти османського правління та ісламізації, особливо в XVI–XVII ст.; еміграція слов'ян у 1690 р.; 2) македонська знать була прихильна до сербського руху за незалежність на початку XIX ст.; повстання 1807–1808 рр.; 3) третина населення на початку XIX ст. – мусульмани-турки; у містах, крім них, проживали також греки, євреї, вірмени, влахи; слов'яни проживали переважно на півночі Македонії – більше половини населення, на півдні – третина; 4) слов'янська національна самосвідомість формувалася поступово під впливом національно-визвольного руху в Греції 1821–1829 рр., російсько-турської війни 1828–1829 рр., діяльності представників нижчого духовенства, монастирів Осогово й Лесново; у 1860-х рр. відбувається патріотичне піднесення слов'ян (міста Струг, Охрид); значна частина слов'янського населення не пройнялася духом національної самосвідомості; найбільше значення для македонських слов'ян мало болгарське національне відродження; 5) 1870 р. – заснування Болгарського екзархату (створення національного духовенства); організовано школи з навчанням болгарською мовою; суперництво різних православних церков на цій території; 6) після російсько-турської війни 1877–1878 рр. Македонія залишилася в складі Туреччини (спочатку планувалося включити її до Великої Болгарії); 7) 1893 р. – заснування таємного товариства в Салоніках; потім було створено Внутрішню македонську революційну організацію (ВМРО); політичні розбіжності усередині організації, етнічна строкатість населення ускладнювали це; вимога повної політичної автономії Македонії; створення Верховного революційного комітету в Болгарії (офіцери болгарської армії,

македонські емігранти), який виступав за звільнення Македонії за підтримки Болгарії; ідея македонізма не набула тут поширення (більшість македонських слов'ян відносила себе до болгар); 8) претензії балканських країн на македонські землі (Болгарія, Греція, Сербія); 9) 1902 р. відбулося Ілліденське повстання.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А. Л. Погодин [и др.]; сост.: С. Шумов, А. Андреев.— М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. – 496 с.

Фрейдзон В.И. История Хорватии: Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон ; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики . – СПб. : Алетейя, 2001 . – 318 с.

Кириллина Л. А. Словенцы и революция 1848–1849 гг. – М., 2000.

Лещиловская И. И. Иллиризм. К истории хорватского национального Возрождения. – М., 1968.

На путях к Югославии: за и против. Очерки истории национальных идеологий югославянских народов. Конец XVIII – начало ХХ в. / Отв. ред. И. В. Чуркина. – М.: Индрик, 1997. – 416 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.]; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Кузнецов И. Н. История государства и права славянских народов: Учебное пособие / И. Н. Кузнецов. – Минск, 2007. – 524 с.

Стрельчук Н. В. Національно-визвольний рух у Македонії (остання третина XIX ст. – 1919 р.) Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Н. В. Стрельчук; Чернів. держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 1999. – 22 с.

Струкова К. Л. Общественно-политическое развитие Македонии в 50–70-е гг. XIX века: Монография / К. Л. Струкова. – М.: Изд-во Ин-та славяноведения РАН, 2004. – 206 с.

Сквозников А. Н. Македония в конце XIX – начале XX века – яблоко раздора на Балканах: Монография / А. Н. Сквозников. – Самара: Самар. гуманит. акад., 2010. – 172 с.

Овчаренко О. І., Сухушина О. В. Джерела й наслідки Боснійської кризи (1908–1909 рр.) / О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2009. – Вип. 160–161: Серія: Історичні науки. – С. 180–194.

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У МОДУЛІ 2:

ТЕМА 11: Польські землі на початку XX ст. (1900–1918 рр.)

Мета: дослідити соціально-економічний і політичний розвиток польських земель на початку XX ст., їхнє становище в роки Першої світової війни.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 10 класі (теми: «Світ на початку XX ст.», «Перша світова війна 1914–1918 рр.»).

План.

1. Соціально-економічний розвиток польських земель на початку XX ст.
2. Суспільно-політичне життя на польських землях.
3. Польські землі в роки Першої світової війни. Пошуки вирішення польського питання.

Основні терміни та поняття: польські землі; Російська імперія; Німеччина; Австро-Угорська імперія; промисловість; сільське господарство; трудова міграція; польська шляхта; Римо-католицька церква; повстання робітників у Лодзі в червні 1905 р.; польські воєнізовані організації; Перша світова війна; генерал-губернаторство; Регентська рада.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно звернути увагу на соціально-економічні зміни на польських землях наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: розвиток промисловості, сільського господарства, трудова міграція (усього в 1870–1914 рр. – 3,5 млн. чол.).

При відповіді на **друге питання** рекомендуємо охарактеризувати: заснування політичних партій («Стронніцтво людове», Польська соціалістична партія (ППС), Соціал-демократія Королівства Польського й Литви, Стронніцтво народово-демократичне), робітничий рух, революційні виступи під час російської революції 1905–1907 рр. (загальний страйк у Варшаві в січні 1905 р., повстання робітників у Лодзі в червні 1905 р. та ін.), польсько-український конфлікт у Східній Галичині. Важливо також охарактеризувати створення в Галичині в 1910 р. польських воєнізованих організацій, які передбачалося перетворити на збройні формування, котрі би воювали на боці Німеччини й Австро-Угорщини.

При висвітленні **третього питання** треба зазначити, що польське питання в роки Першої світової війни мало велике значення як для самого польського народу, так і для політики держав-учасниць війни. У польському суспільстві сформувалося два табори, що орієнтувалися на Австро-Угорщину, Німеччину й на Антанту (висвітлити детальніше, особливо роль Ю. Пілсудського). Військові збройні формування поляків вели бойові дії на боці різних ворогуючих сторін. Необхідно також охарактеризувати плани об'єднання трьох частин польських земель, запропоновані Російською імперією, Австро-Угорщиною та Німеччиною.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795–1990 / Г. Дильонгова. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 237 с.

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

Тымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е.. История Польши : пер. с польск. / Михал Тымовский, Ян Кеневич, Ежи Хольцер. – М.: Весь мир, 2004. – 544 с.

Плекан Ю. В. Польсько-українське протистояння в боротьбі за реформування виборчого законодавства до австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Ю. В. Плекан; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2004. – 18 с.

Буравський О. А. Римо-католицька церква на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): Монографія / О. А. Буравський. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2013. – 452 с.

Воробчук О. Я. Польське питання у політиці Росії в роки Першої світової війни: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / О. Я. Воробчук; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – 19 с.

Позняк С. В. «Польский вопрос» во властных структурах императорской России накануне и в годы Первой мировой войны / С. В. Позняк // Российские и славянские исследования: Сб. науч. статей. Вып. 1 / Редкол.: О. А. Яновский (отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2004. – С. 159–173.

ТЕМА 13: Культура західних слов'ян у XIX – на початку XX ст.

Мета: дослідити головні здобутки та особливості культурного розвитку чеських і словацьких земель у складі Австро-Угорської імперії в XIX – на початку XX ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі для порівняльного аналізу, під час викладання предмету «Історія України» в 9 класі (теми: «Культурне життя в українських землях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.», «Культурне життя України в другій половині XIX ст.»), «Всесвітня історія» в 11 класі (тема: «Світ на початку XX ст.»).

План.

1. Культура польських земель у XIX ст.
2. Польська культура на початку XX ст.
3. Чеська та словацька культура в другій половині XIX ст.
4. Чеська та словацька культура на початку XX ст.

Основні терміни та поняття: освіта; наука; література; образотворче мистецтво; театр; музика; архітектура; скульптура; науковий діяч; культурний діяч; Римо-католицька церква.

Методичні рекомендації:

При вивченні **польської культури** XIX – початку XX ст. рекомендуємо звернути увагу на такі тези:

По-перше, культурний і національний розвиток польських земель ускладнювався їхнім поділом між трьома імперіями. По-друге, після повстань 1830-31 рр., 1863-64 рр. відбулася еміграція значної частини інтелігенції в інші країни. По-третє, протягом XIX ст. переважаюча частина польського населення залишалася неписьменною. По-четверте, значний вплив на розвиток духовної культури поляків традиційно мала Римо-католицька церква, що підтримувала їх і в роки національно-визвольних повстань.

На початку XIX ст. відновлюються університет у Вільно й лицей у Кременці як осередки польської культури. Маєтки великих аристократів і магнатів також відігравали роль культурних осередків. У Варшаві в 1800 р. було організовано Товариство Друзів Наук. У відповіді важливо охарактеризувати відомі постаті наукового й культурного життя поляків цього періоду. Наприклад, вагомим був внесок у розвиток історичної науки *Тадеуша Чацького* (1765-1813) й *Гуго Коллонтая* (1750–1812).

Необхідно охарактеризувати творчість знаного тоді поета *Францішека Карпінського* (1741–1825). Особливо звернути увагу на твори *Адама Міцкевича* (1798–1855), видатного представника польського романтизму.

Не можна обійти увагою і музичну творчість: *М. К. Огінського* та *Ю. Ельснера* (мазурки, польки, полонези), а також *Марії Шимановської* і особливо *Фридерика Шопена* (1810–1849).

Другу половину XIX ст. називають добою позитивізму. Найбільш сприятливі умови для розвитку польської культури були тоді під владою Австро-Угорщини. У цей період стрімко зростає кількість польських періодичних видань.

Серед відомих культурних діячів того часу важливо виділити творчість письменників: *Генрика Сєнкевича* (1846-1916) («Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володийовський», «Хрестоносці»), *Болеслава Пруса* (1847-1912). Необхідно зазначити, що наукові відкриття світового значення здійснили *Зигмунт Врублевський*, *Кароль Ольшевський*, *Марія Склодовська-Кюрі*.

Важливе значення мав розвиток театру (Варшава, Краків, Познань, Львів). У розвитку живопису гідне місце посіли історичні картини *Яна Матейки*. В архітектурі провідними стилями були еkleктизм і модерн.

Чеська культура в другій половині XIX – на початку XX ст. розвивалася під впливом ідей національного відродження та загальних тенденцій розвитку Австро-Угорської імперії. Тут був найбільший рівень

письменності; значного розвитку набула чеська мова в освітніх закладах; збільшилася кількість чеських шкіл. У другій половині XIX ст. важливу роль у видавничій діяльності відіграла «Чеська матиця». У 1880 р. було утворено Чеську Академію наук, словесності та мистецтв. У середині 1880-х років було започатковано новий громадсько-політичний рух (*Томаш Масарик, Йосип Кайзл, Карел Крамарж*).

У літературі важливе значення для національного розвитку чехів мала творчість *Яна Неруди, Сватоплука Чеха, Алоїса Ірасека. Йозеф Манеса* був відомим художником, особливо циклу картин «Пори року». Скульптор *Йозеф Вацлав Мислбек* відомий як автор кінної статуї Св. Вацлава у Празі. На розвиток музики вплинула творчість *Бедржиха Сметани*, який заснував чеську модерну симфонічну та оперну музику, а також *Антоніна Дворжака*.

Словацька культура в другій половині XIX – на початку XX ст. розвивалась у більш складних умовах. В освіті, з одного боку, - створювалися народні школи, з іншого – посилилася її мадяризація.

Науковим центром досліджень спочатку була Матиця словацька, а пізніше – Мартін. В історичній науці важливе значення мала діяльність *Франтішека Сасінека* („Історія словаків”, „Великоморавська держава”).

У розвитку літературної творчості провідне місце посідали *Андрей Сладкович, Ян Ботто* (поема «Смерть Яношика»), *Ян Паларик*.

Перша національна словацька опера («Коваль Вієладд», 1880) була створена завдяки творчій діяльності *Яна Белли*. Кращою в театральній постановці було визнано п'єсу «Словацька сирота» (1888). Вагомий внесок у словацьке малярство зробили брати *Франтішек і Войтех Климковичі*.

Словацька архітектура розвивалась в неоромантичному, неокласичному, неоренесансному стилях (Нітра, Банська Штявниця, Мартін), а також еkleктиці.

Рекомендуємо розглянути всі три питання за такими пунктами:

1) розвиток освіти й науки (особливо зміни та відкриття, відомі постаті); 2) розвиток релігії; 3) література; 4) образотворче мистецтво (живопис, скульптура та їхні представники); 5) архітектура: стилі, відомі споруди; 6) театр, музика.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795–1990 / Г. Дильонгова. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – 237 с.

Кріль М. М. Історія Словаччини: Навч. посібник / М. М. Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 264 с.

История Словакии. – М.: "Евролинц", 2003. – 436 с.

Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М.: Наука, 1988. – 576 с.

Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Ф. Дворнік ; пер. з англ. В. Верлока [та ін.] ; підгот. З. Косицька, В. Мільчевська ; наук. ред. К. Гломозда. – К.: Дух і Літера, 2000. – 494 с.

Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1997. – 318 с.

История литератур западных и южных славян: в 3-х тт. / Ред. совет: Л. Н. Будагова, А. В. Липатов, С. В. Никольский. М.: Издательство «Индрик», 1997–2001. – Т. 2–3.

ТЕМА 17: Участь південнослов'янських народів у Балканських війнах і Першій світовій війні

Мета: охарактеризувати цілі, завдання, участь південнослов'янських народів у Балканських війнах і Першій світовій війні, їхнє соціально-економічне та політичне становище, наслідки воєн для кожного з них.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати в школі під час викладання предмету «Всесвітня історія» в 10 класі (теми: «Світ на початку ХХ ст.», «Перша світова війна 1914–1918 рр.»).

План.

1. Балканські війни 1912–1913 рр.: причини, хід і наслідки.
2. Болгарія в Першій світовій війні.
3. Сербія та Чорногорія в роки Першої світової війни.
4. Участь боснійців, хорватів і словенців у війні.

Основні терміни та поняття: болгари; серби; чорногорці; хорвати; словенці; боснійці; македонці; Балканські війни 1912–1913 рр.; Перша світова війна; Сараєвське вбивство 1914 р.; Югославський комітет у Лондоні; Корфська декларація 1917 р.; Владайське (Радомирське) повстання в Болгарії 1918 р.

Методичні рекомендації:

У **першому питанні** необхідно проаналізувати передумови, причини Балканських війн 1912–1913 рр., проблеми та протиріччя між південнослов'янськими народами в ході цих війн, вирішальні бої, наслідки їх для кожного з учасників. Важливо звернути увагу на політику Туреччини щодо південнослов'янських народів.

Вирішальні бої під час Першої Балканської війни в 1912 р. відбулися між союзниками (Болгарія, Сербія, Чорногорія, Греція) та Туреччиною в Східній Фракії, Македонії, Північній Албанії, Епірі та Фесалії; знову відновилися військові дії на початку 1913 р., внаслідок чого Туреччина втратила міста-фортеці Адріанополь і Яніну. Мирні переговори відкрилися спочатку в Лондоні в грудні 1912 р., пізніше відновилися 30 травня 1913 р. Туреччина віддавала союзникам усі свої володіння на північ від лінії Енос-Мідія й острови в Егейському морі. Народи Балканського півострова остаточно звільнилися від османського гніту.

На відміну від першої, друга Балканська війна 1913 р. мала несправедливий, загарбницький характер. Вона виникла між вчорашніми союзниками, що не поділили визволених від Туреччини земель. Болгарські війська розпочали військові дії в Македонії наприкінці червня 1913 року, але зазнали поразки. Варто також дослідити дипломатичні зусилля Росії як захисниці цих народів, спрямовані на їхню перемогу та розв'язання міжсоюзницьких суперечок мирним шляхом. Внаслідок цих війн на Балканах відбулись великі територіальні зміни.

Висвітлюючи в **другому питанні** участь у Першій світовій війні Болгарії, важливо згадати наслідки для країни другої Балканської війни й бажання реваншу за поразки в ній. 6 вересня 1915 р. вона вступила у війну на боці Центральних держав. Висвітлити бойові дії болгарської армії проти Сербії (Салонікський фронт), Румунії (Дунайський фронт). Внутрішнє становище Болгарії було складним, свідченням чого було Радомирське повстання 1918 р. та його наслідки.

При вивченні **третього питання**, враховуючи важливість сербського питання, окрему увагу необхідно приділити вбивству сербським націоналістом Г. Принципом ерцгерцога Франца Фердинанда та його дружини в центрі м. Сараєво (сербська націоналістична організація „Народна одбрана”) й подальші наслідки

його для Сербії. Потрібно зазначити, що участь Сербії у війні спочатку була успішною (назвати перемоги 1914 р.); потім необхідно розповісти про долю сербської армії в 1915 р. Щодо участі у війні Чорногорії, то необхідно назвати перешкоди до зближення з Сербією, висвітлити причини поразки чорногорської армії і капітуляції країни.

У **четвертому питанні** доцільно виділити позиції лідерів хорватських і словенських політичних сил, діяльність Югославського комітету в Лондоні. Важливе значення має характеристика Корфської декларації (20 липня 1917 р.).

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М: Наука, 1987. – 558 с.

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А. Л. Погодин [и др.]; сост.: С. Шумов, А. Андреев.— М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. – 496 с.

Чиркович С. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. – М.: Издательство «Весь Мир», 2009. – 448 с.

Фрейдзон В. И. История Хорватии: Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. – СПб.: Алетейя, 2001. – 318 с.

Модернизация vs. война. Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913): сборник статей / Отв. ред. Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин. – М.: Изд-во Ин-та славяноведения РАН, 2012. – 435 с.

В «пороховом погребі Європи». 1878–1914 г. – М.: Индрик, 2003. – 562 с.

За балканськими фронтами Першої світової війни. Отв. редактор В. Н. Виноградов. – М.: Изд-во «Индрик», 2002. – 504 с.

На путях к Югославії: за і проти. Очерки історії національних ідеологій югославянських народів. Кінець XVIII – початок ХХ в. / Отв. ред. И. В. Чуркіна. – М.: Индрик, 1997. – 416 с.

ТЕМА 18: Культура південних слов'ян у ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета: дослідити головні здобутки й особливості культурного розвитку південнослов'янських народів у ХІХ – на початку ХХ ст.

Професійна спрямованість: знання, отримані при вивченні цієї теми, майбутні вчителі-історики зможуть використати у школі для порівняльного аналізу, під час викладання предмету «Історія України» в 9 класі (теми: «Культурне життя в українських землях наприкінці XVIII – у першій половині ХІХ ст.», «Культурне життя України в другій половині ХІХ ст.»), «Всесвітня історія» в 11 класі (тема: «Світ на початку ХХ ст.»).

План.

1. Культура Болгарії у ХІХ – на початку ХХ ст.
2. Культура Сербії та Чорногорії в ХІХ – на початку ХХ ст.
3. Культура на боснійських землях.
4. Хорватська та словенська культура у ХІХ – на початку ХХ ст.
5. Македонці в культурному розвитку ХІХ – початку ХХ ст.

Основні терміни та поняття: освіта; наука; література; образотворче мистецтво; театр; музика; архітектура; скульптура; науковий діяч; культурний діяч; Православна церква; Римо-католицька церква.

Методичні рекомендації:

Розвиткові **болгарської культури** у ХІХ ст. сприяли культурно-просвітницький рух, успіхи в освіті. Першими ідеологами болгарського національно-визвольного руху були: ченець Хілендарського й Зографського монастирів Паїсій, єпископ Софроній Врачанський; пізніше, у першій половині ХІХ ст., були Петро Берон і Васил Априлов. У 40-х – 60-х рр. ХІХ ст. відбувається активна боротьба за автокефалію Православної церкви на болгарських землях.

Значне піднесення переживала болгарська література, що оспівувала національно-визвольну боротьбу болгар (поети *Петко Рачов Славейков* (1827–1895), *Георгі Раковський* (1821–1867); *Христо Ботев* (1848–1876); *Любен Каравелов* (1834–1879)). У другій половині

XIX ст. особливе місце в літературі посідав письменник-реаліст *Алеко Константинов* (1863–1897), який критикував корисливість буржуазії.

Після визволення країни від османського панування склалися сприятливіші умови для розвитку болгарської культури. *Мар'їн Стоянов Др'инов* (1838–1906) – болгарський історик і філолог, працював більшу частину життя в Російській імперії.

Щодо розвитку освіти, важливо зазначити, що за перші 30 років незалежності (після 1878 р.) потроїлася кількість шкіл і більш як у 5 разів зросла кількість школярів. Важливими центрами національної культури й освіти були Софійський університет і Болгарська Академія наук (1911). Необхідно охарактеризувати діяльність відомих тоді болгарських дослідників: етнографа і літературознавця І. Шишманова, геолога І. Златарського, історика-медієвіста В. Златарського.

У розвитку театрального мистецтва важливо виділити процес становлення Народного театру з драматичної трупи «Сльози і сміх» (1892–1904 рр.). На початку ХХ ст. було створено перші національні опери ("Бідна" Е. Манолова, "Борислав" Г. Анастасова-Маестро).

У 1896 р. виникла Державна школа живопису (А. Мітов ("Ринок у Софії"), І. Ангелов ("Град", "Жнива"), Я. Вешин ("Орач", "Гайдуки") та ін.).

В архітектурі відомими представниками були П. Мамчилов, Г. Овчаров, Б. Капітанов, а помітними пам'ятками архітектури – Народний театр, Народні збори, Синодальна палата, Собор Св. Олександра Невського (Софія), Мавзолей російських воїнів – учасників війни 1877-1878 рр. (Плевна), церква на Шипкинському перевалі.

Масове переселення болгар на територію України розпочалося в середині ХVІІІ ст. та тривало до кінця 70-х років ХІХ ст. У ХІХ ст. важливу роль у зміцненні українсько-болгарських зв'язків відігравали Одеса та Харків. Відомий український вчений-славіст Ю. Венелін (1802–1839) досліджував історію болгар, написавши книгу «Древние и нынешние болгаре...» Видатний український вчений М. Драгоманов був одним із перших професорів Софійського університету.

Культуру Сербії та Чорногорії у ХІХ – на початку ХХ ст. поєднували спільна мова, схожість національних завдань. У ХІХ ст. культурне життя сербського народу було пов'язано з боротьбою за відновлення його державності, національного відродження. *Вук Караджич* (1787–1864) реформував сербську мову. У сербській літературі романтичного напрямку першої половини ХІХ ст. важливо виділити діяльність *Петра Петровича Негоша* (чорногорського митрополита й правителя, 1813–1851), *Бранко Радичевича* (1824–1853), *Йована Стерії-Поповича* (1806–1856); у другій половині ХІХ ст. – творчість реаліста *Світозара Маркевича* (1846–1875).

Провідним культурним центром було місто Белград, у якому існували університет, бібліотеки, музеї тощо. На рубежі XIX–XX ст. сербська культура зазнає великою мірою західноєвропейського впливу (декаданс, символізм, модернізм, неоромантизм). У розвитку музичного мистецтва важливо виділити творчість першого професійного сербського композитора *С. Мокраняца* (1855-1914), *Божидара Йоксимовича* (1868-1955), автора першої сербської опери «Одруження Мікоша Обилича». Розвитку наукових досліджень сприяла Сербська академія наук і мистецтв (1886).

У духовному житті сербського народу особливо плідною була діяльність *святителя Миколая (Велімировича)* (1880–1956), єпископа Охридського й Жічського, видатного богослова, автора багатьох духовних творів (зокрема, «Думки про добро та зло»).

В архітектурі Сербії першої половини XIX ст. домінували двоповерхові будинки балканського типу, а в другій половині XIX ст. поширюється еkleктичний напрям.

Відомими представниками сербського живопису були: романтичний напрям – *Джура Якшич* («Смерть Карагеоргія», «На варті»); реалістичний – *Павле Йованович*, *Дж. Крстич*. У скульптурі Сербії з кінця XIX ст. важливе значення мала творчість *Джоко Йовановича*, *Симеона Роксандича*.

Чорногорська культура розвивалася в цей період у контексті сербських впливів. Проблема її розвитку були: велика кількість неписьменних; відсутність національного театру, мала кількість бібліотек; патріархальний уклад і родоплеменні відносини. Духовним центром чорногорців, які сповідували православ'я, залишалася їхня столиця Цетинє.

Культура на боснійських землях у цей період мала свою специфіку, що визначалася такими чинниками: 1) тривалим перебуванням цих земель під владою Османської імперії, нашаруванням турецьких рис у слов'янську культуру; привнесенням і зберіганням ісламських традицій; 2) своєрідним етноконфесійним складом населення (православні, католики, богомили, мусульмани «босняки»); 3) спільними мовними ознаками – штокавський діалект сербохорватської мови з проникненням турецьких слів; 4) перетинанням тут австрійського, слов'янського й угорського інтересів; 5) на цих землях була переважаюча частина неписьменних (ситуація змінилася після 1908 року).

Боснійська культура в другій половині XIX ст. розвивалася під впливом доктрини османізму, що простежувалося в різних сферах культури та мистецтва (наприклад, народній музиці). Освіту християнське населення прагнуло здобути в Сербії (православні) або

Хорватії (католики). Однак, православні зазнавали релігійної дискримінації після входження до складу Австро-Угорської імперії.

У розвитку літератури Боснії та Герцеговини необхідно виділити творчість: *Івана Франо Юкича* (хорвата, редактора першого літературного журналу «Босанський приятель»); *Сіми Мілутіновича* (уродженця Сараєва).

У 1888 р. завдяки археологу та етнографу *Чиро Трухелке* (1865–1945) в Сараєво було створено музей. «Історія Боснії в період османського панування» була написана 1912 р. *Міланом Прелогом*.

Хорватська культура першої половини ХІХ ст. тісно пов'язана з діяльністю учасників іллірійського руху. Це сприяло реформі мови (*Людевіт Гай*), розвитку журнальної та газетної справи тощо. Важливу роль у розвитку освіти й науки відіграла «Матиця іллірська» (1842). Набагато краще, ніж у Сербії, розвивалася шкільна справа (гімназії в Загребі). У 1863 р. в Загребі було відкрито Югослов'янську академію наук і мистецтв. Загребський університет (перший у південних слов'ян) починає працювати з 1873 року. У Далмації література знаходилася під великим впливом італійської літератури бароко й освіти, а на території Славонії була пов'язана з німецькою просвітою і романтизмом.

У літературній діяльності варто відзначити видатного хорватського поета *Івана Мажуранича* (1814-1890). Загреб вважався музичною столицею південних слов'ян. Перша хорватська національна опера *Ватрослава Лісинського* «Любов і злість» була поставлена 1846 р. Історію середньовічної Хорватії досліджував *Т. Смічиклас* (1843-1914). Розвиток архітектури в період ілліризму було представлено будинками національної архітектури з символікою хорватської історії, а наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. – віденським стилем і модернізмом (*В. Ковачич*). Хорватські художники *М. Кралевич* (1885-1913) та *Й. Раячич* (1885-1908) перебували під впливом французького імпресіонізму. Видатним скульптором був *І. Мештрович* (1883-1962) («Відовданський цикл» та «Алегорія»).

Словенська культура названого періоду мала певні особливості свого розвитку: 1) високий рівень письменності населення (наприкінці ХІХ ст. – близько 90%); тут ще з 1774 р. діяв закон про обов'язкове навчання дітей віком від 6 до 12 років; 2) словенська мова розвивалася паралельно з німецькою; остання переважала в періодиці до середини ХІХ ст.; 3) значний вплив на розвиток рідної мови здійснило товариство «Матиця словенська» (1864), яке опікувалося виданням книг рідною мовою; 4) окремі сфери культури (архітектура) розвивалися під впливом загальноавстрійських тенденцій.

У розвитку словенської літератури першої половини ХІХ ст. важливо назвати *Франца Прешерна* (1800–1849 рр.), одного з авторів альманаху «Бджілка Крайни». Відомими культурними діячами цього

періоду були також архітектор *Йоже Плечик*, брати *Я.* і *Ю. Шубиці* (декоративний і церковний розпис), скульптори *А. Ганиль* і *Ф. Бернекер*. Розвиток музичного мистецтва особливо позначився створенням «Музичної матиці» (1872), Словенської філармонії та народного театру.

Македонці в культурному розвитку XIX – початку XX ст. перебували під впливом таких чинників: 1) посилення боротьби проти соціального гніту турецьких феодалів, духовного та релігійного рабства (відновлення Охридського архиєпископства, створення національних шкіл); 2) боротьба за становлення македонської мови в умовах гальмування її антинаціональною пропагандою з боку Греції, Сербії та Болгарії (більша частина слов'янського населення Македонії наприкінці XIX ст. вважала себе етнічними болгарами й розмовляла на західно-болгарському діалекті); 3) македонська інтелігенція намагалася об'єднати зусилля в боротьбі проти денаціональної політики щодо свого народу, ініціювала створення Македонської Револьюційної Організації (МРО). Рекомендуємо студентам використати названу вище літературу з історії Македонії для глибшого вивчення та розуміння суспільних і культурних процесів цього народу.

Рекомендована література

Джерела

Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т.: Учеб. пособие для студентов ист. спец. вузов / Редкол.: Ю. В. Бромлей и др. Т. 2: Новая история / Отв. ред. В. Г. Карасев. – Минск: Университетское, 1989. – 295 с.

Основна

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. XX століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История южных и западных славян: В 2 т. Т. 1: Средние века и Новое время: Учебник / Под ред. Г. Ф. Матвеева и З. С. Ненашевой. – 3-е издание. – М.: Изд-во Моск. ун-та: Изд-во «Печатные Традиции», 2008. – 688 с.

Допоміжна

Славянские и балканские культуры XVIII–XIX вв. Советско-американский симпозиум. Отв. ред. В. И. Злыднев. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики АН СССР, 1990. – 188 с.

Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М.: Наука, 1987. – 558 с.

История Сербии и Черногории. Босния и Герцеговина, Македония, Словения, Хорватия / Н. Добронравов, Д. Войнович, А. Л. Погодин [и др.]; сост.: С. Шумов, А. Андреев.— М.: Монолит: Евролинц: Традиция, 2002. — 496 с.

Чиркович С. История сербов / Сима М. Чиркович; Пер. с сербскохорв. — М.: Издательство «Весь Мир», 2009. — 448 с.

Фрейдзон В. И. История Хорватии: Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В. И. Фрейдзон; РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. — СПб.: Алетейя, 2001. — 318 с.

История литератур западных и южных славян: в 3-х тт. / Ред. совет: Л. Н. Будагова, А. В. Липатов, С. В. Никольский. М.: Издательство «Индрик», 1997–2001. — Т. 2–3.

Словенская литература (от истоков до рубежа XIX – XX веков). — М.: Индрик, 2010. — 248 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
ДО КУРСУ „ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ”
для студентів 3-го курсу історичного факультету

Тема 1: Соціально-економічний і політичний розвиток
Російської імперії у першій чверті XIX ст.

- 1. Одним із перших політичних заходів Олександра I було:** а) створення Таємної канцелярії; б) помилування засуджених за політичними мотивами; в) обмеження виїзду за кордон; г) скасування усіх привілеїв дворян.
- 2. Олександр I провів у Російській імперії такі реформи:** а) столипінську аграрну реформу; б) створення міністерств; в) кріпосні селяни мали право викупити себе разом із землею зі згоди поміщика; г) створення Державної ради при цареві; д) скасування кріпосного права.
- 3. Хто не входив до Негласного комітету Олександра I:** а) В. П.Кочубей; б) А.Чарторийський; в) П.А.Строганов; г) М. Сперанський.
- 4. У правління Олександра I колегії було замінено міністерствами в:** а) 1802 р.; б) 1805 р.; в) 1807 р.; г) 1810 р.
- 5. Хто такі «вільні хлібороби»? (дати коротку відповідь).**
- 6. Указ про «вільних хліборобів» було видано в:** а) 1801 р.; б) 1803 р.; в) 1805 р.; г) 1810 р.
- 7. Проект М. М. Сперанського передбачав:** а) створення конституційної монархії; б) введення виборчого права для кріпосних селян; в) законодавці організувалися в місцеві думи й у Вищу Державну думу; г) було скасовано Державний урядовий сенат, Державну раду; д) суди поділено на 4 ступені.
- 8. Державну раду при цареві Олександрі I було створено в:** а) 1801 р.; б) 1803 р.; в) 1805 р.; г) 1810 р.
- 9. Другий проект державних реформ в епоху Олександра I (1821) було розроблено під керівництвом:** а) В.П.Кочубея; б) А.Чарторийського; в) П.А.Строганова; г) М. М. Новосильцева.
- 10. Другий проект державних реформ в епоху Олександра I (1821) передбачав:** а) створення законодавчого двопалатного представницького органу; б) створення законодавчого однопалатного представницького органу; в) введення конфедеративного устрою; г) введення цензури на друк.
- 11. Військові поселення в Росії епохи Олександра I отримали значний розвиток з:** а) 1801 р.; б) 1803 р.; в) 1810 р.; г) 1816 р.
- 12. Головним завданням військових поселень у Росії було:** а) зменшити витрати на утримання армії; б) боротьба із селянськими заворушеннями; в) посилення особистої влади імператора; г) покращення умов життя солдатів і офіцерів.

13. Відомий державний діяч у Росії епохи Олександра I, під управлінням якого знаходилися військові поселення: а) В.П.Кочубей; б) А.Чарторийський; в) П.А.Строганов; г) О. А. Аракчєєв.

14. Головні характеристики розвитку промисловості в Російській імперії епохи Олександра I: а) вільнонаймана праця не витісняла кріпосну; б) капіталістична мануфактура виникала на базі дрібної промисловості; в) капіталістична мануфактура виникала на базі великої промисловості; г) митні тарифи мали переважно протекціоністський характер.

15. Особливостями соціально-економічного розвитку Росії першої половини XIX ст. були: а) його рівномірність у різних регіонах; б) його нерівномірність у різних регіонах; в) велика роль держави в економічному житті країни; г) значний розвиток приватної власності; д) форми кріпацтва в Росії.

16. У першій половині XIX ст. Росія була переважно: а) аграрною країною з екстенсивним характером розвитку землеробства; б) аграрною країною з інтенсивним характером розвитку землеробства; в) промислово-аграрною країною; г) промисловою країною.

17. Перший пароплав у Росії з'явився на: а) Неві в 1815 р.; б) Волзі в 1817 р.; в) Камі в 1819 р.

18. Конституцію Королівству Польському було подаровано Олександром I у: а) 1803 р.; б) 1805 р.; в) 1810 р.; г) 1815 р.

19. Зовнішня політика Російської імперії до 1812 р.: а) військові дії проти Австрії; б) боротьба за протоки Босфор і Дарданелли; в) Фінляндія перейшла до Російської імперії на правах автономії; г) військові дії проти Франції.

20. Тільзитський мир 1807 р. передбачав: а) створення герцогства Варшавського; б) приєднання Росії до континентальної блокади Англії; в) приєднання до Росії Фінляндії; г) отримання автономії Сербією.

21. Фінляндія перейшла до Російської імперії на правах автономії з конституційним устроєм у: а) 1805 р.; б) 1809 р.; в) 1812 р.; г) 1815 р.

22. На початку Вітчизняної війни 1812 року формальним головнокомандуючим російських військ був: а) М. Б. Барклай-де-Толлі; б) П. І. Багратіон; в) А. П. Тормасов; г) М. І. Кутузов.

23. При відході французьких військ із Москви перша велика битва з російськими військами відбулася при: а) Бородіно; б) Малоярославці; в) Березині; г) Смоленську.

24. Вкажіть правильну відповідність:

1. В. П. Кочубей	А. 1-а російська армія
2. М. М. Сперанський	Б. Військові поселення
3. О. А. Аракчєєв	В. Проект державного управління
4. М. Б. Барклай-де-толлі	Г. Негласний комітет

25. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій: а) проект реформи державного управління М. М. Сперанського; б) запровадження міністерств у системі державного управління; в) запровадження військових поселень в Російській імперії; г) франко-російська (Вітчизняна) війна; д) прийняття Конституції Королівства Польського.

26. Центральні органи державного управління окремою галуззю господарства чи управління, створені в Російській імперії для зміцнення центрального управління, замість колегій – (назва).

27. Особлива організація комплектування та утримання армії у Російській імперії (1810–1857), з метою скорочення військових витрат державою, за якою поєднувалось несення військової служби солдатами та одночасне ведення ними господарства на землі – (назва).

Тема 2: Російська імперія в період правління Миколи I (1825–1855 рр.)

1. За правління російського царя Миколи I відбулися: а) реформа початкової та середньої освіти; б) російсько-турецька війна; в) розширення кількості й складу приказів; г) російсько-шведська війна; д) столипінська аграрна реформа; е) інвентарна аграрна реформа.

2. Передумовами руху декабристів були: а) кріпосницький лад, що вступив у стадію свого розкладання; б) війна 1812 р.; в) згасання останніх надій на царя-реформатора Олександра II; г) вплив ідей європейського Просвітництва; д) польське повстання 1830 – 1831 рр.

3. Назвіть керівників декабристського руху.

4. Кодифікацію російського законодавства в 1830-і рр. було здійснено: а) М.М. Сперанським; б) В.П. Кочубеєм; в) А. Х. Бенкендорфом.

5. Наслідками польського повстання 1830–1831 рр. були: а) ліквідація польської автономії; б) передача польських земель Пруссії; в) ліквідація Греко-уніатської церкви; г) заборона діяльності Римокатолицької церкви.

6. III відділення при імператорі Миколі I займалося головним чином: а) зовнішньою політикою; б) культурною діяльністю; в) селянськими справами; г) справами політичного розшуку.

7. Реформи П. Д. Кисельова (1837–1841 рр.) стосувалася селян: а) приватновласницьких; б) західноросійських губерній; в) державних.

8. Реформи П. Д. Кисельова (1837–1841 рр.) передбачали: а) введення барщини; б) введення оброку; в) право придбати землю; г)

право селян на самоврядування; д) будівництво сільськогосподарських шкіл.

9. Інвентарна реформа 1847 р. на Правобережній Україні, у Білорусі передбачала: а) введення оброку; б) точний опис поміщицьких маєтків, селянських наділів і повинностей; в) право селян на самоврядування; г) будівництво сільськогосподарських шкіл.

10. Теорію офіційної народності було розроблено під керівництвом: а) М.М. Сперанського; б) В.П. Кочубея; в) А. Х. Бенкендорфа; г) С.С. Уварова.

11. Головні положення теорії офіційної народності (назвати коротко).

12. У сфері державних фінансів у роки правління Миколи I відбулися такі заходи: а) накопичення великих державних запасів золота й срібла; б) зменшення державних запасів золота й срібла; в) встановлення твердого співвідношення паперових грошей за срібний рубель; г) введення замість асигнацій кредитних білетів.

13. Університетський статут 1835 р.: а) встановив фактичну залежність університетів від попечителя навчального округу; б) встановив фактичну незалежність університетів від попечителя навчального округу; в) надав автономію університетам; г) обмежив автономію університетів.

14. Перша в Росії залізниця, збудована в 1837 р.: а) між Петербургом і Царським Селом; б) між Москвою та Санкт-Петербургом; в) між Москвою та Києвом; г) між Санкт-Петербургом і Псковом.

15. У 1851 р. було відкрито регулярне залізничне сполучення: а) Санкт-Петербург – Москва; б) Санкт-Петербург – Варшава; в) Варшава – Відень.

16. У російсько-турецькій війні (1828–1829): а) російська армія завдала низки поразок турецькій армії на Балканському й Кавказькому театрах військових дій; б) турецька армія перемогла російську на Балканському театрі військових дій; в) Греція, Сербія отримали автономію; д) Греція, Сербія не отримали автономії.

17. Хто був на чолі боротьби проти Росії під час Кавказької війни (1834–1855 рр.): а) Мухамед-алі; б) Шаміль; в) Газі; г) Мамай.

18. Оборона Севастополя під час Кримської війни (1853–1856 рр.) тривала до: а) лютого 1854 р.; б) січня 1855 р.; в) серпня 1855 р.; г) березня 1856 р.

19. Керівники оборони Севастополя під час Кримської війни (1853–1856 рр.): а) П. С. Нахимов; б) В. А. Корнілов; в) А. П. Тормасов; г) А.Х. Бенкендорф.

20. Головними причинами поразки Росії у Кримській війні (1853–1856 рр.) були (назвати).

21. Вкажіть правильну відповідність:

1. С.С. Уваров	А. Реформа щодо державних селян
2. П.Д. Кисельов	Б. Кримська війна
3. П.Г. Каховський	В. Теорія офіційної народності
4. П. С. Нахімов	Г. Рух декабристів

22. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) інвентарна реформа; б) повстання декабристів; в) Кримська війна; г) польське повстання 1830-31 рр.; д) смерть Миколи I.

23. Представники одного з напрямів російської суспільної думки 40–50-х рр. ХІХ ст. Вважали, що Росія є самобутньою країною, має свій особливий, відмінний від західноєвропейського, шлях історичного розвитку. Ідеалізували селянську общину. Виступали за скасування кріпацтва, смертної кари, свободу друку – (назва).

24. Законодавчі акти 1847–1848 рр., за якими встановлювався точний опис поміщицьких маєтків, селянських наділів та повинностей на Правобережній Україні, Білорусі та Литві – (назва).

Тема 3: Росія в другій половині ХІХ ст.

1. Події періоду правління Олександра ІІ: а) військова реформа; б) селянська реформа; в) розширення кількості й складу приказів; г) російсько-шведська війна; д) столипінська аграрна реформа; е) інвентарна аграрна реформа.

2. За селянською реформою 1861 року: а) селяни отримували право вільно розпоряджатися своїм майном; б) селяни не отримували право вільно розпоряджатися своїм майном; в) селянам надавалося право викупу садиби; г) селяни не могли викупити садибу.

3. Викупні платежі селян за землю мали термін погашення: а) 20 років; б) 30 років; в) 40 років; г) 49 років.

4. Положення 19 лютого 1861 року зберегло: а) грошовий викуп за наділ селянина; б) кругову поруку; в) ; г) особисту залежність селян.

5. Відповідно до положень селянської реформи 1861 року, за користування отримуваною землею селяни: а) повинні були відпрацьовувати її вартість на землях поміщика; б) повинні були сплачувати оброк; в) не повинні були відпрацьовувати її вартість на землях поміщика; г) не повинні були сплачувати оброк.

6. Фінансова реформа в Російській імперії (1862): а) гальмувала приватну ініціативу підприємців; б) встановлено акцизні збори; в) скасовано акцизні збори; г) створено Державний банк.

7. Освітні реформи в Російській імперії (1863–1864): а) вищим навчальним закладам було надано широку автономію; б) обмежувалась автономія вищих навчальних закладів; в) питання

внутрішнього управління університетів переходили до державного чиновника; г) вводилися гімназії і реальні училища.

8. Судова реформа в Російській імперії (1864): а) суди стали безстановими; б) суди поки залишались становими; в) суди стали незалежними від адміністративної влади; г) у судову практику впроваджувалися гласність, змагальність; д) не дозволялося поки створення нотаріату.

9. Земська реформа (1864): а) сільським громадам надавалося право участі в справах господарського управління; б) сільським громадам обмежувалося право участі в справах господарського управління; в) земства стали опікуватися на місцях освітою, медичною допомогою; г) скасовано земські збори (податки).

10. Цензурна реформа (1865): а) було скасовано попередню цензуру для урядових видань; б) було скасовано попередню цензуру для всіх провінційних видань; в) цензурні поступки поширювалися лише на Москву й Петербург; г) цензурні поступки поширювалися на всю Російську імперію.

11. Військова реформа (1862–1874): а) введення загальної військової повинності; б) термін служби в армії – 6 років; в) термін служби в армії – 10 років; г) вчителі обов'язково закликалися в армію.

12. За Паризьким мирним договором 1856 р. Росія: а) була вимушена відмовитися від своїх претензій до Туреччини; б) погодилася на нейтралізацію Чорного моря; в) не погодилася на знищення свого Чорноморського флоту та його баз; г) визнала протекторат Великобританії і Франції над Сербією, Молдавією і Валахією.

13. Зовнішня політика в період правління Олександра II: а) нейтралітет Росії у франко-пруській війні; б) Росія складає з себе зобов'язання не будувати на Чорному морі флот; в) приєднання Туркменії; г) російсько-афганський конфлікт.

14. Роки правління Олександра III: а) 1855–1881; б) 1881–1894; в) 1881–1898; г) 1885–1905.

15. У роки правління Олександра III були проведені такі заходи: а) зміцнення влади та боротьба з терористами; б) земська реформа; в) військова реформа; г) будівництво залізничної магістралі через Сибір.

16. «Правила найму робочих на фабрики, заводи та мануфактури» вперше було прийнято у період правління: а) Олександра II; б) Олександра III; в) Миколи I; г) Миколи II.

17. Заборону праці дітей віком до 12 років було прийнято вперше у період правління: а) Олександра II; б) Олександра III; в) Миколи I; г) Миколи II.

18. Селянський Поземельний банк було засновано: а) 1861 р.; б) 1871 р.; в) 1880 р.; г) 1882 р.

19. Новий університетський статут 1884 року: а) розширив повноваження університетів; б) ліквідував автономію університетів; в) відновив плату за навчання; г) відмінив плату за навчання.

20. Храм Христа Спасителя в Москві було відкрито в роки правління: а) Олександра II; б) Олександра III; в) Миколи I; г) Миколи II.

21. Зовнішня політика в період правління Олександра III: а) поворот Росії від традиційної співпраці з Німеччиною до військового союзу з Францією; б) поворот Росії від традиційної співпраці з Францією до військового союзу з Німеччиною; в) приєднання Туркменії; г) російсько-афганський конфлікт.

22. Вкажіть правильну відповідність:

1. Олександр II	А. Заснування фабричної інспекції
2. Олександр III	Б. Селянська реформа
3. П. М. Ткачов	В. Голова Російського зовнішньополітичного відомства
4. О. М. Горчаков	Г. Народництво

23. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) міська реформа; б) селянська реформа; в) закінчення Кримської війни; г) польське повстання 1863-64 рр.; д) смерть Олександра II.

24. Селяни, які після звільнення від кріпацтва, за реформою 1861 р., не були переведені на викуп своєї садиби та польового наділу – (назва).

25. Виборні органи місцевого самоуправління, утворені згідно положень відповідної реформи 1864 р., що опікувались народною освітою, охороною здоров'я населення, будівництвом доріг, сприяли агрономічному розвитку селянських господарств – (назва).

Тема 4: Соціально-економічний і політичний розвиток Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. (1894–1914 рр.)

1. Економічний розвиток Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.: а) прискорений розвиток легкої промисловості; б) недостатній розвиток іноземного й вітчизняного капіталу; в) встановлено митні податки на ввезення товарів у Російську імперію; г) значне розширення внутрішнього ринку; д) збільшився обсяг щорічних закупівель сільськогосподарської техніки.

2. Соціальні зміни в Росії в роки правління Миколи II: а) введено обов'язкове страхування робітників від хвороб і нещасних випадків; б) зменшилися внески до державних ощадних кас; в) закон про нормування робочого дня; г) проведено перший у царській Росії перепис населення.

- 3. У часи правління Миколи II було здійснено такі заходи:** а) скасування викупних платежів для селян; б) створення міністерств; в) створення Державної думи; г) столипінську аграрну реформу; д) грошову реформу.
- 4. Столипінська аграрна реформа в Росії передбачала:** а) вільний вихід селян із общини; б) вихід селян із общини за викуп; в) передачу землі селянам у приватну власність; г) передачу землі селянам у користування; д) переселення селян на землі Сибіру, Далекого Сходу; е) агрономічні заходи для створення показових хутірсько-відрубних ділянок.
- 5. Головне завдання столипінської аграрної реформи 1906–1916 рр. полягало в:** а) створенні заможного селянства; б) поліпшенні економічної діяльності великих землевласників; в) конфіскації поміщицького землеволодіння; г) заселенні східних окраїн імперії.
- 6. Головні тенденції розвитку селянських господарств Російської імперії на початку ХХ ст. (до 1914 року):** а) кооперативний рух; б) конфіскація земель поміщиків і передача їх селянам; в) передача землі селянам у приватну власність; г) колективізація селянських господарств.
- 7. Причинами першої російської революції були:** а) умови життя робітників; б) селянське малоземелля; в) конфіскація поміщицького землеволодіння; г) опозиційна діяльність у Державній думі.
- 8. У Росії в 1905–1907 рр. відбулися такі події й заходи:** а) створення Державної Думи; б) розстріл робітників на Ленських копальнях; в) конфіскація поміщицьких земель; г) початок реалізації столипінської аграрної реформи.
- 9. Підсумками першої російської революції були:** а) введено демократичні свободи для підданих імперії; б) введено викупні платежі для селян; в) створення Державної Думи; г) проведення першого в Росії перепису населення.
- 10. Прем'єр-міністр Російської імперії у 1906–1911 рр.:** а) С. Ю. Вітте; б) П. А. Століпін; в) Д. Сазонов; г) П. М. Мілюков.
- 11. Перший в Росії перепис населення було проведено у:** а) 1897 р.; б) 1900 р.; в) 1903 р.; г) 1905 р.
- 12. Заслання до Сибіру в Російській імперії було скасовано у:** а) 1895 р.; б) 1900 р.; в) 1905 р.; г) 1910 р.
- 13. Військові реформи 1905–1912 років в Росії:** а) було централізовано вище військове управління в перший період реформ; б) було децентралізовано вище військове управління в перший період реформ; в) поліпшено побут солдатів і матросів; г) побут солдатів і матросів не зазнав суттєвих змін.
- 14. 1906 рік в історії Російської імперії:** а) початок реалізації столипінської аграрної реформи; б) початок першої російської

революції; в) розстріл робітників на Ленських копальнях; г) початок російсько-японської війни.

15. 1912 рік в історії Російської імперії: а) початок Першої світової війни; б) кінець першої російської революції; в) розстріл робітників на Ленських копальнях; г) введено обов'язкове страхування робітників від хвороб і нещасних випадків.

16. 1914 рік в історії Російської імперії: а) початок Першої світової війни; б) кінець першої російської революції; в) розстріл робітників на Ленських копальнях; г) введено обов'язкове страхування робітників від хвороб та нещасних випадків.

17. Основні напрями зовнішньої політики Росії на початку ХХ ст.: а) боротьба за Чорноморські протоки; б) посилення впливу на Балканах; в) відмова російського уряду від союзу з Англією і Францією; г) зміцнення позицій на Далекому Сході.

18. Кульмінацією російсько-японської війни 1904–1905 рр. була: а) битва при Мукдені; б) морська битва при Цусімі; в) битва під Ляояном; г) окупація Японією Манчжурії.

19. Наслідки російсько-японської війни 1904–1905 рр.: а) Росія визнала Корею сферою впливу Японії; б) Японія поступилася Росії Південним Сахаліном; в) Росія поступилася Японії Південним Сахаліном; г) Росія поступилася Японії правами на Ляодунський півострів.

20. Вкажіть правильну відповідність:

1. Російсько-японська війна	А. Переселення селян у східні регіони імперії
2. Столипінська аграрна реформа	Б. Ростріл страйкуючих робітників
3. Революція 1905–1907 рр.	В. Портсмутський мир
4. Ленські копальні	Г. Утворення Державної думи

21. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) столипінська аграрна реформа; б) Портсмутський мирний договір; в) початок промислового піднесення в Росії на початку ХХ ст.; г) трагічні події на Ходинському полі; д) розпуск II Державної думи.

22. Законодорадчий представницький орган в Російській імперії 4-х скликань, що був заснований Маніфестом від 17 жовтня 1905 р. і проіснував до розпуску його Тимчасовим урядом 6 жовтня 1917 р. – (назва).

Тема 5: Росія в період Першої світової війни (1914–1918)

- 1. Передумови та причини вступу Росії у війну:** а) національно-визвольний рух сербів проти російського панування; б) забезпечення виходу в Середземне море через Дарданелли; в) несплачені російські фінансові борги Франції; г) загроза зміни влади в Росії.
- 2. Союзниками Росії в Першій світовій війні були:** а) Франція; б) Болгарія; в) Італія; г) Англія.
- 3. У 1914 р., в період Першої світової війни, Росія проводила такі військові операції:** а) Лодзинська операція; б) Закавказзя; в) Брусилівський прорив; г) Східно-Прусська операція.
- 4. Успішні бойові дії російських військ у Першій світовій війні в 1914 р.:** а) Лодзинська операція; б) Закавказзя; в) Брусилівський прорив; г) Східно-Прусська операція.
- 5. Назвіть причини відступу й поразок російської армії навесні – влітку 1915 р.**
- 6. Успішні бойові дії російських військ у 1916 р.:** а) Лодзинська операція; б) Закавказзя; в) Брусилівський прорив; г) Горлицький прорив.
- 7. Характеристика внутрішньополітичного становища Російської імперії у 1915 р.:** а) утворення військово-промислових комітетів; б) утворення антиурядового центру в Думі; в) вбивство Г. Распутіна; г) утворення „Особливих нарад” з оборони, продовольства, палива та перевезень.
- 8. Прогресивний блок у Державній думі було утворено в:** а) 1914 р.; б) 1915 р.; в) 1916 р.; г) 1917 р.
- 9. Події 1916 року в історії Російської імперії:** а) російсько-японський договір; б) масові робітничі страйки; в) вбивство Г. Распутіна; г) утворення „Особливих нарад” із оборони, продовольства, палива та перевезень.
- 10. Події 1917 року в історії Російської імперії:** а) утворення Прогресивного блоку в Думі; б) зречення імператором Миколою II престолу; в) вбивство Г. Распутіна; г) заколот генерала Корнілова; д) повалення Тимчасового уряду.
- 11. Участь Росії у Першій світовій війні в 1917 р.:** а) провал наступу російської армії в Галичині; б) здача м. Риги; в) оборона Моонзундського архіпелагу; г) Брусилівський прорив; д) Горлицький прорив.
- 12. До падіння монархії в Російській імперії діяли Державні думи:** а) 3-х скликань; б) 4-х скликань; в) 5-ти скликань; г) 6-ти скликань.
- 13. Назвіть причини перемоги більшовиків у жовтні 1917 р.**
- 14. Брестський мирний договір (3 березня 1918 р.) передбачав:** а) втрату Німеччиною 1/3 своєї території на поступку Росії; б) втрату

Росією 1/3 своєї території на поступку Німеччині; в) контрибуція на користь Росії з боку Німеччини у 3 млрд. марок; г) зобов'язання Росії демобілізувати армію та флот.

15. Вкажіть правильну відповідність:

1. Східно-Прусська операція А. 1914 р.
2. Брусилівський прорив Б. 1916 р.
3. Брестський мирний договір В. 1917 р.
4. Декрет Росії про мир Г. 1918 р.

16. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) Горлицький прорив; б) Брестський мирний договір; в) штурм Зимового палацу; г) Брусилівський прорив; д) вбивство Г. Распутіна.

17. Політичний блок, що утворився у Державній думі Росії в 1915 р. – (назва).

18. Дата зречення російського імператора Миколи II від престолу (назвати).

Тема 6: Білоруські землі в складі Російської імперії в XIX ст.

1. Вхідження білоруських земель до складу Російської імперії відбулося в: а) 1772 р.; б) 1793 р.; в) 1795 р.; г) 1805 р.; д) 1810 р.

2. Розвиток промисловості Білорусі першої половини XIX ст.: а) промислова революція тільки починалася; б) промислову революцію в цей період було завершено; в) включення білоруського господарства у всеросійський ринок; г) відсоток вільнонайманих робітників складав понад 60%.

3. З Білорусі у XIX ст. вивозили: а) вироби з льону; б) промислові товари; в) зерно, спирт; г) ліс.

4. У містах і містечках Білорусі в першій половині XIX ст. кількісно переважали: а) білоруси; б) євреї; в) поляки; г) росіяни та українці.

5. Нові явища в розвитку сільського господарства Білорусі в першій половині XIX ст.: а) усе більше продукції йшло на потреби самих лише поміщицьких господарств; б) розширилися посіви технічних культур; в) у окремих поміщицьких господарствах упроваджувалися машини; г) помітнішим ставав процес диференціації серед селян.

6. Перший у Росії землеробський інститут було відкрито на території Білорусі в XIX ст. у: а) Вітебську; б) Горках Могильовської губернії; в) Мінську; г) Полоцьку.

7. У 1840–1857 рр. здійснювалася реформа серед державних селян (1/5 усіх селян Білорусі): а) було збільшено наділи селян, зменшені їх повинності; б) казенні селяни переводилися з оброку на панщину; в) поширювалася практика здачі селян в оренду; г) створювалися виборні органи селянського самоврядування.

- 8. За інвентарною реформою 1844 р. у Білорусі:** а) повинності селян не могли перевищувати 1/3 валового доходу з їх земельних наділів; б) повинності селян не могли перевищувати 1/4 валового доходу з їх земельних наділів; в) поміщикам заборонялося обкладати селян натуральними поборами; г) господарство з одним працездатним чоловіком повинно було відробити на панщині 3 дні з конем та 1 день без коня.
- 9. У Вітчизняну війну 1812 року особливо великого розмаху партизанський рух на території Білорусі набув у таких губерніях:** а) Вітебській; б) Могильовській; в) Мінській; г) Гродненській.
- 10. Завершальний удар по наполеонівських військах на території Білорусі російське командування нанесло:** а) на р. Березині; б) біля Полоцька; в) під Мінськом.
- 11. У 1816–1817 рр. у Віленському університеті сформувалося таємне товариство:** а) «Північне товариство»; б) «Товариство філолатів»; в) «Демократичне товариство».
- 12. Політика царизму на території Білорусі до 1830 р.:** а) вводився новий територіально-адміністративний поділ; б) скасовано дію статуту ВКЛ 1588 р. при розгляді цивільних справ в) скасовано вживання польської мови в місцевому діловодстві та в учбових закладах; г) роздача казенних земель із селянами російським генералам і великим чиновникам; д) засновувалася Білоруська католицька єпархія.
- 13. Політика царизму на території Білорусі після польського повстання 1830–31 рр.:** а) польські чиновники звільнялися від займаних посад в органах місцевого самоврядування, судах, освіти й культури; б) діловодство переводилося з польської на білоруську мову, в) було скасовано дію Литовського статуту; г) викладання в навчальних закладах також переводилося на білоруську мову; д) надано низку пільг римо-католицьким священикам.
- 14. Церковний собор у Полоцьку (1839) на чолі з митрополитом Йосипом Семашко прийняв рішення про:** а) об'єднання уніатів із православними; б) обмеження в діяльності уніатської церкви; в) надання автономії уніатам.
- 15. У 1838 р. у Вільно було розстріляно представника польської еміграції:** а) Йоахима Лелевеля; б) Шимона Конарського; в) Адама Чарторійського.
- 16. «Демократичне товариство», що діяло у Віленській медико-хірургічній академії (з 1836 р.), очолив:** а) Йоахим Лелевель; б) Франц Савич; в) Ян Чечет.
- 17. Реформа про скасування кріпосного права 1861 р. в Білорусі мала такі особливості:** а) в окремих губерніях встановлювалися вищий і нижчий наділи на ревізьку душу; б) в окремих губерніях зберігалися дореформені наділи селян; в) поміщики могли переводити

селян на гірші землі; г) не дозволялося встановлення панщини або оброку на період тимчасовозобов'язаного стану для селян.

18. Повстанців 1863 р. на території Білорусі очолював: а) Йоахим Лелевель; б) Франц Савич; в) Ян Чечет; г) Вікентій Костянтин Калиновський.

19. У ході повстання 1863–64 рр. царська влада була вимушена піти на поступки білоруському селянству: а) скасовано тимчасовозобов'язаний стан; б) знижені викупні платежі на 50 %; в) частина безземельних і малоземельних селян була наділена землею.

20. Характерні риси промислового розвитку Білорусі в післяреформений період: а) відносно швидке зростання фабрично-заводського виробництва; б) були поширені ремесло й мануфактура, засновані на ручній праці, дрібні фабрично-заводські підприємства; в) були виявлені корисні копалини, необхідні для налагодження великого промислового виробництва

21. Особливості проведення буржуазних реформ 1860-х–1870-х років у Білорусі: а) обмежувальні заходи уряду в галузі землеволодіння й землекористування; б) політика підтримки та насадження польського дворянського землеволодіння; в) міське самоврядування здійснювалося на основі майнового цензу, обмежувалося представництво єврейського населення; г) земська реформа не розповсюджувалася на цю територію; д) успіхи в проведенні земської реформи.

22. «Білоруське питання» в політиці царського самодержавства в другій половині XIX ст.: а) білоруський народ підлягав русифікації; б) уряд дозволив створення білоруських національних організацій; в) початкова школа перебувала під контролем Православної церкви; г) початкова школа перебувала під контролем Римо-католицької церкви; д) білоруська мова, на відміну від польської, не витіснялася зі сфери вживання.

23. Процес формування білоруської нації з другої половини XIX ст. був пов'язаний із такими чинниками: а) питома вага представників корінної національності перевищувала 73%; б) близько 40–50% міського й містечкового населення складали євреї; в) уповільнення темпів економічного розвитку в другій половині XIX ст.; г) національний рух.

24. У 80-х рр. XIX ст. у Петербурзі діяв білоруський народницький кружок: а) «Товариство філоматів»; б) «Гомін»; в) «Північно-західний край».

25. Вкажіть правильну відповідність:

1. Перший у Росії землеробський інститут	А. Березина
2. Вітчизняна війна 1812 р.	Б. Полоцький церковний собор
3. Калиновський В. К.	В. м. Горки Могильовської губернії

4. Йосип Семашко

Г. Польське повстання 1863–64 рр.

5. Гурток «Гомін»

Д. Санкт-Петербург

26. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) діяльність білоруського гуртка «Гомін»; б) Січневе польське повстання на території Білорусі; в) інвентарна реформа; г) діяльність декабристів у Бобруйській фортеці; д) ліквідація Греко-уніатської церкви на території Білорусі.

27. Церква, яка зазнала ліквідації на Полоцькому соборі у 1839 р. – (назва).

28. У 80-х рр. ХІХ ст. у Петербурзі діяв білоруський народницький гурток – (назва).

Тема 7: Білорусь на початку ХХ ст. (1900–1918 рр.)

1. Промисловий розвиток Білорусі на початку ХХ ст.: а) зменшилося проникнення у промисловість іноземного капіталу; б) тривала концентрація промислового виробництва; в) відбувався процес централізації капіталів; г) промисловість Білорусі загалом перебувала ще на досить низькому рівні розвитку; д) питома вага ремісничо-кустарного виробництва була низькою.

2. Білорусь давала від усієї валової промислової продукції Російської імперії на початку ХХ ст.: а) 2%; б) 5%; в) 10%.

3. Домінуюче становище в промисловості Білорусі на початку ХХ ст. займали такі галузі: а) деревообробна; б) металургійна; в) харчова; г) виробництво будівельних матеріалів.

4. У Білорусі в роки столипінської аграрної реформи найбільш швидке руйнування общини відбувалося у таких губерніях: а) Могильовській; б) Вітебській; в) Мінській; г) Гродненській.

5. У Білорусі в роки столипінської аграрної реформи найшвидше процес хуторизації проходив у таких губерніях: а) Могильовській; б) Вітебській; в) Мінській; г) Гродненській.

6. У Білорусі в роки столипінської аграрної реформи відсоток створених хуторів був: а) вищим, ніж загалом по Росії; б) нижчим, ніж загалом по Росії; в) таким самим, як і загалом по Росії.

7. Напередодні Першої світової війни заможних селян (куркулів) у білоруських губерніях у співвідношенні до усього селянства було: а) близько 70%; б) 20%; в) 10–11%.

8. Політичні партії, що діяли в Білорусі на початку ХХ ст.: а) «ППС на Литві»; б) соціал-демократія Королівства Польського й Литви; в) Польське стронніцтво людове; г) Білоруська соціалістична Громада.

- 9. Керівниками Білоруської соціалістичної Громади (БСГ) на початку XX ст. були:** а) брати Іван і Антон Луцкевичі; б) Вацлав Ластовський; в) Франц Савич; г) Вікентій Костянтин Калиновський.
- 10. Події, що відбувалися під час революції 1905–1907 рр. на території Білорусі:** а) страйк солідарності в Мінську; б) повстання батальйону в Бобруйській фортеці; в) повстання в Лодзі; г) створення Конституційно-католицької партії.
- 11. На виборах до II Державної думи в Білорусі перемогли:** а) кадети; б) польсько-білоруські автономісти; в) соціал-демократи.
- 12. У Білорусі всі виборці за новим виборчим законом 1907 р. були поділені за:** а) класовим принципом; б) національним принципом; в) за партійним принципом.
- 13. Події Першої світової війни в 1914 р. на території Білорусі:** а) антивоєнні виступи робітників і селян, мобілізованих до армії; б) залишення російськими військами Бресту; в) захоплення німцями м. Гродно; г) повстання солдатів на розподільчому пункті у Гомелі; д) створення Мінської та інших рад робітничих і солдатських депутатів.
- 14. Події Першої світової війни в 1915 р. на території Білорусі:** а) антивоєнні виступи робітників і селян, мобілізованих до армії; б) залишення російськими військами Бресту; в) захоплення німцями м. Гродно; г) повстання солдатів на розподільчому пункті у Гомелі; д) створення Мінської та інших рад робітничих і солдатських депутатів.
- 15. Події Першої світової війни в 1916 р. на території Білорусі:** а) антивоєнні виступи робітників і селян, мобілізованих до армії; б) залишення російськими військами Бресту; в) захоплення німцями м. Гродно; г) повстання солдатів на розподільчому пункті у Гомелі; д) створення Мінської та інших рад робітничих і солдатських депутатів.
- 16. Білоруська національна буржуазія в умовах піднесення суспільно-політичного руху в період Першої світової війни створила партії:** а) Білоруську соціалістичну Громаду; б) соціал-демократію Королівства Польського й Литви; в) Білоруську християнську демократію; г) Білоруську партію народних соціалістів.
- 17. «Комітет порятунку революції» на чолі з меншовиком Т. Колотухіним проти більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. було створено на території Білорусі в:** а) Мінську; б) Вітебську; в) Гродно; г) Бресті.
- 18. На всій неокупованій території Білорусі радянську владу було встановлено до:** а) 1 листопада 1917 р.; б) 20 листопада 1917 р.; в) 1 грудня 1917 р.
- 19. Перший Всебілоруський з'їзд у Мінську 15–18 грудня 1917 р.:** а) розробив постанову про самовизначення Білорусі й про тимчасову крайову владу; б) підтримав монополію більшовицької влади; в)

відкинув монополію більшовицької влади; г) намагався прийняти рішення про вибори на демократичних принципах.

20. Кайзерівська Німеччина, порушивши умови про перемир'я, у лютому 1918 р. окупувала: а) майже всю територію Радянської Білорусі; б) половину території радянської Білорусі; в) південна частина Білорусі була передана гетьманській Україні; г) північна частина Білорусі була передана Литві.

21. Білоруська Народна Республіка (БНР) проголошувалася «вільною й незалежною державою» в статутній грамоті: а) 21 лютого 1918 р.; б) 9 березня 1918 р.; в) 25 березня 1918 р.; г) 9 квітня 1918 р.

22. Вкажіть правильну відповідність:

1. Білоруська соціалістична громада	А. Гомель
2. Статутна грамота	Б. Ластовський В.
3. Повстання солдатів	В. БНР
4. Перший Всебілоруський з'їзд	Г. Постанова про самовизначення Білорусі

23. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) початок столипінської аграрної реформи в Білорусі; б) утворення Білоруської соціалістичної громади; в) встановлення радянської влади на неокупованій території Білорусі; г) події на розподільчому пункті в Гомелі; д) утворення БНР.

24. Перша білоруська політична партія, що організаційно оформилася у 1902–1903 рр. – (назва).

Тема 8: Культура Росії XIX – початку XX ст.

1. У першій половині XIX ст. в Російській імперії було відкрито університети: а) Московський; б) Харківський; в) Петербурзький; г) Мінський.

2. Першу жіночу гімназію було відкрито 1858 р. в: а) Москві; б) Києві; в) Санкт-Петербурзі; г) Казані.

3. Великий внесок у розвиток географічної та етнографічної наук в Росії першої половини XIX ст. здійснили російські мандрівники: а) М. Ф. Крузенштерн; б) М. П. Лазарев; в) Б. С. Якобі; г) М. І. Лобачевський.

4. Неевклідову геометрію в російській математичній школі в 1826 р. було відкрито завдяки науковій діяльності: а) Я. Струве; б) М. І. Пирогова; в) Б. С. Якобі; г) М. І. Лобачевського.

5. Основи військово-польової хірургії в Росії в XIX ст. було закладено: а) А. М. Філомафїтським; б) М. І. Пироговим; в) П. Л. Чебишевим; г) М. П. Погодіним.

6. Відомі російські історики першої половини XIX ст.: а) П. Л. Шиллінг; б) М. М. Карамзін; в) П. Л. Чебишев; г) М. П. Погодін.
7. Створення парового двигуна й першої залізниці на паровій тязі в Росії у XIX ст. належить: а) братам Черепановим; б) Я. Струве; в) Б. С. Якобі; г) М. І. Лобачевському.
8. Представником реалістичного напрямку в російській літературі першої половини XIX ст. був, зокрема: а) В. О. Жуковський; б) М. М. Карамзін; в) М. В. Гоголь; г) К. Ф. Рилєєв.
9. У Росії в першій третині XIX ст. панував архітектурний стиль ампір, відомим представником якого, зокрема, був: а) А. Вороніхін; б) О. Монферран; в) К. Тон; г) Д. Чичагов.
10. Картина «Явлення Христа народу» належить російському художнику: а) К. П. Брюллову; б) О. О. Іванову; в) О. Г. Венеціанову; г) О. А. Кипренському.
11. Автор пам'ятника Мініну й Пожарському в Москві на Красній площі: а) І. П. Мартос; б) Б. І. Орловський; в) П. К. Клодт; г) М. М. Антокольський.
12. Повчальна духовна порада «Стяжи мир в себе и вокруг тебя спасутся тысячи» належить: а) прп. Серафиму Саровському; б) св. прав. Іоану Кронштадтському; в) свт. Філарету (Дроздову); г) св. прав. Феодору Томському.
13. Автор гімну «Боже, царя храни» (назвати).
14. Творцем російської фізіологічної школи в другій половині XIX ст. був: а) І. М. Сеченов; б) К. А. Тімірязєв; в) І. І. Мечников; г) Д. І. Менделєєв.
15. Вчення про вищу нервову діяльність, сучасні уявлення про процеси травлення й кровообігу створив: а) І. М. Сеченов; б) К. А. Тімірязєв; в) І. І. Мечников; г) І. П. Павлов.
16. Періодичний закон хімічних елементів у 1869 р. відкрив: а) І. М. Сеченов; б) Д. І. Менделєєв; в) І. І. Мечников; г) О. С. Попов.
17. Одним із важливих технічних відкриттів другої половини XIX ст. був винахід радіо, що було відкрито: а) Ф. А. Бліновим; б) П. М. Яблочковим; в) К. Е. Ціолковським; г) О. С. Поповим.
18. Винахід чотиримоторного літака в Російській імперії на початку XX ст. пов'язаний із іменем: а) І. І. Сікорського; б) П. М. Яблочкова; в) К. Е. Ціолковського; г) О. С. Попова.
19. Відомі російські історики другої половини XIX ст.: а) В. О. Ключевський; б) М. М. Карамзін; в) С. М. Соловйов; г) М. П. Погодін.
20. Представниками реалістичного напрямку в російській літературі другої половини XIX ст. були, зокрема: а) І. А. Бунін; б) М. М. Карамзін; в) М. В. Гоголь; г) Л. М. Толстой.

21. Автор поеми «Кому на Русі жить хорошо»: а) А. А. Фет; б) Ф. І. Тютчев; в) М. О. Некрасов; г) О. М. Островський.
22. Театральне мистецтво Росії в ХІХ ст. пов'язане з іменами: а) К. С. Станіславського; б) М. С. Щепкіна; в) а) К.П.Брюллова; б) О. О. Іванова.

Тема 9: Культура Білорусі в ХІХ – на початку ХХ ст.

1. У першій третині ХІХ ст. відмінною рисою розвитку культури Білорусі було посилення її: а) полонізації; б) білорусизації; в) русифікації.
2. Значну роль у становленні білоруської літератури в першій половині ХІХ ст. відіграли: а) Я. Борщевський; б) Я. Чечет; в) А. Луцкевич; г) К. Калиновський.
3. Першим класиком білоруської літератури в першій половині ХІХ ст. став: а) Я. Борщевський; б) Я. Чечет; в) В. Дунін-Марцинкевич; г) К. Калиновський.
4. Білоруська мова кваліфікувалася царським урядом у 1830-х роках як діалектний говір: а) російської мови; б) польської мови; в) української мови.
5. У 1832 р., після польського повстання, на території Білорусі було закрито: а) Віленський університет; б) Полоцьку єзуїтську колегію; в) Вітебську вчительську семінарію.
6. Визначну роль у розвитку живопису в Білорусі в першій половині ХІХ ст. відіграли: а) Й. Олешкевич; б) Я. Чечет; в) В. Дунін-Марцинкевич; г) Я. Дамель; д) Ф. Смугельович.
7. Етнізм «білоруси» остаточно закріпився за усією етнічною територією білорусів: а) на початку ХІХ ст.; б) у середині ХІХ ст.; в) наприкінці ХІХ ст.; г) на початку ХХ ст.
8. Після придушення повстання 1863 р. царизм перейшов у Білорусі до: а) інтенсивної русифікації; б) розширення польського землеволодіння; в) розширення російського землеволодіння; г) надання пільг польським землевласникам.
9. Активним захисником ідеології «західнорусизму» в другій половині ХІХ ст. був: а) М. Коялович; б) Я. Чечет; в) В. Дунін-Марцинкевич; г) К. Калиновський.
10. За «Тимчасовими правилами для народних шкіл» (1864) у Білорусі початкові школи перебували під контролем: а) православного духовенства; б) римо-католицького духовенства; в) єзуїтів; г) польських учителів.

- 11. У 1886 р. в Білорусі з'явилася перша незалежна газета:** а) «Мінський листок»; б) «Губернські відомості»; в) «Вісник Західної Росії».
- 12. Першим національним білоруським поетом у другій половині XIX ст. був:** а) М. Коялович; б) Я. Чечет; в) Ф. Богушевич; г) К. Калиновський.
- 13. Нове пожвавлення в розвитку білоруської літератури наприкінці 80-х рр. XIX ст. пов'язане з письменниками-демократами:** а) Ф. Богушевичем; б) Я. Лучиною; в) А. Гуриновичем; г) М. Кояловичем.
- 14. Постійний професійний театр у Мінську було відкрито в:** а) 1880 р.; б) 1890 р.; в) 1900 р.
- 15. Питаннями історії, побуту й культури Білорусі займалися на початку XX ст. дослідники:** а) М. Довнар-Запольський; б) В. Ластовський; в) Ф. Богушевич; г) К. Калиновський.
- 16. У 1906–1908 рр. були створені перші підручники білоруською мовою, авторами яких були:** а) Я. Колас; б) Е. Пашкевич; в) Ф. Богушевич; г) Я. Чечет.
- 17. Найбільш популярною на початку XX ст. на території Білорусі була газета:** а) «Північно-західний край»; б) «Наша доля»; в) «Наша нива».

Тема 10: Польські землі в складі трьох імперій у XIX ст.

- 1. За трьома поділами Речі Посполитої 1772, 1793, 1795 рр. Росія отримала:** а) південно-західну частину Речі Посполитої зі Львовом (Галичина); б) Куявію з містами Гданськ, Познань і Торунь; в) частину білоруських земель на схід від Західної Двіни, Друті й Дніпра; г) Правобережну Україну й центральні білоруські землі з містами Мінськ, Слуцьк, Пінськ; д) західні білоруські землі, Литву, частину Волині, Курляндію (область у Прибалтиці).
- 2. За трьома поділами Речі Посполитої Австрія отримала:** а) південно-західну частину Речі Посполитої зі Львовом (Галичина); б) Куявію з містами Гданськ, Познань і Торунь; в) частину білоруських земель на схід від Західної Двіни, Друті й Дніпра; г) Правобережну Україну й центральні білоруські землі з містами Мінськ, Слуцьк, Пінськ; д) західні білоруські землі, Литву, частину Волині, Курляндію (область у Прибалтиці).
- 3. За трьома поділами Речі Посполитої до Росії відійшло:** а) 62% території Речі Посполитої, де проживало 45% населення; б) 20% території та 23% населення; в) 18% території та 32% населення.

- 4. За трьома поділами Речі Посполитої до Пруссії відійшло:** а) 62% території Речі Посполитої, де проживало 45% населення; б) 20% території та 23% населення; в) 18% території та 32% населення.
- 5. За новим поділом польських земель (9 червня 1815 р.):** а) більша частина Варшавського герцогства відходила до Австрії; б) більша частина Варшавського герцогства відходила до Росії; в) Познанське велике князівство, місто Гданськ відходили до Пруссії; г) Мала Польща (без Кракова) поверталася Росії.
- 6. Конституція 1815 р. Королівства Польського передбачала:** а) законодавча влада належала двопалатному сейму; б) законодавча влада належала однопалатному сейму; в) польський король був і російським імператором; г) виконавчу владу здійснював сейм; д) виконавчу владу здійснювала Адміністративна рада; е) адміністративні та військові посади можуть займати не лише поляки, а й росіяни.
- 7. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі Російської імперії в першій третині XIX ст.:** а) було запроваджено земельну реформу; б) засновано Кредитне земське товариство; в) зростало велике мануфактурне виробництво; г) створено урядову комісію народної освіти.
- 8. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі Пруссії в першій третині XIX ст.:** а) було запроваджено викуп селянами повинностей; б) місцева промисловість розвивалася повільно; в) місцева промисловість розвивалася значними темпами; г) конкуренція австрійських і чеських промислових товарів.
- 9. Становище польських земель у складі Австрії в першій третині XIX ст.:** а) було запроваджено викуп селянами повинностей; б) розширився внутрішній ринок; в) конкуренція австрійських і чеських промислових товарів; г) відновлено діяльність станового сейму королівства Галичини й Лодомерії.
- 10. Найвпливовішою національно-визвольною організацією, що діяла протягом 1821–1826 рр. на польських землях Австрії, Пруссії та Росії, було товариство:** а) “Змова підхорунжих”; б) Патріотичне товариство; в) “Співдружність польського народу”.
- 11. Що прискорило початок повстання в Королівстві Польському в 1830 р.:** а) захоплення польською армією прикордонних російських територій; б) змова польської шляхти проти Миколи I; в) рішення польського сейму про позбавлення влади династії Романових; г) чутки про намір Миколи I провести мобілізацію в Царстві Польському.
- 12. Гасло польських демократів, звернене до народів Росії: “За нашу і вашу свободу!” було проголошено вперше під час польського повстання:** а) 1830–1831 рр.; б) 1846 р.; в) 1863–1864 рр.

13. Головні бої російських військ із польськими під час польського постання 1830–1831 рр. відбулися під: а) Гроховим; б) Остроленкою; в) Краковом; г) Познанню.
14. «Органічний статут» 1832 р. в Царстві Польському: а) відновив роботу сейму; б) позбавив його сейму; в) різко обмежив його самостійність; г) підтвердив його автономію.
15. Наслідками польського повстання 1830–1831 рр. для Царства Польського були: б) позбавлення його сейму; в) підтвердження його автономії; г) ліквідація польської армії; д) введення воєводств.
16. У ХІХ ст. на польських землях відбулися такі повстання: а) Листопадове 1830-31 рр.; б) Краківське 1846 р.; в) Січневе 1863–1864 рр.; г) Січневе 1870 р.
17. Аристократичний табір патріотичних польських товариств у еміграції (1830-і рр.) очолював: а) Йоахім Лелевель; б) Адам Чарторийський; в) Ярослав Домбровський; г) Зігмундт Вельопольський.
18. Демократичний табір патріотичних польських товариств у еміграції (1830-і рр.) очолював: а) Йоахім Лелевель; б) Адам Чарторийський; в) Ярослав Домбровський; г) Зігмундт Вельопольський.
19. Видатним діячем Краківського повстання 1846 року був: а) Йоахім Лелевель; б) Едвард Дембовський; в) Ярослав Домбровський; г) Зігмундт Вельопольський.
20. Видатними діячами польського національно-визвольного руху в 30–60-х роках ХІХ ст. були: а) Юзеф Хлопіцький; б) Ярослав Домбровський; в) Юзеф Пілсудський; г) Роман Дмовський; д) Адам Чарторийський.
21. Польському повстанню 1863 року передували: а) маніфестації польського населення в лютому 1861 р.; б) конфіскації земель польських землевласників; в) релігійна процесія у Варшаві в 1861 р.; г) створення таборів “білих” і “червоних”.
22. Перед початком польського повстання 1863 року було створено організацію: а) «Співдружність польського народу»; б) Центральний Національний Комітет; в) «Земля і воля»; г) Патріотичне товариство.
23. Тимчасовий Національний уряд поляків під час повстання в 1863 р. проголосив: а) незалежність Польщі; б) автономію Польщі; в) звільнення всіх селян-землекористувачів із викупом за землю; г) звільнення всіх селян-землекористувачів без викупу за землю.
24. Причини поразки польського повстання 1863–1864 рр. у Царстві Польському (*назвати*).
25. Наслідками польського повстання 1863–1864 рр. для Царства Польського були: б) позбавлення його сейму; в) конфіскації земель польських землевласників; г) ліквідація польської армії; д) новий адміністративний поділ; е) полонізація всіх сфер життя поляків.

26. У другій половині XIX ст. на польських землях, що належали Пруссії, відбувалися такі події та процеси: а) дозвіл викладання в школах польською мовою; б) заселення польських земель німецькими колоністами; в) економічна конкуренція між польськими й німецькими селянами; г) конфіскація земель польських землевласників у східній частині та висилка їх за межі Пруссії.

27. У другій половині XIX ст. на польських землях, що належали Австро-Угорській імперії, відбувалися такі події та процеси: а) у навчальних закладах, судочинстві й адміністрації почала панувати польська мова; б) у навчальних закладах, судочинстві й адміністрації панувала австрійська мова; в) отримання автономії з місцевим сеймом; г) збільшився видобуток нафти; д) конфіскація земель польських землевласників і висилка їх за межі Австро-Угорщини.

28. Вкажіть правильну відповідність:

1. Дембовський Е.	А. Революційні події у Познані
2. Мерославський Л.	Б. Краківське повстання 1846 р.
3. Хлопіцький Ю.	В. Січневе повстання
4. Траугутт Р.	Г. Листопадове повстання
5. Муравйов М. М.	Д. Північно-західний край

29. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) Січневе польське повстання; б) Листопадове повстання; в) остаточний поділ польських земель після наполеонівських війн; г) прийняття Органічного статуту; д) Краківське повстання.

30. Законодавчий акт, виданий 1832 р. російським імператором Миколою I для Царства Польського, що позбавив його сейму й різко обмежив його самостійність (після Листопадового повстання 1830–1831 рр.) – (назва).

31. Польські землі (з 1865 р.), що перебували у складі Російської імперії – (назва).

Тема 11: Польські землі на початку XX ст. (1900–1918 рр.)

1. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі Росії на початку XX ст.: а) провідну роль у структурі промислового виробництва відігравало текстильне; б) інтенсифікація сільського господарства відбувалася повільно; в) прискорена інтенсифікація сільського господарства; г) великий відсоток неписьменних; д) малий відсоток неписьменних.

2. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі Австро-Угорщини на початку XX ст.: а) кооперативний рух селянства; б) еміграція польських селян із Галичини; в) прискорена інтенсифікація сільського господарства; г) переробка нафти; д) дохід на душу населення тут був вищим, ніж на інших польських землях.

- 3. Соціально-економічний розвиток польських земель у складі Німеччини на початку ХХ ст.:** а) дохід на душу населення тут був вищим, ніж на інших польських землях; б) дохід на душу населення тут був нижчим, ніж на інших польських землях; в) наступ на польську земельну власність; г) польська мова викладання у школах.
- 4. Польські політичні партії на початку ХХ ст. (назвати).**
- 5. У польському суспільстві на початку ХХ ст. політична течія націонал-демократія:** а) вважала основним ворогом Польщі Німеччину; б) сподівалася на надання полякам політичної автономії в складі Росії; в) виступала прихильником військової співпраці з Австрією; г) виступала за відновлення польської державності під владою Габсбургів.
- 6. У польському суспільстві на початку ХХ ст. політична течія "революційна фракція" ППС:** а) вважала основним ворогом Польщі Німеччину; б) сподівалася на надання полякам політичної автономії в складі Росії; в) виступала прихильником військової співпраці з Австрією; г) виступала за відновлення польської державності під владою Габсбургів.
- 7. У польському суспільстві на початку ХХ ст. політичну течію "революційна фракція" ППС очолював:** а) Роман Дмовський; б) Юзеф Пілсудський; в) Ярослав Домбровський.
- 8. У Галичині на початку ХХ ст. відбулися такі події:** а) польсько-український конфлікт; б) створення воєнізованих організацій; в) повстання в Лодзі; г) вибори до Державної думи.
- 9. На землях Німеччини на початку ХХ ст. польські кола:** а) протестували в рейхстазі проти антипольських законів і дій уряду; б) вдавалися до залучення мас із метою активного опору німецькій політиці; в) не вдавалися до залучення мас із метою активного опору німецькій політиці.
- 10. Польські націонал-демократи й „реалісти” в роки Першої світової війни орієнтувалися на:** а) Австро-Угорщину; б) Німеччину; в) Антанту.
- 11. Більшість галицьких партій, ППС у роки Першої світової війни орієнтувалися на:** а) Австро-Угорщину; б) Німеччину; в) Антанту.
- 12. Події з участю поляків у роки Першої світової війни:** а) спроба підняти повстання в Царстві Польському; б) Польський національний комітет у Петрограді; в) повстання робітників у Лодзі; г) створення Регентської ради.
- 13. Після залишення в серпні 1915 р. російськими військами Царства Польського на цій території:** а) було створено два генерал-губернаторства; б) проголошено незалежну Польську державу; в) відбулося повстання проти російської влади.

14. Видатними діячами польського національно-визвольного руху періоду Першої світової війни були: а) Томаш Масарик; б) Зігмундт Вельопольський; в) Юзеф Пілсудський; г) Роман Дмовський; д) Александр Стамболійський.

15. Відповідно до Брестського мирного договору від 3 березня 1918 р. Радянська Росія визнала: а) австро-німецьку окупацію Царства Польського; б) революційну владу на польських землях Австро-Угорщини; в) незалежність Польської держави.

16. Усі договори, укладені урядами колишньої Російської імперії з Пруссією та Австрією щодо поділу Польщі, було анульовано в: а) березні 1917 р.; б) жовтні 1917 р.; в) лютому 1918 р.; г) серпні 1918 р.

17. Вкажіть правильну відповідність:

1. Польська соціалістична партія (ППС)	А. Дмовський Р.
2. Повстання робітників у Лодзі	Б. Пілсудський Ю.
3. Націонал-демократична течія	В. Революція 1905–1907 рр.
4. Варшавське генерал-губернаторство	Г. Потоцький А.
5. Намісник Галичини	Д. Перша світова війна

18. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) утворення Регентської ради; б) спроба повстання загонів Ю. Пілсудського у Царстві Польському на початку Першої світової війни; в) утворення політичної партії «Стронніцтво людове»; г) вбивство намісника Галичини графа А. Потоцького; д) повстання робітників у Лодзі.

19. У 1910 р. в Галичині виникли польські воєнізовані організації: (назви).

20. У вересні 1917 року на окупованих землях Царства Польського було створено тимчасовий польський орган влади – (назва).

Тема 12: Чеські та словацькі землі в ХІХ – на початку ХХ ст.

1. У чеських землях на початковому етапі "промислової революції" в першій третині ХІХ ст. машини використовувалися тільки: а) у текстильному виробництві; б) у харчовому виробництві; в) у машинобудівній промисловості.

2. Першу залізницю на паровій тязі в чеських землях, що з'єднала Відень із Брно, було збудовано в: а) 1839 р.; б) 1845 р.; в) 1850 р.

3. У 20-х рр. ХІХ ст. великими населеними пунктами в Чехії були: а) Прага; б) Брно; в) Братислава; г) Нітра.

4. Особливостями чеського національного відродження в ХІХ ст. були: а) малий відсоток німецького населення; б) ліквідація чеської державності з початку ХVІІ ст.; в) панівні позиції в суспільстві протестантської церкви; г) панівні позиції в суспільстві католицької церкви.

- 5. Чеське національне відродження в ХІХ ст. пов'язують із іменами:** а) Карла Юнгмана; б) Франтішека Палацького; в) Людовіта Штура; г) Павла Шафарика.
- 6. Франтішек Палацький відомий у Чехії ХІХ ст. як:** а) один із засновників "Матиці Чеської"; б) автор чесько-німецького словника; в) автор поеми "Донька слави".
- 7. Карл Юнгман відомий у Чехії ХІХ ст. як:** а) один із засновників "Матиці Чеської"; б) автор чесько-німецького словника; в) автор поеми "Донька слави".
- 8. Під час революції 1848–1849 рр. у Чехії влада мусила погодитися на:** а) визнання незалежності Чехії; б) створення в Празі вищих державних установ Чеського королівства; в) запровадження широкого виборчого права на виборах до сейму; в) переваги чеської мови над німецькою.
- 9. Під час революції 1848–1849 рр. у Чехії:** а) було скасовано панщину; б) відбувся Слов'янський з'їзд; в) імператор запровадив нову конституцію; г) Чехія стала незалежною державою.
- 10. У 1860 р. в Чехії виникла політична партія:** а) Національна; б) реалісти; в) соціал-демократична; г) аграрна.
- 11. Словацьке національне відродження в ХІХ ст. пов'язують у літературі з іменем:** а) Людовіта Штура; б) Франтішека Палацького; в) Карла Юнгмана; г) Павла Шафарика.
- 12. Національна програма "Вимоги словацького народу" (1848) передбачала:** а) заснування Словацької національної ради; б) вимогу про надання автономії Словаччині в межах Угорського королівства; в) вимогу про надання незалежності Словаччині; г) вимогу створення власного словацького війська.
- 13. Культурний центр "Матиця словацька" було створено в:** а) 1848 р.; б) 1851 р.; в) 1863 р.
- 14. На початку 70-х рр. ХІХ ст. на словацьких землях було створено політичну партію:** а) Словацька національна партія; б) Словацька народна партія; в) соціал-демократична.
- 15. Великими індустріальними центрами на словацьких землях у другій половині ХІХ ст. були:** а) Брно; б) Братислава; в) Кошице; г) Пльзень.
- 16. На словацьких землях у другій половині ХІХ ст. видобували 75% від загальноугорського видобутку:** а) залізної руди; б) міді; в) срібла; г) золота.
- 17. У сільському господарстві на словацьких землях у другій половині ХІХ ст.:** а) більшість селянських господарств були малоземельними чи безземельними; б) більшість селянських господарств були середняками; в) велике землеволодіння складало

менше половини від усіх земель; г) велике землеволодіння складало більше половини від усіх земель.

18. Частка чеського промислового капіталу в межах Австро-Угорщини на початку ХХ ст. складала: а) 20–30%; б) 50%; в) 70%.

19. На початку ХХ ст. у промисловості на чеських землях домінував: а) німецький капітал; б) австрійський капітал; в) чеський капітал.

20. У сільському господарстві на чеських землях на початку ХХ ст.: а) збільшилася питома вага технічних культур; б) знизився рівень механізації сільськогосподарського виробництва; в) зменшилася товарність господарства великих землевласників; г) збільшувалася чисельність малоземельних селян.

21. У 1913 р. на словацьких землях було створено нову політичну партію: а) Словацька національна партія; б) Словацька народна партія; в) соціал-демократична.

22. Чехословацьку національну раду у Парижі в період Першої світової війни (керівники – Т.Масарик, Е. Бенеш, М. Штефаник) було створено в: а) 1915 р.; б) 1916 р.; в) 1917 р.

23. Події, що відбувалися на чеській і словацькій територіях у роки Першої світової війни: а) дискримінація чехів і словаків; б) офіційною мовою на чеських землях стала німецька; в) посилення прогабсбурзьких настроїв; г) повстання 1916 р. проти Габсбургів.

24. На Антанту в період Першої світової війни орієнтувалися в чеському суспільстві такі політичні партії: а) соціал-демократи; б) аграрії; в) католицькі партії; г) “молодочехи”; д) реалісти.

25. Угоду про утворення майбутньої спільної чехословацької держави було підписано в Клівленді (США) в: а) 1915 р.; б) 1916 р.; в) 1917 р.

26. Вкажіть правильну відповідність:

1. Чеське національне відродження	А. Штур Л.
2. Словацьке національне відродження	Б. Палацький Ф.
3. Чехословацька національна рада	В. Глінка А.
4. Словацька народна партія	Г. Масарик Т.

27. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) заснування “Матиці словацької”; б) революція 1848–1849 рр. у Чехії; в) утворення самостійної Чехословацької держави; г) утворення Чехословацької національної ради; д) виникнення Словацької народної партії.

28. Видатні постаті словацького національного відродження: (назвати 2-3).

29. Відомі чеські політичні діячі початку ХХ ст.: (назвати 2-3).

Тема 13: Культура західних слов'ян у ХІХ – на початку ХХ ст.

- 1. Відомими науковцями в історичній науці на польських землях на початку ХІХ ст. були:** а) Тадеуш Чацький; б) Гуго Коллонтай; в) Адам Міцкевич; г) Войцех Богуславський.
- 2. Відомими польськими поетами в першій половині ХІХ ст. були:** а) Тадеуш Чацький; б) Юліуш Словацький; в) Адам Міцкевич; г) Єнджей Морачевський.
- 3. Поетичні твори «Дзяди» (1832) й «Пан Тадеуш» (1834) створив:** а) Тадеуш Чацький; б) Юліуш Словацький; в) Адам Міцкевич; г) Єнджей Морачевський.
- 4. 9-томну «Історію Речі Посполитої (1843–1855)» написав:** а) Єнджей Морачевський; б) Гуго Коллонтай; в) Ян Потоцький; г) Тадеуш Чацький.
- 5. Відомі музичні діячі Польщі в першій половині ХІХ ст.:** а) Михайло Огінський; б) Юзеф Ельснер; в) Марія Шимановська; г) Кароль Шимановський.
- 6. Виняткове значення для поляків і світової культури в першій половині ХІХ ст. мала музична творчість:** а) Фредерика Шопена; б) Кароля Шимановського; в) Мечислава Карловича.
- 7. Заклад ім. Оссолінських було створено 1817 р. у:** а) Варшаві; б) Львові; в) Кракові.
- 8. Польський автор відомої трилогії («Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володійовський»):** а) Болеслав Прус; б) Генрик Сєнкевич; в) Ян Потоцький; г) Тадеуш Чацький.
- 9. Польський автор відомої історичної повісті «Фараон» (1897):** а) Болеслав Прус; б) Генрик Сєнкевич; в) Ян Потоцький; г) Тадеуш Чацький.
- 10. На початку ХХ ст. найбільше неписьменних було на польських землях у складі:** а) Російської імперії; б) Австро-Угорщини; в) Німеччини.
- 11. Нобелівською премією з хімії 1911 року за відкриття елементів радія та полонія було нагороджено:** а) Зигмунта Врублевського; б) Кароля Ольшевського; в) Марію Склодовську-Кюрі; г) Кароля Шимановського.
- 12. З кінця ХІХ ст. до Першої світової війни осередком літературного й мистецького життя, що називалося Молодою Польщею, було місто:** а) Варшава; б) Познань; в) Краків; г) Львів.
- 13. До найвідоміших у Польщі історичних картин на початку ХХ ст. належать роботи:** а) Яна Матейки; б) Антонія Бродовського; в) Юзефа Хелмонського; г) Олександра Ґеримського.

14. Чехи на рубежі ХХ ст. посіли в Габсбурзькій монархії за рівнем загальної письменності: а) останнє місце; б) перше місце; в) друге місце.
15. На чеських землях від середини 1880-х років розвивається новий громадсько-політичний рух, ініціаторами й ідеологами якого стали професори Празького університету: а) Томаш Масарик; б) Едвард Бенеш; в) Карел Крамарж.
16. Відомими чеськими поетами в другій половині ХІХ ст. були: а) Ян Неруда; б) Сватоплук Чех; в) Зигмунт Красінський; г) Юліуш Словацький.
17. Відомими чеськими музичними діячами в другій половині ХІХ ст. були: а) Бедржих Сметана; б) Марія Шимановська; в) Антонін Дворжак; г) Людомир Ружицький.
18. Автор циклу картин «Пори року», виконаних для годинника Празької ратуші в ХІХ ст.: а) Йозеф Манеса; б) Йозеф Вацлав Мислбек; в) Антоній Бродовський.
19. Кінну статую Св. Вацлава у Празі створив: а) Йозеф Манеса; б) Йозеф Вацлав Мислбек; в) Антоній Бродовський.
20. Автор праць „Історія словаків” (1895), „Великоморавська держава” (1896): а) Франтішек Сасінек; б) Йосип Кайзл; в) Ян Паларик.
21. Автор першої національної словацької опери („Коваль Віеладд”, 1880): а) Ян Белла; б) Бедржих Сметана; в) Антонін Дворжак.
22. Наприкінці ХІХ ст. визнаним центром словацького наукового й культурного життя стало місто: а) Нітра; б) Братислава; в) Мартін.

Тема 14: Болгарія в ХІХ – на початку ХХ ст.

1. Соціально-економічний розвиток Болгарії в першій половині ХІХ ст.: а) занепад військово-ленної системи; б) занепад торгівлі; в) піднесення торгівлі; г) поширення найманої праці в сільському господарстві; д) заборона використання найманої праці в сільському господарстві.
2. Найманих робітників у сільському господарстві на болгарських землях у першій половині ХІХ ст. називали: а) момки; б) кесімджії; в) ага.
3. Реформа 1834 р. на болгарських землях: а) остаточно скасувала спахійську військово-ленну систему; б) зміцнила спахійську військово-ленну систему; в) встановлювала військову повинність землевласника з наданої йому державою землі; г) знищувала військову повинність землевласника з наданої йому державою землі.
4. У сільському господарстві на болгарських землях у першій половині ХІХ ст. відбувалися такі процеси: а) поширення найманої

праці в сільському господарстві; б) заборона використання найманої праці в сільському господарстві; в) поширення орендних відносин; г) обезземелення частини селян; д) виникнення селянської буржуазії.

5. Політичний розвиток Болгарії в першій половині XIX ст.: а) збройні виступи проти османського панування; б) уряд заохочував зростання національної свідомості болгар; в) боротьба за церковну незалежність у болгар; г) відмова болгар від участі у російсько-турецьких війнах.

6. Османська влада видала фірман про створення самостійної болгарської церкви в: а) 1830 р.; б) 1850 р.; в) 1870 р.; г) 1878 р.

7. Визволення болгарських земель із-під влади Османів зі створенням автономного князівства відбулося в: а) 1762 р.; б) 1870 р.; в) 1878 р.; г) 1891 р.

8. Відомі діячі болгарського національно-визвольного руху в 60–70-х рр. XIX ст.: а) Любен Каравелов; б) Христо Ботев; в) Александр Баттенберг; г) Паїсій Хілендарський.

9. Під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. довготривалі бойові дії на території Болгарії протягом 4-х місяців проти турків відбувались за: а) Софію; б) Шипку; в) Пловдив; г) Тирново.

10. За Берлінським договором 1878 р. створювалося васальне Князівство Болгарія, що охоплювало територію: а) північної частини Болгарії та Софійського округу; б) південну й північну частини Болгарії; в) Македонію; г) Північну Добруджу.

11. 28 квітня 1879 р. було прийнято конституцію Болгарського князівства, у якій було передбачено: а) князь мав право призначати міністрів, командувати збройними силами, розпустити парламент; б) Народні збори склалися з двох палат; в) у виборах до парламенту брали участь чоловіки й жінки, які досягли 21-річного віку; г) рівність усіх підданих перед законом, свободу слова, друку.

12. Державний переворот у Болгарії на чолі з князем Александром Баттенбергом відбувся в: а) 1878 р.; б) 1881 р.; в) 1891 р.; г) 1895 р.

13. У другій половині 80-х років XIX ст. в Болгарії відбулися такі події: а) розрив дипломатичних відносин із Росією; б) обрання нового князя; в) відставка голови уряду С. Стамболова; г) проголошення повної незалежності Болгарії.

14. У липні 1887 р. Великі народні збори проголосили князем Болгарії: а) Александра Баттенберга; б) Фердинанда; в) Бориса III; г) Симеона II.

15. Політичні партії, які виникли в Болгарії у 80-х рр. XIX – на початку XX ст. (назвати).

16. Соціально-економічні зміни в Болгарії наприкінці XIX ст.: а) протекціоністські заходи в промисловості; б) розвиток текстильного

виробництва; в) уповільнення будівництва залізниць; г) ліквідація феодального землеволодіння.

17. Остаточну незалежність із-під влади Османів Болгарія здобула за правління: а) Александра Баттенберга; б) Фердинанда; в) Бориса III; г) Симеона.

18. Остаточну незалежність із-під влади Османів Болгарія здобула в: а) 1878 р.; б) 1891 р.; в) 1903 р.; г) 1908 р.

19. Вкажіть правильну відповідність:

1. Левський В.	А. Болгарський князь
2. Баттенберг А.	Б. Болгарський революційний центральний комітет
3. Стамболійський А. В.	Болгарський уряд
4. Стамболов С.	Г. Болгарський землеробський народний союз

20. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) проголошення незалежності Болгарії; б) Квітневе повстання; в) прийняття Тирновської конституції; г) державний переворот А. Баттенберга; д) утворення партії Болгарський землеробський народний союз (БЗНС).

21. Видатні постаті болгарського національного руху в XIX ст.: (назвати 2-3).

22. Військово-ленна система в Османській імперії. У XIX ст. ці землі стали перетворювались у спадкові володіння. Систему було остаточно скасовано реформою 1834 р. – (назва).

Тема 15: Сербія та Чорногорія в XIX – на початку XX ст.

1. Перше повстання сербів у XIX ст. у боротьбі за свою незалежність відбулося: а) 1804–1813 рр.; б) 1815 р.; в) 1830 р.; г) 1877–1878 р.

2. На чолі Першого повстання сербів у XIX ст. у боротьбі за свою незалежність був: а) Мілош Обренович; б) Карагеоргій; в) Нікола Пашич; г) Петро Негош.

3. На чолі Другого повстання сербів у XIX ст. у боротьбі за свою незалежність був: а) Мілош Обренович; б) Карагеоргій; в) Нікола Пашич; г) Петро Негош.

4. Визнання турецькою владою сербської автономії відбулося в: а) 1804 р.; б) 1830 р.; в) 1878 р.

5. Політичний розвиток Сербії в 1830–1878 рр.: а) період повної незалежності країни від Порти; б) режим особистої влади сербського князя Мілоша Обреновича; в) прихід до влади Карагеоргійовичів; г) прийняття першої конституції.

6. Угрупування в Державній раді Сербії в 1840–1850-х рр., яке представляло інтереси вищого чиновництва та великої торговельної буржуазії: а) уставобранителі; б) радикали; в) «Чорна рука».

7. Сербію було проголошено королівством у: а) 1830 р.; б) 1878 р.; в) 1882 р.; г) 1903 р.

8. Конституція 1888 р. в Сербському королівстві передбачала: а) розширення прав і свобод громадян; б) запровадження двопалатного парламенту; в) існування однопалатного парламенту; г) Скупщина мала контроль за діяльністю уряду та армії.

9. Остаточне визнання турецькою владою незалежності Сербії відбулося в: а) 1804 р.; б) 1830 р.; в) 1878 р.; г) 1903 р.

10. Соціально-економічний розвиток Сербії в ХІХ ст.: а) залишалась аграрною країною; б) стала наприкінці ХІХ ст. промисловорозвинутою країною; в) зовнішня торгівля була залежною від Австро-Угорщини; г) панувало дрібне селянське виробництво.

11. У 1903 році в Сербії відбулась така подія: а) прийняття нової конституції; б) державний переворот; в) остаточне визнання Портою незалежності Сербії; г) проголошення Сербії королівством.

12. Панівні позиції в сербській владі на початку ХХ ст. мала: а) Радикальна партія; б) партія прогресистів; в) партія лібералів.

13. Політичний розвиток Чорногорії в першій половині ХІХ ст.: а) створено «Уряд суду чорногорського»; б) створено судово-поліцейські органи (гвардія, переняки); в) проголошено утворення королівства Чорногорія; г) прийняття конституції.

14. Політичний розвиток Чорногорії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: а) створено «Уряд суду чорногорського»; б) створено судово-поліцейські органи (гвардія, переняки); в) проголошено утворення королівства Чорногорія; г) прийняття конституції.

15. Конституція 1905 року в Чорногорії передбачала: а) встановлення спадкової конституційної монархії; б) встановлення виборної конституційної монархії; в) уся повнота влади зосереджувалася в руках князя; г) уся повнота влади зосереджувалася в руках парламенту.

16. Проголошення Чорногорії королівством відбулося в: а) 1798 р.; б) 1910 р.; в) 1913 р.

17. Соціально-економічний розвиток Чорногорії в ХІХ ст.: а) залишалася відсталою аграрною країною; б) стала наприкінці ХІХ ст. промисловорозвинутою країною; в) швидкий розвиток капіталістичних відносин; г) повільний розвиток капіталістичних відносин.

18. Вкажіть правильну відповідність:

1. Мілош Обренович	А. Перше сербське повстання
2. Карагеоргій	Б. Сербський князь
3. Пашич Н.	В. Радикальна партія
4. Олександр Обренович	Г. Конституція Сербії 1901 р.

19. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) проголошення незалежності Сербії; б) Друге сербське повстання; в) державний переворот, внаслідок якого до влади прийшов Петро I

Карагеоргійович; г) вбивство Михайла Обреновича; д) проголошення автономії Сербського князівства у XIX ст.

20. Вкажіть правильну хронологічну послідовність правління чорногорських правителів у XIX – на початку XX ст.: а) Нікола; б) Данило; в) Петро II Петрович; г) Петро I Петрович.

21. Угрупування «захисників конституції» в Сербії 1830–1840-х рр., які представляли інтереси вищого чиновництва та великої торговельної буржуазії – (назва).

Тема 16: Хорвати, словенці, боснійці та македонці в XIX – на початку XX ст.

1. У 1809–1813 рр. «іллірійські провінції» з частини хорватських земель були створені для: а) поставок продовольства й рекрутів для наполеонівської армії; б) контролю континентальної блокади Англії; в) розвитку торговельних і політичних відносин Франції й Османської імперії; г) додаткових земельних наділів для селян.

2. «Іллірійський» рух на хорватських землях виник у: а) 1820-х рр.; б) 1830–40-і рр.; в) 1850-х рр.; г) 1860-х рр.

3. Представниками «іллірійського» руху на хорватських землях у XIX ст. були: а) Людевіт Гай; б) Янко Драшкович; в) Куен Хедерварі; г) Степан Радич.

4. Революція 1848 р. принесла хорватському народу: а) ліквідацію феодальних відносин; б) посилення феодальних відносин; в) певну демократизацію суспільно-політичного життя; г) повну ліквідацію автономії хорватських земель.

5. 1868 року було укладено хорватсько-угорський договір, за яким у Хорватії: а) зберігалось самоврядування в адміністративній, шкільній галузях; б) був вищий законодавчий орган – Сабор; в) хорватський бан представляв законодавчу владу; г) державною мовою на цих землях залишалась угорська.

6. Наприкінці XIX ст. Хорватія в соціально-економічному розвитку: а) була слабкорозвиненою, переважно аграрною країною; б) промисловорозвиненою; в) торгівля була в руках іноземців; г) торгівля була переважно в руках хорватів.

7. Правління в Хорватії бана Куена Хедерварі відбувалося протягом: а) 1849–1869 рр.; б) 1870-х рр.; в) 1883–1903 рр.

8. Організаторами й ідеологами Хорватської народної селянської партії на початку XX ст. були: а) Людевіт Гай; б) Янко Драшкович; в) Куен Хедерварі; г) Степан та Антуан Радичі.

9. Особливості словенського національного руху до революції 1848 р.: а) розвивався переважно в культурно-просвітницькому руслі; б)

розвивався переважно в політичному руслі; в) крайовий сепаратизм; г) перевага німецького населення в окремих містах.

10. Словенська літературна мова поступово сформувалася: а) на початку XIX ст.; б) у середині XIX ст.; в) наприкінці XIX ст.

11. Великі індустріальні компанії виникають у другій половині XIX ст. в словенських містах: а) Загребі; б) Белграді; в) Люблянці; г) Целе.

12. У другій половині XIX – на початку XX ст. селяни на словенських землях: а) мали більше позитивних наслідків у розвитку сільгоспвиробництва; б) більше половини вимушені були емігрувати за кордон; в) зазнали переважно негативних наслідків конкуренції інших європейських виробників.

13. У другій половині XIX – на початку XX ст. словенські землі за своїм економічним розвитком: а) значно випереджали інші південнослов'янські країни; б) значно відставали від інших південнослов'янських країн; в) перебували в стані занепаду.

14. Наприкінці XIX – на початку XX ст. найвпливовішими в політичному житті словенських земель були партії: а) Католицька народна партія; б) Народна прогресивна партія; в) Югослов'янська соціал-демократична партія.

15. Повстання в Боснії та Герцеговині в XIX ст. відбувалися в: а) 1804 р.; б) 1831 р.; в) 1875 р.

16. Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Боснія та Герцеговина: а) була окупована Османською армією; б) була окупована австрійською армією; в) увійшла до складу Сербського королівства.

17. З 1883 по 1903 рр. управителем Боснії та Герцеговини був австро-угорський міністр фінансів: а) Бенджамін Калай; б) Куен Хедерварі; в) Йосип Штадлер.

18. Здійснення анексії Боснії та Герцеговини Австро-Угорщиною відбулося в: а) 1878 р.; б) 1883 р.; в) 1903 р.; г) 1908 р.

19. Після російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Македонія: а) залишилася в складі Туреччини; б) була окупована австрійською армією; в) увійшла до складу Сербського королівства.

20. Перше македонське таємне товариство було засновано в Салоніках у: а) 1893 р.; б) 1895 р.; в) 1902 р.

21. Більшість македонських слов'ян наприкінці XIX ст. відносила себе до: а) македонців; б) болгар; в) греків; г) сербів.

22. Ілліденське повстання на македонських землях із проголошенням Крушевської республіки відбулося в: а) 1893 р.; б) 1895 р.; в) 1902 р.; г) 1903 р.

23. Вкажіть правильну відповідність:

1. Гай Людевіт	А. Хорватська селянська партія
2. Радич С.	Б. Хорватське національне відродження
3. Боснія та Герцеговина	В. Ілліденське повстання

4. Македонія

Г. Анексія

24. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) іллірійський рух хорватів; б) Ілліденське повстання; в) створення ВМРО у Македонії; г) анексія Боснії та Герцеговини Австро-Угорщиною; д) утворення Хорватської селянської партії.

25. Боснійські правителі міст та окремих районів у першій третині XIX ст., влада яких передавалася у спадок – (назва).

Тема 17: Участь південнослов'янських народів у Балканських війнах і Першій світовій війні

1. Причиною Першої Балканської війни 1912 р. було зіткнення інтересів: а) Болгарії та Сербії; б) Туреччини й південнослов'янських народів; в) Сербії та Греції; г) Греції та Болгарії.

2. Причиною Другої Балканської війни 1913 р. було зіткнення інтересів: а) Болгарії та Сербії; б) Туреччини й південнослов'янських народів; в) Сербії та Греції; г) Греції та Болгарії.

3. За наслідками Другої Балканської війни 1913 р. Болгарія: а) отримала всю Македонію; б) втратила південну Добруджу; в) втратила Східну Фракію.

4. За наслідками Другої Балканської війни 1913 р. Сербія: а) отримала частину Македонії; б) втратила південну Добруджу; в) втратила Східну Фракію.

5. Після Другої Балканської війни 1913 р. Македонія: а) отримала незалежність; б) була окупована військами Сербії, Греції та Болгарії; в) увійшла повністю до складу Болгарії.

6. Вступ у Першу світову війну Болгарії відбувся: а) 1 серпня 1914 р.; б) жовтень 1914 р.; в) 6 вересня 1915 р.; г) 20 листопада 1915 р.

7. Бойові дії болгарська армія в Першій світовій війні вела проти: а) Сербії; б) Румунії; в) Австро-Угорщини; г) Німеччини; д) Росії; е) Туреччини.

8. Владайське (Радомирське) повстання 1918 р. в Болгарії призвело до таких наслідків: а) перемоги повстанців над урядом; б) розгрому повстанців; в) відречення від престолу болгарського царя; г) окупації країни військами Антанти.

9. Військові перемоги сербської армії в Першій світовій війні в 1914 р.: а) Колубарська битва; б) у районі Церського хребта; в) у районі о. Корфу; г) у Південній Добруджі.

10. Сербські війська наприкінці 1915 – на початку 1916 р.: а) отримали перемогу в Колубарській битві; б) були оточені ворогуючими військами; в) були евакуйовані на грецький острів Корфу; г) перейшли на бік центральних держав.

11. У ході Першої світової війни Сербія та Чорногорія: а) діяли завжди спільно; б) мали міждинастійні суперечки; в) не мали суперечок.

12. Капітуляція Чорногорії в період Першої світової війни й окупація її австро-угорськими військами відбулася в: а) жовтні 1915 р.; б) лютому 1916 р.; в) вересні 1916 р.

13. У квітні 1915 р. виник Югослов'янський комітет у Лондоні на чолі з хорватським діячем: а) Ніколою Пашичем; б) Анте Трумбичем; в) Степаном Радичем.

14. Корфська декларація (20 липня 1917 р.) передбачала: а) утворення конституційної, парламентської монархії на чолі з хорватською династією; б) утворення конституційної, парламентської монархії на чолі з династією Карагеоргієвичів; в) утворення в майбутньому Королівства сербів, хорватів і словенців; г) відновлення Сербського королівства.

15. Після завершення Першої світової війни Македонія: а) втратила свою територіальну цілісність; б) отримала незалежність; в) була повністю окупована Туреччиною.

16. Вкажіть правильну відповідність:

1. Болгарія	А. Сараєвське вбивство
2. Сербія	Б. Колубарська битва
3. Хорватія	В. Радомирське повстання
4. Боснія і Герцеговина	Г. Югослов'янський комітет в Лондоні

17. Вкажіть правильну хронологічну послідовність подій:

а) утворення Центрального народного віча в Загребі; б) битва сербів в районі Церського хребта; в) вступ Болгарії у Першу світову війну; г) поразка Туреччини у Першій Балканській війні; д) Радомирське повстання.

18. Угода, укладена між прем'єр-міністром Сербії Н. Пашичем та головою Югослов'янського комітету А. Трумбичем, у якій викладалися наміри створення по закінченні війни об'єднаної держави сербів, хорватів і словенців – (назва).

Тема 18: Культура південних слов'ян у ХІХ – на початку ХХ ст.

1. Відомими діячами культурно-просвітницького руху в Болгарії в першій половині ХІХ ст. були: а) Софроній Врачанський; б) Александр Стамболійський; в) Василь Априлов; г) Стефан Стамболов.

2. Відомими болгарськими поетами в другій половині ХІХ ст. були: а) Петко Рачов Славейков; б) Петр Негош; в) Христо Ботев; г) Вук Караджич.

3. Відомі болгарські письменники в ХІХ ст.: а) Любен Каравелов; б) Алеко Константинов; в) Вук Караджич; г) Йован Попович.

4. Відомий болгарський історик другої половини ХІХ ст.: а) Марин Дринов; б) Любен Каравелов; в) Васил Златарський; г) Йован Попович.

5. Відомий болгарський історик другої половини XIX ст., який навчався та працював у Харкові: а) Марин Дринов; б) Любен Каравелов; в) ; г) Йован Попович.
6. Відомий український вчений-славіст, виходець із Закарпаття, якому належить особливе місце в історії національного відродження болгарського народу першої половини XIX ст.: а) Юрій Венелін; б) Іван Вазов; в) Михайло Драгоманов.
7. Відомий український вчений і громадсько-політичний діяч, який у 1889–1895 рр. був професором Софійського університету в Болгарії: а) Юрій Венелін; б) Іван Вазов; в) Михайло Драгоманов.
8. Відомий діяч, який реформував у першій половині XIX ст. сербську мову: а) Вук Караджич; б) Петр Негош; в) Сіма Мілутинович; г) Йован Стерія-Попович.
9. Черногорський митрополит, поет і державний діяч, правитель Черногорії в 1830–1851 рр.: а) Вук Караджич; б) Петр Негош; в) Сіма Мілутинович; г) Йован Стерія-Попович.
10. Відомим представником романтизму в сербському живописі був письменник і художник: а) Джура Якшич; б) Джоко Йованович; в) Світозар Маркевич.
11. Відомий композитор Сербії, який створив першу оперу «Одруження Мікоша Обилича» (1902): а) Божидар Йоксимович; б) Ватрослав Лісинський; в) Димитр Христов.
12. Характеристика культури на боснійських землях у XIX ст.: а) релігійна строкатість; б) релігійна однорідність; в) значний вплив ісламу; г) малий вплив ісламу.
13. Культурні діячі Боснії та Герцеговини у XIX ст.: а) Іван Франо Юкич; б) Петр Негош; в) Мілан Прелог; г) Марин Дринов.
14. Видатний хорватський поет XIX ст., автор поеми «Смерть Смаїлаги Ченгича», діяч іллірійського руху: а) Іван Мажуранич; б) Вук Караджич; в) Христо Ботев.
15. Музичною столицею південних слов'ян у XIX ст. вважалося місто: а) Загреб; б) Белград; в) Софія.
16. Відомий хорватський музичний діяч першої половини XIX ст., автор опери «Любов і злість»: а) Ватрослав Лісинський; б) Божидар Йоксимович; в) Димитр Христов.
17. За рівнем письменності серед південнослов'янських народів наприкінці XIX ст. перше місце посідала: а) Сербія; б) Болгарія; в) Словенія; г) Хорватія.
18. Словенська література першої половини XIX ст. пов'язана з ім'ям: а) Франца Прешерна; б) Івана Мажуранича; в) Івана Юкича.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Внутрішня політика Росії в період правління Олександра I. Діяльність Михайла Сперанського.
2. Соціально-економічний розвиток Російської імперії в першій чверті XIX ст.
3. Франко-російська (Вітчизняна) війна 1812 року.
4. Оцінки правління російського імператора Олександра I в історичній науці.
5. Рух декабристів у Росії: причини, хід і наслідки.
6. Основні напрямки внутрішньої політики в Російській імперії в другій чверті XIX ст.
7. Зовнішня політика Росії в середині 1820-х – першій половині 1850-х рр. Кримська війна.
8. Оцінки правління російського імператора Миколи I в історичній науці.
9. Реформа по скасуванню кріпосного права в Росії 1861 року, її особливості та оцінка в історичній науці.
10. Реформи 1860-х–1870-х рр. в Росії (земська, міська, судова, військова, освіти й цензури).
11. Суспільно-політична ситуація в Росії у 1870-х роках.
12. Зміни в зовнішній політиці Росії в період царювання Олександра II.
13. Росія у період правління Олександра III (1881–1894). Основні напрямки реформ у внутрішній політиці.
14. Зовнішня політика Російської імперії у період правління Олександра III (1881–1894).
15. Оцінки правління російських імператорів Олександра II та Олександра III в історичній науці.
16. Соціально-економічний розвиток Росії наприкінці XIX – на початку XX ст. Столипінська аграрна реформа.
17. Революція 1905–1907 років в Росії та її наслідки.
18. Російсько-японська війна 1904–1905 рр.: причини, хід і наслідки.
19. Оцінки правління останнього російського імператора Миколи II в історіографії.
20. Перемоги й поразки російської армії в Першій світовій війні в 1914–1916 рр.
21. Воєнно-політичні кризи в Росії 1915 та 1916 рр. Дезорганізація державної влади.
22. Лютнева буржуазно-демократична революція в Росії 1917 року.
23. Внутрішня й зовнішня політика Тимчасового уряду в Росії у березні – жовтні 1917 р.
24. Жовтневий переворот більшовиків у Петрограді. Перші заходи нової влади. Брестський мир 1918 р.
25. Соціально-економічний розвиток білоруських земель у першій половині XIX ст.

26. Білорусь у Вітчизняній війні 1812 р.
27. Суспільно-політичний рух у Білорусі в першій половині XIX ст.
28. Зміни в соціально-економічному та політичному розвитку білоруських земель у другій половині XIX ст.
29. Соціально-економічний розвиток Білорусі на початку XX ст.
30. Політичні партії в Білорусі на початку XX ст.
31. Білорусь у Першій світовій війні.
32. Культура Росії в першій половині XIX ст.
33. Культура Росії в другій половині XIX ст.
34. Культура Росії на початку XX ст.
35. Культура Білорусі в першій половині XIX ст.
36. Культура Білорусі в другій половині XIX ст.
37. Культура Білорусі на початку XX ст.
38. Становище польських земель у складі Росії в першій третині XIX ст.
39. Становище польських земель у складі Австрії в першій третині XIX ст.
40. Становище польських земель у складі Пруссії в першій третині XIX ст.
41. Національно-визвольний рух поляків у 30–40-х рр. XIX ст.
42. Листопадове повстання поляків 1830–1831 рр.: причини, хід і наслідки.
43. Польські землі в другій половині XIX ст.
44. Січневе повстання поляків 1863–1864 рр.: причини, хід і наслідки.
45. Відомі діячі національно-визвольного руху поляків у XIX ст.
46. Релігійний розвиток польських земель у XIX – на початку XX ст.
47. Соціально-економічний розвиток польських земель на початку XX ст.
48. Суспільно-політичне життя на польських землях на початку XX ст.
49. Польські землі в роки Першої світової війни. Пошуки вирішення польського питання.
50. Розвиток чеських земель наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Чеське національне відродження.
51. Розвиток словацьких земель наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. Словацьке національне відродження.
52. Участь чехів і словаків у революції 1848–1849 років.
53. Відомі представники чеського й словацького національного відродження в першій половині XIX ст.
54. Чеські землі в другій половині XIX ст.
55. Словацькі землі в другій половині XIX ст.
56. Чеські землі на початку XX ст.
57. Словацькі землі на початку XX ст.
58. Участь чехів і словаків у Першій світовій війні.
59. Культура польських земель у першій половині XIX ст.
60. Культура польських земель у другій половині XIX ст.
61. Польська культура на початку XX ст.
62. Чеська культура в другій половині XIX – на початку XX ст.
63. Словацька культура в другій половині XIX – на початку XX ст.

64. Соціально-економічний розвиток Болгарії в першій половині XIX ст.
65. Політичний розвиток Болгарії в першій половині XIX ст.
66. Національно-визвольний рух болгар у другій половині XIX ст. Відновлення Болгарської держави.
67. Соціально-економічні та політичні зміни в Болгарському князівстві у 80-х роках XIX – на початку XX ст.
68. Національно-визвольний рух сербів у першій третині XIX ст. Перше та Друге сербські повстання.
69. Відновлення та розвиток сербської державності в 1830-х–1870-х рр.
70. Політичний і соціально-економічний розвиток незалежної Сербії наприкінці 70-х років XIX – на початку XX ст.
71. Соціально-економічні та політичні перетворення в Чорногорії в XIX ст.
72. Чорногорія на початку XX ст.
73. Хорвати в складі Габсбурзької монархії в XIX ст.
74. Хорватські землі на початку XX ст.
75. Словенці в XIX – на початку XX ст.
76. Розвиток боснійських земель у XIX – на початку XX ст.
77. Македонські землі в XIX – на початку XX ст.
78. Перша Балканська війна: причини, хід і наслідки.
79. Друга Балканська війна: причини, хід і наслідки.
80. Болгарія в Першій світовій війні.
81. Сербія в роки Першої світової війни.
82. Чорногорія в роки Першої світової війни.
83. Участь боснійців, хорватів і словенців у Першій світовій війні.
84. Культура Болгарії в XIX – на початку XX ст.
85. Культура Сербії в XIX – на початку XX ст.
86. Культура Чорногорії в XIX – на початку XX ст.
87. Культура на боснійських землях у XIX – на початку XX ст.
88. Хорватська культура в XIX – на початку XX ст.
89. Словенська культура в XIX – на початку XX ст.
90. Культурний розвиток македонців у XIX – на початку XX ст.

**КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ
З КУРСУ «ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»**

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)	0-25 балів без права перескладання (для екзаменів та заліків)	Студент за допомогою викладача розпізнає визначення основних термінів на побутовому рівні, однослівно („так” чи „ні”) відповідає на конкретні запитання.	Студент намагається відповідати, однак потребує постійної консультації та контролю з боку викладача. За допомогою викладача намагається пояснити з наукової точки зору явища та події в історії слов'ян.
	26-49 балів	Студент за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює незначну частку питання в тому вигляді і в тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему, до якої стосуються наведені дати та події.
	50-59 балів	Студент з помилками характеризує окремі події та явища в історії слов'ян. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	60-65 балів	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: за допомогою викладача відтворює словами, близькими до тексту лекції, визначення основних термінів, принципів; частково відтворює текст підручника; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.	Студент вміє з допомогою викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище та навести окремі факти та події з історії слов'ян.
	66-70 балів	Студент за допомогою викладача дає правильне визначення окремих понять теми; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами.	Студент вміє правильно відтворити тему, основні поняття та закономірності з історії слов'ян.
	71-73 балів	Студент за допомогою викладача свідомо відтворює тему лекції, ілюструючи її власними прикладами, допускаючи у відповідях незначні неточності;	Студент вміє правильно відтворити тему, основні поняття та закономірності в історії слов'ян, намагається застосувати історичні методи, частково узагальнити результати.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення.	
<i>Достатній рівень знань «4» (конструктивно варіативний)</i>	74-80 балів	Студент без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть питання з теми по історії слов'ян.	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні історичні методи, описати отримані результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення.
	81-85 балів	Студент володіє навчальною інформацією, вміє зіставляти, узагальнювати та систематизувати інформацію під керівництвом викладача; аргументовано відповідає на поставлені запитання і намагається відстояти свою точку зору.	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні історичні методи, описати отримані результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи розвитку описаного явища.
	86-89 балів	Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на підтвердження своїх	Студент здатний дати пояснення історичних подій та явищ, застосувати відповідні історичні методи, описати отримані

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		думок, використовуючи додаткову літературу та матеріали; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.	результати; самостійно навести приклади схожих явищ та дати їм узагальнююче пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку описаного явища. При виконанні завдання може поєднувати знання з кількох тем.
Високий рівень знань «5» (творчий)	90-93 балів	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі факти, явища; судження логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми.	Студент виявляє початкові творчі здібності: уміє працювати зі спеціальною літературою (наукові журнали тощо); знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє схемами, прикладами; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з неповним обґрунтуванням пояснити виконання завдань підвищеного (комбінованого) рівня.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
	94-97 балів	Студент вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює історичні події та факти, висловлюючи особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної пізнавальної діяльності.	Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її з загальнолюдськими цінностями.
Високий рівень знань «5» (творчий)	98-100 балів	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибоко розуміє суть історичних процесів та явищ; робить творчо обґрунтовані висновки; вміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінює її результати. Активно займається науково-дослідною роботою.	Студент самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання; вести дискусію з конкретного питання; проводити дослідження достатнього рівня складності.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Австрійська імперія – державне утворення на чолі з династією Габсбургів (1804–1867), столиця - м. Відень.

Австро-Угорська імперія – дуалістичне державне утворення (1867–1918), постале внаслідок компромісної угоди між Австрійською імперією й Угорським королівством, на чолі з австрійською династією Габсбургів (Франц-Йосиф I, Карл I).

Автокефалія церковна – надання Православній церкві окремої держави або в складі іншої держави статусу самоуправління, адміністративної незалежності.

Автономне князівство – отримання певним народом на території свого постійного проживання статусу автономії в складі іншої держави, з можливістю облаштовувати своє економічне та внутрішнє політичне життя (наприклад, князь, парламент у Болгарському князівстві, 1878 – 1908).

Анексія – один із видів міжнародної агресії, наслідком якої є насильницьке приєднання певною державою, в односторонньому порядку, території іншої держави (усієї або її частини) (наприклад, анексія Австро-Угорською імперією Боснії та Герцеговини у 1908 р.).

Аракчеївщина – політика в Російській імперії першої чверті XIX ст., спрямована на насадження військових поселень (див. нижче), придушення виступів недоволених селян, переслідування вільнодумства та інші обмеження в суспільно-політичному житті. Отримала свою назву від її організатора та керівника графа О. А. Аракчеєва.

Аристократичний табір – консервативний політичний табір польської інтелігенції та політиків, утворений в еміграції після Листопадового повстання 1830–1831 рр., на чолі з А. Є. Чарторийським.

Архітектура – одна з важливих сфер розвитку культури, що передбачає проектування й створення системи будівель і споруд для життя й діяльності людей. У XIX – на початку XX ст. провідними архітектурними стилями були: класичний, еkleктика (поєднання різних стилів), модернізм та ін., із певним національним забарвленням.

Балканські війни – війни 1912 та 1913 років, внаслідок яких південнослов'янські та інші народи Балканського півострова остаточно визволилися від турецького панування; однак відбулося й загострення територіальних претензій і протиріч між ними в ході цих війн.

Білоруси – народ, який належить до східної гілки слов'ян; проживав у ХІХ – на початку ХХ ст. переважно на території сучасної Білорусі, що входила тоді до складу Російської імперії. Також історично цей народ називали «литвинами», «поліщуками» та ін.

Білорусь – держава в Східній Європі, землі якої в ХІХ – на початку ХХ ст. входили до складу Російської імперії.

Білоруська соціалістична громада (БСГ) – перша білоруська політична партія, що організаційно оформилася в 1902–1903 рр. (спочатку як «Білоруська революційна громада»). Організаторами партії були брати І й А. Луцкевичі, А. Пашкевич (Тітка), К. Костровицький (Карусь Каганець), А. Бурбис, В. Іванівський, Ф. Уместовський. Програма партії передбачала боротьбу проти самодержавства, заміну його демократичним устроєм, введення відповідних свобод, ліквідацію поміщицького землеволодіння, передачу землі селянам й широкий розвиток кооперації на селі.

Білоруський національний рух – рух за національне відродження білоруського народу, що сформувався переважно в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Важливу роль у ньому відігравала діяльність білоруської народницької групи «Гомін» (1884 р., Петербург), також відомих його представників М. Довнар-Запольського, В. Завітневича, А. Слупського, Я. Неслуховського та ін.

Більшовики – представники лівого, радикально налаштованого крила Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), які в 1903 р. на її ІІ з'їзді відкололися від іншої частини партії (меншовиків). До 1917 р. не мали значної підтримки з боку населення. У 1917 році, внаслідок Жовтневого перевороту, захопили владу в Росії. Першими актами цієї влади були декрети про мир і про землю, конфіскацію земель поміщиків, церкви, націоналізацію заводів і фабрик та ін. Здійснили розгін Всеросійських Установчих зборів у січні 1918 р.

Болгарія – держава в Південно-Східній Європі, на території Балканського півострова. До 1878 р. землі її перебували під владою Османської імперії; у 1878–1908 рр. існувало Болгарське автономне князівство в складі Османської імперії, зі своєю Тирновською

конституцією (1879); з 1908 р. країна отримала повну незалежність, внаслідок младотурецької революції та проголошення болгарським царем князя Фердинанда.

Болгари – народ, який належить до південної гілки слов'ян (у перекладі – «мішані люди»). Сформувався в добу раннього середньовіччя на основі синтезу протоболгарського та слов'янського етносів, які проживали на території східної частини Балканського півострова. З кінця XIV ст. до 1878 р. перебував під владою Османської імперії, в повній залежності від неї й неодноразово борючись за свою незалежність у т. ч. в XIX ст.

Болгарський революційний центральний комітет (БРЦК) – революційна організація, що виникла 1872 р. в Бухаресті з метою національно-визвольної боротьби болгарського народу проти османського панування й проіснувала до розгрому Квітневого повстання 1876 р. Організаторами БРЦК були провідні діячі цього руху В. Левський та Л. Каравелов.

Боснійці – народ, який належить до південної гілки слов'ян; проживав у XIX – на початку XX ст. в історичних областях Боснії та Герцеговини. Тривалий час, із другої половини XV ст. до 1878 р., перебував під владою Османської імперії. Частина боснійців, яка прийняла іслам, отримала назву «босняки».

Брестський мир 1918 р. – мирний договір, підписаний 3 березня 1918 р. в м. Бресті-Литовському між представниками Радянської Росії та Центральних держав (Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини та Болгарії). Договір означав остаточний вихід Росії з Першої світової війни, однак був для неї принизливим і вимушеним. Він передбачав втрату Росією майже 1 млн. кв. км території (анексію Литви, Польщі, значної частини Білорусі та Латвії), демобілізацію армії та флоту, виведення їх із окремих територій, укладення мирної угоди з УНР, торговельно-економічні пільги для Центральних держав, а також зобов'язання її сплатити контрибуцію в розмірі 6 млрд. марок.

Брусиловський прорив – наступальна операція Південно-Західного фронту російської армії (від Луцька до Чернівців), що відбулася з 22 травня до 7 вересня 1916 року, наслідком якої були: поразка австро-угорської армії, контроль над Галичиною та Буковиною. Командував операцією генерал О. Брусилов.

Буржуазні реформи в Російській імперії – реформи 1860–70-х рр., спрямовані на модернізацію країни, зміни в соціально-економічному та суспільному житті у капіталістичному напрямку. Відбулися в період правління Олександра II (1855–1881).

Військова реформа в Росії (1862–1874) – реформа, що передбачала поділ Російської імперії на 16 військових округів, підпорядкованих Військовому міністерству; відбулася реорганізація центрального військового управління, також реформа військово-учбових закладів (створення військових училищ, військових гімназій і юнкерських училищ); заміна гладкоствольної зброї нарізною; будівництво парового флоту; указ про введення загальної військової повинності від 1 січня 1874 р. (в армії 6 років, на флоті – 7 років зобов'язані були служити особи чоловічої статі, які досягли 21 року, крім окремих пільгових категорій, пов'язаних із сімейним станом, вчителів).

Військові поселення – особлива організація комплектування та утримання армії в Російській імперії (1810–1857), з метою скорочення військових витрат державою, за якою поєднувалось несення військової служби солдатами та одночасне ведення ними господарства на землі.

«Велика еміграція» – еміграція після Листопадового повстання 1830–31 рр. польської військової, політичної та інтелектуальної еліти й інших його учасників на Захід (спочатку – Австрія, Пруссія, потім – Франція). Еміграція розробляла плани подальшої боротьби польського народу за незалежність, організовувала таємні товариства, сприяла розвитку польської культури та науки.

«Вимоги словацького народу» – програма перших політичних вимог словаків у період революції 1848 р. Положення її: використання словацької мови в школах, судах, органах місцевого самоврядування; створення словацького парламенту на основі загального виборчого права; вимога про надання автономії Словаччині в межах Угорського королівства. Внаслідок поразки революції програму не було втілено в життя. Захисником інтересів словацького народу, зокрема, був Л. Штур, із ім'ям якого було пов'язане й створення словацької літературної мови. Пізніше словаки продовжували вимагати місцевої автономії («Меморандум словацького народу», 1861).

Владайське (Радомирське) повстання в Болгарії – повстання солдатів болгарської армії, спрямоване проти подальшої участі Болгарії в Першій світовій війні; відбулося 26 вересня – 2 жовтня 1918 р. – спочатку в м. Радомирі. Пізніше повстанці намагалися

захопити Софію, однак їм це не вдалося, оскільки уряд Болгарії підтримали німецькі війська. Наслідки повстання: жорстоке придушення його урядовими військами; зречення престолу болгарським царем Фердинандом I на користь свого сина Бориса III.

Генерал-губернаторство – адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії 1775–1917 рр., що створювалася в період боротьби з національно-визвольними рухами, воєнний час. До складу його входило декілька прикордонних губерній або областей; під керівництвом генерал-губернатора – військово-адміністративного начальника.

Греко-уніатська (греко-католицька) церква – церква, що була створена внаслідок Брестської унії 1596 р. на українських і білоруських землях у складі Речі Посполитої. Передбачала об'єднання Римокатолицької та Православної церков під верховенством Папи Римського. Зберігала православні обряди та богослужіння, особливо до XVIII ст. Була ліквідована 1839 р. на Правобережній Україні та в Білорусі, що перебували тоді в межах Російської імперії.

Дезертирство – самовільне залишення військовозобов'язаним місця військової служби, поля бою.

Декабристи – члени таємних товариств (переважно офіцери, учасники Вітчизняної війни 1812 року та закордонних походів 1813–1815 рр., члени масонських лож), які організували повстання в грудні 1825 р. проти самодержавства та кріпосництва. Організації їх: "Союз спасіння", "Союз благоденства"; пізніше, з 1821 р. – Південне товариство, Товариство об'єднаних слов'ян, Північне товариство.

Декрет про землю – декрет, прийнятий у ніч на 27 жовтня 1917 р. II-м Всеросійським з'їздом Рад. У ньому було вміщено загальноселянський наказ про землю, за яким усі поміщицькі, удільні, церковні, монастирські землі конфісковувалися разом із інвентарем і будівлями й передавалися в розпорядження волосних земельних комітетів і рад селянських депутатів для подальшого розподілу між селянами.

Декрет про мир – декрет, прийнятий у ніч на 27 жовтня 1917 р. II-м Всеросійським з'їздом Рад. У ньому було вміщено заклик до народів і урядів держав-учасниць Першої світової війни розпочати переговори про справедливий, демократичний мир без анексій і контрибуцій, а також йшлося про скасування в Росії таємної дипломатії.

Демократичний табір – радикальний політичний табір польської інтелігенції та політиків, утворений в еміграції після Листопадового повстання 1830–1831 рр., на чолі з Й. Лелевелем.

Державна дума – законодорадчий представницький орган у Російській імперії 4-х скликань, що був заснований Маніфестом від 17 жовтня 1905 р. і проіснував до розпуску його Тимчасовим урядом 6 жовтня 1917 р. У Державній думі обговорювалися законопроекти, які потім передавалися до Державної ради й затверджувалися імператором. Вибори до думи були багатоступеневими, здійснювалися по 4-х куріях (землевласницькій, міській, селянській, робітничій). Відроджена в Російській Федерації згідно з Конституцією 1993 року як одна з двох палат Федеральних Зборів.

Державна рада – вищий законодорадчий орган Російської імперії з 1810 р., що розглядав внесені міністрами законопроекти до їхнього затвердження імператором, а також кошториси та штати державних установ. Голова та члени Д. р. призначались імператором. З 1906 р. Д. р. стала верховною законодавчою палатою.

Державні реформи П. Д. Кисельова – реформи 1837–1841 рр. щодо поліпшення становища державних селян (скасування барщини, введення оброку, право селян на самоврядування; будівництво сільськогосподарських шкіл, ветеринарних установ).

Державний переворот – зміна влади в державі насильницькими та неконституційними методами, а також внаслідок таємної змови через збройний виступ армії чи групи військових.

Династія Карагеоргієвичів – князівська (XIX ст.), королівська (XX ст.) династія, що правила в Сербському королівстві та міжвоєнній Югославії.

Династія Романових – з 1613 р. – правляча династія московських царів. З 1721 р. – династія імператорів Всеросійських, яка зрелася престолу в 1917 р.

Дипломатичні відносини – офіційні відносини між різними державами згідно з міжнародними нормами та відповідна практика розвитку міждержавних відносин.

Дискримінація – виключення, обмеження можливостей для рівного здійснення прав окремих людей, національних, релігійних та інших груп

у різних сферах соціально-економічного та суспільно-політичного життя держави.

Друге сербське повстання – національно-визвольне повстання сербського народу проти османського панування та гніту на його землях, що відбулося в 1815–1817 рр. Йому передувало Перше сербське повстання (1804–1813 рр.). Наслідками Другого сербського повстання було надання Османською імперією автономії Сербському князівству.

Життєвий рівень населення – реальний дохід на душу населення, кількість населення, яка перебуває за межею бідності. Враховуються також такі показники: середня тривалість життя, народжуваність і смертність населення, обсяг можливості отримання послуг на душу населення в різних сферах життя, середній рівень заробітної плати, забезпеченість житлом та ін. На рівень життя населення впливають різні фактори: економічні, соціальні, політичні, культурні та ін.

Жовтневий переворот у Росії 1917 р. – державний переворот, що відбувся в Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. Наслідком його стало насильницьке усунення Тимчасового уряду, його арешт і прихід до влади партії більшовиків. У радянській історіографії розглядався як «Велика Жовтнева соціалістична революція», що привела до побудови соціалізму як устрою соціальної справедливості. У сучасній українській історіографії переважає думка, що це був нелегітимний і протизаконний переворот, який докорінно змінив хід історії на територіях колишньої Російської імперії; у низці праць сучасної російської історіографії його називають також національною катастрофою для Росії.

Задруга – поширена в ХІХ ст. форма об'єднань декількох сімей у сербських селян через родинні, економічні й територіальні зв'язки.

Західники – представники одного з напрямів російської суспільної думки 1840–1850-х рр., які були прибічниками скасування кріпацтва в Російській імперії та конституційних реформ і перетворень, розвитку держави західноєвропейським шляхом; вважали при цьому, що вона є частиною загальносвітового історичного процесу. Відомі представники: В. Г. Белінський, Т. М. Грановський, К. Д. Кавелін, М. М. Катков, П. Я. Чаадаєв, Б. М. Чичерін та ін.

Земства – виборні органи місцевого самоуправління, утворені згідно з положеннями відповідної земської реформи 1864 р. (існували до 1918 р.). Земства опікувалися народною освітою, охороною здоров'я населення, будівництвом доріг, сприяли агрономічному розвитку

селянських господарств тощо. Розпорядчими органами земств були губернські та повітові земські збори, що обиралися по 3-х куріях (повітові землевласники, власники міської нерухомості, представники сільських товариств). Губернські та повітові управи були виконавчими органами земств. Земства перебували під постійним контролем із боку влади (у 1890 р. створено також губернське присутствіє по земських справах).

Ілліденське повстання – повстання македонського народу проти османського панування, організоване силами Внутрішньої македонсько-одринської революційної організації (ВМОРО). Розпочалося в південно-західному районі Македонії 2 серпня 1903 р., в день св. пророка Іллі, й продовжувалося протягом двох місяців. У ході повстання, під керівництвом Н. Карева, було взято окремі міста та проголошено Крушевську республіку. Проти повсталих було спрямовано турецьку армію та загони самооборони, внаслідок чого було спалено багато населених пунктів, вбито 4,5 тис. македонців-християн; до 30 тис. македонців утікли до Болгарії. Однак після придушення повстання Османська імперія, під тиском європейських держав, розпочала низку реформ у Македонії.

Ілліризм – рух національного відродження хорватів у 1830 – 1840-х рр. Метою руху було літературно-мовне, культурне та політичне об'єднання хорватського народу, а також інших народів, які проживали на цій території. Відомими представниками його були: Людевіт Гай, Янко Драшкович. Перша газета хорватською мовою мала назву «Даниця хорватська, славонська й далматинська». Велику роль у процесах національного відродження хорватів відіграла Римокатолицька церква.

Інвентарні правила – законодавчі акти 1847–1848 рр., за якими встановлювався точний опис поміщицьких маєтків, селянських наділів та повинностей на Правобережній Україні, Білорусі та Литві. Правила вводилися з метою обмеження кріпацтва, запобігання обезземелюванню селян і послабленню впливу польської шляхти.

Кавказька війна – військовий конфлікт між Російською імперією та державними утвореннями населення Північного Кавказу, що відбувався в 1817–1864 рр. Військові дії були пов'язані з приєднанням Чечні, Гірського Дагестану й Північно-західного Кавказу. Причинами конфлікту були: відповідна загарбницька політика Росії; постійні набіги горців на Кавказьку укріплену лінію. Одним із відомих керівників боротьби кавказьких народів із 1834 р. був імам Шаміль.

Кодифікація – спосіб систематизації нормативних актів, здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм. Зокрема, у 1830–1832 рр. видано «Повне Зібрання законів Російської імперії», 45 томів; 1835 р. – «Зведення законів Російської імперії». Цю велику, копітку роботу було проведено під керівництвом відомого державного діяча М.М. Сперанського.

Конституція Царства Польського 1815 р. – конституція, розроблена та прийнята в Російській імперії для Царства Польського, згідно з рішеннями Віденського конгресу 1815 р. Польські території стали місцем для випробування конституційного ладу в межах імперії. В основу конституції було покладено польський проект А. Чарторийського, Л. Пляттера, М. Новосільцева та ін., суттєво перероблений особливою комісією на чолі з графом Островським. Основні положення Конституції: Царство Польське мало власний уряд, сейм, військо, офіційну польську мову; адміністративні та військові посади могли займати тільки поляки; було введено права на особисту свободу, свободу друку й пересування, недоторканість власності; польський король (він же – російський імператор) зберігав за собою усю повноту виконавчої влади, законодавчої ініціативи та право вето сеймових рішень, призначав намісника, міністрів, senatorів і голів вісьми воєводств. Виконавчу владу здійснювали Адміністративна рада й комісії. Законодавча влада належала двопалатному сейму (Посольська ізба та Сенат). Конституція формально запроваджувала автономію королівства й політичні свободи, що суперечило самодержавній практиці управління імперією.

Корфська декларація 1917 р. – угода, укладена між прем'єр-міністром Сербії Н. Пашичем (уряд у вигнанні в роки Першої світової війни, перебував на грецькому о. Корфу з 1916 р.) та головою Югослов'янського комітету А. Трумбичем (створеного в Лондоні в травні 1915 р.), у якій викладалися наміри створення по закінченні війни об'єднаної держави сербів, хорватів і словенців (Сербія, Чорногорія та югослов'янські землі Габсбурзької монархії). Планувалося створити конституційну монархію на чолі з сербською династією Карагеоргієвичів.

Краківське повстання 1846 р. – національно-визвольне повстання польського народу, що відбулося в лютому 1846 року. У ході повстання австрійські війська залишили місто Краків, було сформовано Національний уряд. У маніфесті уряду містилися такі важливі пункти: заклик до населення брати участь у повстанні, наміри ліквідації

станової нерівності, передачі селянам землі без викупу. Відомий діяч повстання – Е. Дембовський (1822–1846). Під час придушення повстання Краківську республіку окупували війська Австрії, Пруссії та Росії.

Кримська війна (1853–1856 рр.) – війна між Російською імперією та союзницькими військами Османської імперії, Великої Британії, Франції та Сардинського Королівства. Головною причиною її стало зіткнення економічних, політичних і військових інтересів Росії та названих держав на Близькому Сході й Балканах. Розпочалася війна спочатку як російсько-турецька. Головні події війни: битва при Синопі (1853), сухопутні військові дії на Балканах і в Закавказзі; героїчна оборона Севастополя (1854–1855; керівники оборони – адмірали П. С. Нахімов і В. О. Корнілов); взяття російською армією на Кавказькому фронті фортеці Карс (1855). Причини поразки Росії у війні: військово-технічна відсталість, повна відсутність комунікацій для армії. Наслідки війни: Російська імперія відмовилася від своїх претензій до Османської імперії, погодилася на нейтралізацію Чорного моря, знищення свого флоту та його баз на цьому морі; визнала протекторат Великої Британії та Франції над Сербією, Молдавією і Валахією.

Культура – складова система буття суспільства, що містить історично набуті матеріальні та духовні цінності для збереження й гармонійного людського розвитку.

Ленський розстріл – придушення царськими військами страйку робітників золоторозробних копален на р. Лені та її притоках, що відбулося 4 (17) квітня 1912 р. Причинами страйку були важкі умови праці на копальнях (низька заробітна плата, тривалий робочий день, штрафи, погане харчування, відсутність охорони праці), що належали англійським і російським власникам, у т. ч. членам царської родини. Наслідки страйку: вбито 270, поранено 250 осіб; хвиля обурень робітників по всій Росії діями влади.

Література – сукупність писаних і друкованих творів того чи іншого народу, що відображає та зберігає його знання й культуру в певний історичний період.

Листопадове повстання 1830–1831 рр. – національно-визвольне повстання польського та литовського народів проти панування на їхніх землях Російської та інших імперій. Повстання розпочалося 29 листопада 1830 р. у Варшаві, пізніше відбувалося на територіях Царства Польського, Литви, землях Правобережної України та

Білорусі. Причини повстання: порушення Конституції Царства Польського (1815), придушення ліберальної польської опозиції та патріотичних організацій; запровадження цензури й репресивно-поліцейних порядків. Гасло повстання: «За нашу і вашу свободу!» Відомі бої з царськими військами: під Гроховим, Остроленкою; Варшава. Наслідки: див. «Органічний статут Царства Польського».

Лодзинське повстання – збройне повстання робітників м. Лодзі, що відбулося в Царстві Польському 22–24 червня 1905 р., у період Першої російської революції 1905–1907 рр. Повстанню передувала хвиля страйків у м. Лодзі в травні – червні 1905 р., розстріл польських страйкарів 21 червня. Повстання очолювали представники Польської партії соціалістичної. Наслідки: жорстоке придушення його царською владою; вбито близько 300 осіб (на барикадах) і поранено майже тисячу його учасників.

Лютнева буржуазно-демократична революція – революційні події в Російській імперії, що відбулися 23 лютого – 2 березня 1917 р. Були викликані поразками Росії в Першій світовій війні, різким загостренням внаслідок цього соціально-економічної та політичної кризи в державі, діяльністю політичного масонства, проблемами господарськими та постачання продовольства. Наслідки подій: падіння самодержавства, відречення імператора Миколи II від влади (2 (15) березня 1917 р.); створення Тимчасового уряду, а також Ради робітничих і солдатських депутатів.

Македонці – народ, який належить до південної гілки слов'ян; проживав у XIX – на початку XX ст. в історичних областях Македонії, а також Сербії, Греції та ін. Тривалий час, із кінця XIV ст. до початку XX ст., перебував під владою Османської імперії. Наприкінці XIX ст. активізувалися претензії Болгарії, Греції та Сербії на македонські землі. У той же час активно розвивався рух за самовизначення самого македонського народу.

Маніфест 17 жовтня 1905 р. – законодавчий акт, розроблений у складних умовах першої російської революції 1905–1907 рр., за участю графа С. Ю. Вітте. У ньому проголошувалися громадянські та політичні права й свободи (совісті, слова, друку, зібрань, союзів; недоторканість особистості). Йшлося також про створення Державної думи як форми народного представництва, без схвалення якої не могло бути прийнято жодного закону. Імператор зберігав право розпуску Державної думи та накладати вето на прийняті нею рішення.

Мануфактура – підприємство з поділом праці (вузькою спеціалізацією) та використанням ручної техніки, що підготувало поступовий перехід до машинного виробництва. У Російській імперії проіснувала до 1850 р.

Мартін – місто в Північній Словаччині, що було національно-культурним центром словацького народу в другій половині XIX – на початку XX ст., тут було засновано організацію «Матиця словацька».

«Матиця словацька» – головний національно-культурний центр (інститут) словацького народу, заснований у 1863 р. Першим головою її був католицький єпископ Ш. Мойзес. Існувала до розпуску її угорською владою в 1875 р.

Міністерства – центральні органи державного управління окремою галуззю господарства чи управління, створені в Російській імперії для зміцнення центрального управління, замість колегій. За правління імператора Олександра I було запроваджено 8 міністерств (із 1802 р.). Після жовтневого перевороту 1917 р. на їхній базі було утворено народні комісаріати.

Міська реформа – одна з буржуазних реформ у Росії (Городове положення 16 червня 1870 р.). Мала на меті підняти господарство міст і залучити до управління ними фінансову й торгівельну буржуазію. Створені установи місцевого самоврядування (виконавський орган думи – міські управи).

Монополія – виключне право держави, групи осіб чи однієї особи на виробництво, торгівлю, промисел; також – велике господарське об'єднання, що зосередило в своїх руках більшу частину виробництва чи збуту товару. У Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. – синдикати «Продамет», «Продвугілля», «Продвагон» та ін.

Музика – один із видів мистецтва, що розгортається та сприймається в часі, має свого виконавця; поєднується зі словом, драматичною дією, танцем і жестом.

Народна Скупщина – законодавчий орган влади в Сербському королівстві XIX – початку XX ст. Конституція 1888 р. підвищувала значення Скупщини, до компетенції якої передавався контроль за урядом та армією.

Народництво – ідеологія та громадсько-політичний рух у Російській імперії різночинної інтелігенції в 60–80-х рр. XIX ст., засновані на ідеях

справедливого суспільно-політичного устрою; були виразниками інтересів селянської демократії в поєднанні з антикріпосницькими завданнями, буржуазно-демократичними перетвореннями й ідеями європейського утопічного соціалізму. Відомі представники: М. Огарьов; М. Бакунін; П. Лавров; П. Ткачов; М. Михайловський та ін.

Наука – соціально значуща сфера людської діяльності, спрямована на отримання й використання об'єктивних знань про навколишній світ, є складовою частиною духовної культури суспільства. Поділяється на галузі за предметом і методами досліджень.

Національна партія чехів (Старочехи) – політична партія чехів ув Астро-Угорській імперії. Її було засновано 1860 р. Ідеологія: консерватизм; введення в імперії самоуправління, громадянських та економічних прав і свобод; забезпечення рівності чеської та німецької мов. Соціальна база: чеська національна буржуазія, інтелігенція; селяни, городяни. Лідери партії: Ф. Палацький, Ф. Рігер. У 1874 р. з партії організаційно виділилась течія молодочехів. У 1918 р. старочехи об'єдналися з молодочехами та поміркованими силами в партію Чеська державно-правова демократія.

Національне відродження – у ХІХ ст. у слов'янських народів процес відродження національної культури, мови, літератури та історії, народних звичаїв і традицій, національної еліти; відновлення й розвиток державотворчих інститутів і тенденцій.

Негласний комітет – гурток ліберально мислячих довірених осіб (друзів) російського імператора Олександра І (1801–1825) на початку правління, які були радниками його в управлінні державою (граф В. П. Кочубей, М. М. Новосильцев, граф П. А. Строганов, князь Адам Чарторийський).

Незалежна держава – держава, яка має політичну самостійність, відсутність підлеглості, суверенітет.

Німецька імперія – держава, утворена 1871 р. внаслідок об'єднання німецьких держав навколо Пруссії. На цей процес вплинули в ХІХ ст. наполеонівські війни, ідеї політичної єдності німецької нації (пангерманізм).

Образотворче мистецтво – мистецтво відображення дійсності у вигляді різних образів. Види: архітектура, живопис, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, графіка, дизайн.

Органічний статут Царства Польського – законодавчий акт, виданий 1832 р. російським імператором Миколою I для Царства Польського, що позбавив його сейму й різко обмежив його самостійність (після Листопадового повстання 1830–1831 рр.): було скасовано Конституцію Царства Польського 1815 р.; воно оголошувалося невід'ємною частиною Російської імперії; польська корона стала спадкоємною в російській імператорській фамілії; були збережені намісництво (намісник призначався особисто імператором), Рада управління при намісництві, Державна рада та ін. Підтверджувалася свобода віросповідання; гарантувались особисті свободи, право приватної власності, рівність усіх перед законом.

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей із отримання або вдосконалення знань, умінь і навичок, що сприяє процесу розвитку й становлення людини як особистості, формує її світогляд, духовність, цінності та мораль. У культурній площині – допомагає людині увійти в культурний простір, увібрати в ньому все важливе для свого розвитку та гармонійної діяльності в суспільстві.

Перша світова війна – війна, що відбулася в 1914–1918 рр. між Центральними державами (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія) й Антантою (Росія, Франція, Великобританія, Сербія та ін.). Привід для війни: вбивство 15 (28) липня 1914 р. спадкоємця австро-угорського престолу ерцгерцога Франца Фердинанда членом організації "Млада Босна" Г. Принципом. Російські напрями військових дій: Східна Пруссія; Галичина; Царство Польське; Закавказзя. Слов'янські народи брали участь у війні на боці двох коаліцій держав, воюючи один проти одного. Загальні втрати у війні: близько 10 млн. убитих і понад 20 млн. поранених.

Перше сербське повстання – національно-визвольне повстання сербського народу проти османського панування та гніту на його землях, що відбулося в 1804–1813 рр. Причинами повстання були: османський гніт на сербських землях; захоплення яничарами влади в Белграді в 1801 р.; збільшення феодальних платежів, усунення місцевої аристократії від участі в управлінні; криваві репресії проти сербів. Очолив повстання обер-кнез Карагеоргій. У ході повстання було звільнено від турків територію Белградського пашалика, утворено нові органи влади й судову систему. Однак виникли розбіжності між керівниками повстання. Повсталим сприяла російсько-турецька війна. Після виходу Росії з неї в 1812 р. турки розпочали наступ на повсталих і в 1813 р. придушили повстання, після чого відбувалися масові репресії.

Політична партія – об'єднання чи група громадян, пов'язаних єдиною метою, своїми інтересами, які прагнуть оволодіти владою в державі безпосередньо (через вибори чи шляхом державного перевороту) або через своїх представників у центральних законодавчих і виконавчих органах і на місцевому рівні. Керуються інтересами певних класів, прошарків суспільства, більшої або меншої його частини, залежно від своїх цілей і завдань, джерел фінансування тощо.

«Повне Зібрання законів Російської імперії» – збірка законодавчих актів Російської імперії з 1649 до 1825 рр. (45 томів). Пізніше виходило «Зібрання законів Російської імперії» – з 1825 до 1881 рр. (55 томів і покажчики); з 1881 до 1916 рр. (33 томи).

Податок на майно – податок, що було введено в Російській імперії 1883 р., у період правління Олександра III.

Подушна подать – податок, що було введено російським імператором Петром I 1724 р. Ним обкладалися всі чоловіки податних станів, незалежно від віку. Скасовано подушну подать 1887 р., за правління Олександра III.

Польські воєнізовані організації – виникли з дозволу австрійського уряду 1910 р. в Галичині: «Стрілецька спілка», «Стрілецькі дружини», «Дружини Бартошове» та ін. Австро-Угорська імперія планувала використати їх у своїх цілях на випадок війни.

Православна церква (Російська (Руська) православна церква) – Східна Християнська Церква візантійського обряду. У XIX – на початку XX ст. продовжувала бути провідною церквою в Російській імперії; водночас була історично державоутворюючою. У релігійному складі населення в Російській імперії станом на 1897 р. переважали православні (69,3%); магометани склали 11,1%, римо-католики – 9,1%. Православна церква була провідною, історично державоутворюючою; управління здійснювалось імператором через Синод. У названий період діяльність духовництва Православної церкви перебувала в жорсткій залежності від державної влади, хоча й мала свій духовний вплив на представників влади. Діяльність церкви була спрямована на подальший розвиток, зміцнення та захист православної віри, обмеження впливу Римо-католицької церкви, особливо на Правобережній Україні та Білорусі, боротьбу з прозелітизмом (намаганням навернення інших у свою віру).

Привіслянський край – назва польських земель (з 1865 р.), що перебували в складі Російської імперії. До того ці землі мали назву Царство Польське. Зміна назви пов'язана з наслідками польського Січневого повстання 1863–64 рр.

Прогресивний блок – об'єднання в IV Державній думі, утворене в серпні 1915 р. з представників політичних партій прогресистів, кадетів, октябристів.

Проект реформ М. М. Сперанського – проект 1809 р. щодо змін у державному управлінні, що передбачав: створення конституційної монархії; введення виборчого права (окрім кріпосних селян і деяких інших категорій); для законодавчої діяльності планувалося створити орган чотирьох рівнів – волосну, окружну, губернську та Вищу Державну думу; мали бути створені Державний урядовий сенат, Державна рада; чотирьохступеневий поділ судів на чолі з відповідним сенатом. Проект не було реалізовано, окрім створення Державної ради (1810 р.).

Промисловий переворот – перехід від мануфактури, заснованої на використанні ручної праці, до великого машинного виробництва. У Російській імперії розпочався в 30-х рр. XIX ст. й завершився (у передових галузях) на початку 80-х рр. XIX ст. Відбувався спочатку в бавовняно-паперовій промисловості. Був великим стрибком у розвитку продуктивності праці. Гальмувався феодально-кріпосницькими пережитками.

Пруссія – домінуюче в XIX ст. німецьке королівство, ядро Німецької імперії (1871). До XIX ст. була державою, що утворилася з Пруського герцогства та Бранденбурзького маркграфства.

Революції 1848–1849 років у Німеччині й Австрійській імперії – революційні події, спричинені боротьбою проти абсолютизму, залишків феодалізму, роздробленості Німеччини; в Австрії – також проти національного та релігійного гноблення.

Революція 1905–1907 років у Росії – перша революція в Російській імперії, причинами якої були соціально-економічні проблеми (малоземелля селян, поміщицьке землеволодіння, умови праці та побуту робітників фабрик і заводів), соціально-політична криза, що загострилася внаслідок поразки країни в російсько-японській війні 1904–1905 рр. Приводом до революційних подій став розстріл мирної робітничої демонстрації в Санкт-Петербурзі 9 січня 1905 р. Відомі події революції: повстання на броненосці «Потьомкін» (червень 1905 р.),

Всеросійський політичний страйк (жовтень 1905 р.); збройне повстання в Москві й інших містах (грудень 1905 р.), інші робітничі, селянські, студентські виступи 1905–1907 рр. У ході революції імператор Микола II змушений був видати Маніфест 17 жовтня 1905 р., що декларував політичні свободи та створення Державної думи (див. вище). Кінцем революції вважається розгін II Державної думи (Третьочервневий державний переворот 1907 р.). У сучасній російській історичній науці окремі події революції переосмислюються, враховуючи людські, психологічні, релігійні й інші чинники, також дії імператора Миколи II.

Регентська рада – тимчасовий орган влади, створений польськими діячами на окупованій території Царства Польського у вересні 1917 р., що складався з трьох осіб на чолі з князем З. Любомирським.

Римо-католицька церква – Західна Християнська Церква латинського обряду. Центр – Ватикан на чолі з Папою Римським, який є її земним головою. Організація церкви є високоцентралізованою та ієрархічною. Особливістю римського духовенства є обов'язкова безшлюбність для священиків. У слов'янських народів римо-католицька віра була традиційним віросповіданням у XIX – на початку XX ст. для поляків, хорватів, словенців, частини боснійців, чехів, словаків. У Російській імперії з кінця XVIII ст. знаходилася папська нунціатура (посольство). Папа Римський визнавався з боку російської влади головою російських католиків (конкордат 1847 р., діяв до 1866 р.). Католицькі єпископи призначалися російським імператором за погодженням із Папою Римським.

Російська імперія – держава, що сформувалася на основі Московського царства й була проголошена імперією 1721 р., за правління Петра I. Існувала до подій Лютневої буржуазно-демократичної революції, відречення від престолу російського імператора Миколи II. За формою правління була спадковою монархією, на чолі з імператором, який мав самодержавну владу. До складу Російської імперії були включені Прибалтика, Правобережна Україна, Білорусь, Північний Кавказ; у XIX ст. – Бессарабія, більша частина Польщі (Царство Польське), Фінляндія, Закавказзя, Казахстан, Середня Азія та Памір. На початку XX ст. була другою за величиною країною світу (після Британської імперії). Її територія станом на 1914 рік складалася з 81 губернії, 20 областей (переважно в Сибіру та на Далекому сході). Частину губерній та областей було об'єднано в генерал-губернаторства. Згідно з переписом 1897 р., загальна кількість населення Російської імперії становила 128,2 млн. осіб. 57% її

населення складали неросійські народи. Піддані імперії поділялися на чотири стани: дворянство, духівництво, міські та сільські обивателі.

Російсько-турецькі війни – військові конфлікти між Російською та Османською імперіями. У XIX ст. вони відбулися в: 1806–1812, 1828–1829, 1853–1856 (Кримська війна), 1877–1878 рр. Наслідки: людські, військові, матеріальні втрати з обох сторін; занепад Османської імперії; поступове визволення південних слов'ян із-під влади турків. У 1914–1918 рр. Туреччина воювала проти Російської імперії на боці Центральних держав.

Російсько-японська війна 1904–1905 рр. – війна між Російською імперією та Японією за панування в Північно-Східному Китаї та Кореї. Головні події війни: облога та падіння Порт-Артуру (1904); поразки російської армії – під Ляояном (серпень 1904 р.), на р. Шахе (вересень 1904 р.), під Мукденом (лютий 1905 р.), Цусимою (травень 1905 р.). Наслідки (Портсмутський мирний договір 1905 р.): Росія визнала Корею сферою впливу Японії, поступилася їй Південним Сахаліном і правами на Ляодунський півострів із містами Порт-Артур і Дальній.

Сараєвське вбивство 1914 р. – вбивство спадкоємця австро-угорського престолу ерц-герцога Франца Фердинанда та його дружини в боснійському місті Сараєво (Австро-Угорщина) 28 червня 1914 р. Виконавцем вбивства був член організації «Млада Босна» – Г.Принцип.

Священний союз європейських держав – союз Австрії, Пруссії та Росії (26 вересня 1815 р.), укладений за ініціативою російського імператора Олександра I після остаточного розгрому Наполеона, до якого приєдналися Франція та інші європейські держави. У радянській історичній науці вважався виключно реакційним. Головною метою союзу було не допустити розповсюдження революційного руху в Європі. Однак, як вважають сучасні російські історики, ідея Олександра I про створення Священного союзу європейських держав мала також значення для підтримки миру в Європі, існуючих порядків, норм міжнародного права.

Селянська реформа 1861 р. – реформа зі скасування кріпосного права в Російській імперії; проводилася на основі Положення 19 лютого 1861 р. Селяни отримували такі права: особисту свободу, вільного розпорядження своїм майном; право викупу садиби, а також польового наділу (за угодою з поміщиком; розмір їх визначався особливими статутними грамотами). Обов'язки селян: відпрацьовувати вартість землі, наданої землевласником (викупні платежі вносила

держава, й вони сплачувалися їй селянами в розстрочку протягом 49 років); обов'язок об'єднуватися в сільські громади (в яких обирався на 3 роки сільський староста). Реформа 1861 р. була недосконалою, однак сприяла прискореному розвитку капіталізму в сільському господарстві й інших галузях економіки, звільнила особистість селянина, була загалом достатньо продуманим заходом.

Селянський Поземельний банк – державний іпотечний банк у Російській імперії, що існував із 1882 до 1918 рр. Надавав селянським громадам і окремим селянам довгострокові позики на купівлю ними землі в приватну власність. Діяльність банку особливого значення набула в роки проведення столипінської аграрної реформи (1906–1916 рр.), при створенні хутірських і відрубних земельних ділянок селянами.

Серби – народ, який належить до південної гілки слов'ян; проживав у ХІХ – на початку ХХ ст. в історичних областях Сербії, а також Боснії та Герцеговини. Тривалий час, із другої половини ХV ст. до кінця 70-х рр. ХІХ ст., перебував під владою Османської імперії. Автономію в її складі отримав після Другого сербського повстання 1815–1817 рр., а повну незалежність – після 1878 р.

Сербське королівство – держава на Балканах, що існувала з 1882 до 1918 рр. Першим королем її став князь Мілан із сербської династії Обреновичів, потім – Олександр Обренович (1889–1903). 1903 року відбувся державний переворот, внаслідок якого було вбито короля, його дружину та ін., і до влади прийшла знову династія Карагеоргієвичів. Сербське королівство було попередником Королівства сербів, хорватів і словенців, утвореного в грудні 1918 р.

Сіпахійська система – військово-ленна система в Османській імперії. У ХІХ ст. ці землі стали перетворюватися в спадкові володіння. Більша частина землевласників ухилялася від несення військової служби. Систему було остаточно скасовано реформою 1834 р.

Січневе повстання 1863–1864 рр. – національно-визвольне повстання польського народу проти панування на його землях Російської та інших імперій. Причини повстання: прагнення визволення своєї країни польським народом в умовах панування російського самодержавства, обмежень, політичних і релігійних переслідувань. Відбувалося в межах Царства Польського, а також охопило частину литовських, білоруських і українських земель. Передвісником повстання стали маніфестації студентів і мирного населення 14–15 лютого 1861 р. у Варшаві. На

початку повстання було проголошено Тимчасовий національний уряд, який опублікував Маніфест про незалежність Польщі, а також декрет про надання землі селянам без викупу. Причинами поразки повстання були: непідтримка більшістю селян дій повстанців (царський уряд видав у березні 1864 р. указ про надання землі у власність селянам на умовах декрету повстанського уряду); відсутність єдності серед повстанців; відсутність реальної допомоги з боку західних держав та ін. Наслідки: розгром сил повстанців; конфіскація царською владою понад 1600 маєтків у Царстві Польському, 1800 – поза його межами; ліквідація залишків автономії та створення Привіслянського краю (1865), посилення русифікації.

Скульптура – один із видів образотворчого мистецтва (ліпка, пластика). Жанри: портрет; історичні, побутові, символічні, алегоричні зображення та ін. Види скульптур за їхньою формою: рельєф, кругла скульптура (монументальна, монументально-декоративна, станкова).

Словацька народна партія – політична партія словацького народу, яку було створено 1913 р., на чолі з католицьким священиком А. Глінкою.

Словацька національна партія – перша політична партія словацького народу, яку було створено на початку 1870-х рр. Завдання партії полягали в представництві інтересів словацького народу, створенні нових спілок і словацьких шкіл, протидії мадяризації словаків.

Словенці – народ, який належить до південної гілки слов'ян. На початку XIX ст. перебував у складі іллірійських провінцій французької влади; з 1814 р. – під владою Австрійської (пізніше – Австро-Угорської) імперії. Словенські політичні діячі вимагали автономії Солвенії в складі Австрійської імперії в роки революції 1848–1849 рр. У другій половині XIX ст. посилюється економічне значення та вплив словенської буржуазії.

Слов'янофіли – представники одного з напрямів російської суспільної думки 40–50-х рр. XIX ст. Вважали, що Росія є самобутньою країною, має свій особливий, відмінний від західноєвропейського, шлях історичного розвитку. Ідеалізували селянську общину. Виступали за скасування кріпацтва, смертної кари, свободу друку. Вбачали в православ'ї єдину істинну християнську віру. Представники течії: І. С. і К. С. Аксакови, І. В. і П. В. Киреевські, О. І. Кошелєв, Ю. Ф. Самарін, О. С. Хомяков, В. О. Черкаський та ін.

Столипінська аграрна реформа – аграрна реформа, що здійснювалася в Російській імперії протягом 1906–1916 рр., була незавершеною з погляду довгострокової перспективи (у радянський період вважалось, що вона зазнала краху). Законодавчою базою проведення реформи були указ від 9 листопада 1906 р. та інші закони 1909–1911 рр., що передбачали: вільний вихід селян із общини, отримання ними землі в приватну одноосібну власність. Головним завданням реформи було створення в майбутньому заможного селянства як опори уряду; розвинуте сільське господарство було важливим чинником успішного розвитку промисловості імперії. У ці роки, за допомогою земств і землевпорядних комісій, впроваджувались агрономічні заходи в розвиток селянських господарств. Важливим посередником у роки реформи став Селянський Поземельний банк, що допомагав переважно заможним селянам у купівлі землі, однак ціни на землю були високими. Ще одним важливим напрямом реалізації реформи було продовження курсу на переселення селянства на вільні державні землі (Поволжжя, Сибір, Середня Азія, Далекий Схід і Північний Кавказ). Переселення мало як позитивні наслідки (заселення окраїн імперії, збільшення сільськогосподарського виробництва в цих районах), так і низку недоліків, значна частина селянства повернулася назад.

Методи проведення реформи не завжди були добровільними; тиск державних чиновників і поліції; скарги селян на неправильні дії землемірів, заворушення при поділі землі. Посилилася соціальна диференціація селянства. З общини вийшло загалом по Росії 26% домогосподарів (в Україні цей відсоток був значно вищим). Позитивні наслідки реформи: значно збільшився обсяг щорічних закупівель сільськогосподарської техніки; збільшилося виробництво зернових та експорт сільгосппродукції; перехід до відрубно-хутірської системи землеволодіння, агрономічні заходи сприяли посиленню зв'язків між сільським господарством і промисловістю.

Театр – вид сценічного мистецтва, що синтезує різні види мистецтва (літературу, музику, хореографію та ін.), відображує дійсність через драматичну дію. Головними носіями сценічних дій є актори. Види: драматичний, оперний, балетний, ляльковий та ін.

Теорія офіційної народності – теорія, розроблена в Російській імперії 1833 р. міністром освіти графом С. С. Уваровим, згідно з якою основою державної ідеології в державі є тріада «Православ'я, самодержав'я, народність», що відповідала тоді народному духу Росії. Православна віра була державоутворюючою релігією в Росії, її духовною основою. Самодержав'я вважалось історично традиційною, природною владою.

Народність розумілась як слідування обцинним, народним традиціям, що сформувалися в російському суспільстві протягом віків і протиставлялися західним.

Тимчасовозобов'язані селяни – селяни, які після звільнення від кріпацтва, за реформою 1861 р., не були переведені на викуп своєї садиби та польового наділу. Вони за користування землею продовжували працювати на землях своїх поміщиків (панщина або оброк). Перехід на викуп своєї землі припиняв тимчасовозобов'язаний стан, однак багато селян не були ще тоді готові до цього економічно. Ця категорія селян проіснувала до 1883 р. Викупні платежі селян державі за землю зберігалися; їх було скасовано лише в 1906–1907 рр.

Тирновська конституція 1879 р. – конституція Болгарського князівства, що мало свою автономію в складі Османської імперії. Розроблена Установчими зборами в м. Тирново. Згідно з конституцією, князь отримував такі повноваження: призначати міністрів, командувати збройними силами, розпускати парламент. Болгарський парламент (Народні збори) був однопалатним. Право брати участь у виборах до нього мали лише чоловіки, які досягли 21-річного віку. Проголошувалася рівність усіх підданих перед законом, а також свободи слова, друку, зборів тощо.

Університетський статут – у Російській імперії правовий акт, що регламентував внутрішнє життя університету, його порядки, вводив або скасовував його автономію. У XIX ст. було видано 4 університетські статuti: 1804, 1835, 1863, 1884 рр.

Установчі збори – у Росії тимчасові виборні представницькі збори, які мали вирішити питання про подальший державний устрій в країні після ліквідації монархії в 1917 р. Формально скликані та розігнані в січні 1918 р. в Петрограді владою більшовиків.

Франко-російська (Вітчизняна) війна 1812 р. – війна французької армії Наполеона Бонапарта проти Російської імперії, внаслідок чого відбулися майже повне знищення французької армії та подальша боротьба з нею на територіях Польщі та Німеччини. Відомі битви цієї війни: Бородінська (26 серпня), під Малоярославцем (24 жовтня), при переправі через р. Березину (15 листопада).

Хорвати – народ, який належить до південної гілки слов'ян. Перебували в XIX – на початку XX ст. у складі Габсбурзької монархії. На початку XIX ст. частина Хорватії перебувала в складі іллірійських

провінцій французької влади; з 1814 р. – знову під владою Австрійської (пізніше – Австро-Угорської) імперії. У 1830–40-і рр. відбувається «іллірійський» рух (національного відродження хорватів). Революція 1848 р. принесла хорватам ліквідацію феодальних відносин і певну демократизацію суспільно-політичного життя. У 1868 р. Хорватія, Славонія та Далмація визнавалися окремою частиною Угорщини зі збереженням самоврядування в окремих галузях; посилювалася політика мадяризації хорватів. На початку ХХ ст. посилювався вплив хорватських політичних партій.

Чехословацька національна рада – політична організація чехів і словаків в еміграції, створена в Парижі 1915 р. під керівництвом Т. Масарика. У 1918 р. було укладено угоду про об'єднання чехів і словаків в одній майбутній державі (Пітсбург (США)).

Чорногорці – народ, який належить до південної гілки слов'ян. У першій половині ХІХ ст. розвиток Чорногорії характеризувався боротьбою з місцевим сепаратизмом племінних старійшин за створення сильної державної влади. Очолив цю боротьбу митрополит Петро I Петрович Негош і його наступники. У другій половині ХІХ ст. чорногорці розвивалися спочатку автономно, у складі Османської імперії, з 1878 р. – як незалежна держава. У 1910 р. було проголошено королівство Чорногорія. Країна була відсталою в економічному відношенні.

Шляхта – привілейований соціальний стан (дрібне дворянство) у Польщі, Литві, Білорусі, Чехії, Україні.

Югослов'янський комітет в Лондоні – політична організація, яку було утворено 1915 р. під керівництвом хорватського діяча Анте Трумбича. Штаб-квартира її знаходилася в Лондоні. Головним завданням комітету була боротьба за утворення незалежної держави на південнослов'янських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії. 20 липня 1917 року між Югославським комітетом та урядом Сербії було підписано Корфську декларацію про створення в майбутньому єдиної південнослов'янської держави.

Використана література:

Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – К.: Либідь, 2009. – 632 с.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ століття: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.

История Отечества с древнейших времен до наших дней: Энцикл. словарь / Сост.: Б. Ю. Иванов и др. – М.: Большая Рос. энцикл., 1999. – 646 с.

Матеріал із Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ww.uk.wikipedia.org/wiki>.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

ДАТИ	ПОДІЇ
РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1801–1825 рр.	Правління російського імператора Олександра І.
1802 р.	Запровадження міністерств в Росії.
1804 р.	Перший загальний університетський статут. Впровадження автономії університетів.
1805 р.	Битва при Аустерліц.
1806–1812 рр.	Російсько-турецька війна.
1807 р.	Тільзитський мир.
1809 р.	Проект реформ М. Сперанського. Приєднання Фінляндії до Росії.
1812 р.	Франко-російська (Вітчизняна) війна. Бородинська битва.
1813 р.	Закордонний похід російської армії.
1813 р., 16-19 жовтня	«Битва народів» під Лейпцигом.
1815 р., 18 червня	Битва при Ватерлоо.
1817–1864 рр.	Кавказька війна.
1825 р., грудень	Повстання декабристів.
1825–1855 рр.	Правління російського імператора Миколи І.
1826–1828 рр.	Російсько-перська війна.
1828–1829 рр.	Російсько-турецька війна.
1830–1831 рр.	Листопадове польське повстання.
1835 рр.	Обмеження автономії університетів.
1849 р.	Участь Росії в придушенні революції в Угорщині.
1851 р.	Відкриття залізниці між Петербургом і Москвою.
1853–1856 рр.	Кримська війна.
1854–1855 рр.	Оборона Севастополя у Кримській війні.
1855–1881 рр.	Правління російського імператора Олександра ІІ.
1858 р.	Приєднання Амурського регіону. Айгунський договір з Китаєм.
1861 р., 19 лютого	Маніфест про скасування кріпосного права в Російській імперії.
1863 – 1864 рр.	Січневе польське повстання.
1864 р.	Початок судової реформи. Запровадження земств. Прийнято університетський статут (відновлено автономію університетів).
1865 р.	Цензурна реформа.
1865 – 1873 рр.	Приєднання центральноазіатських держав: Хівінське ханство.
1867 р.	Росія продала Аляску США.

1870 р.	«Городове положення». Міська реформа.
1874 р.	Перехід до загальної військової повинності. «Ходіння в народ».
1877–1878 рр.	Російсько-турецька війна. Берлінський конгрес.
1881–1894 рр.	Правління російського імператора Олександра III.
1884 р.	Скасування автономії університетів.
1891–1902 рр.	Будівництво Трансибірської залізниці.
1894–1917 рр.	Правління російського імператора Миколи II.
1896 р.	Трагедія на Ходинському полі.
1897 р.	Перший всеросійський перепис населення. Грошова реформа Вітте.
1898 р.	I з'їзд Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП).
1902 р.	Створення партії соціалістів-революціонерів (есерів).
1903 р.	II з'їзд РСДРП. Розкол на «більшовиків» і «меншовиків».
1904–1905 рр.	Російсько-японська війна.
1905–1907 рр.	Перша буржуазно-демократична революція в Росії.
1905 р.	Створення партії кадетів.
1906 р.	Діяльність Державної думи. Початок аграрної реформи Столипіна.
1907 р.	Новий виборчий закон, початок роботи III Державної думи (до 1912 р.).
1914 р., 19 липня (1 серпня)	Оголошення Німеччиною і Австро-Угорщиною війни Росії.
1916 р.	Брусилівський прорив.
1917 р., лютий – березень	Перемога Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії.
1917 р., 2 (15) березня	Зречення Миколи II від престолу на користь свого брата Михайла.
1917 р., 3 (16) березня	Михайло відмовився від престолу. Перехід влади до Тимчасового уряду.
1917 р., 25 жовтня (7 листопада)	Більшовистський державний переворот у Петрограді.
1918 р., 3 березня	Брестський мирний договір між Радянською Росією і державами німецького блоку.
БІЛОРУСЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.	
1772 р.	Перший поділ Речі Посполитої між Росією,

	Пруссією, Австрією. Приєднання східної частини Білорусі до Росії. Утворення Могильовської і Полоцької губерній.
1776 р.	Позбавлення міст східної частини Білорусі самоврядування за магдебурзьким правом.
1792 р.	Створення Литовської генеральної конфедерації на чолі з канцлером литовським Л. Сапегою.
1793 р.	Другий поділ Речі Посполитої. Приєднання до Росії центральної частини Білорусі та Правобережної України. Утворення Мінської губернії.
1795 р.	Третій поділ Речі Посполитої. Приєднання до Російської імперії західної частини Білорусі. Утворення Віленської і Гродненської губерній.
1801 р.	Утворення на території Білорусі Вітебської і Могильовської губерній.
1810 р.	Виникнення військових поселень (Вітебська і Могильовська губернії).
1812 р., 1 серпня	Постанова Наполеона про створення війська ВКЛ.
1812 р., жовтень – грудень	Звільнення території Білорусі російською армією від наполеонівської (Полоцьк, Вітебськ, Слонім – жовтень, Мінськ, Борисов, Могильов – листопад, Молодечно та ін.– грудень).
1823 р.	Указ Олександра I про заборону білоруським дітям вчитися в зарубіжних університетах.
1826–1841 рр.	Діяльність Білоруського вільного економічного товариства у Вітебську.
1830–1831 рр.	Повстання в Польщі, Білорусі, Правобережній Україні та Литві.
1832 р.	Створення при російському імператорі «Особливого комітету зі справ західних губерній».
1839 р., лютий	Церковний собор у Полоцьку на чолі з митрополитом Йосипом Семашко, що прийняв рішення про об'єднання уніатів із православними.
1840 р.	Укази про ліквідацію дії Статуту ВКЛ 1588 р. і введення російського законодавства. Указ імператора Миколи I про заборону використання в офіційних документах термінів «Білорусь», «Литва», введення замість них назви «Північно-Західний край». Відкриття Горигорецької землеробської школи (з 1848 р. –

	землеробського інституту; діяв до 1864 р.).
1840–1857 рр.	Проведення реформи серед державних селян Білорусі (1/5 від усіх селян).
1844 р.	Початок проведення інвентарної реформи в білоруських губерніях.
1863–1864 рр.	Повстання в Білорусі і Литві під керівництвом К. Калиновського.
80-і рр. XIX ст.	У Петербурзі діяв білоруський народницький гурток «Гомін».
початок 90-х рр. XIX ст.	У Москві і Петербурзі діяли організації білоруського студентства під керівництвом А. Гуриновича, М. Абрамовича та ін.
1898 р., 1–3 березня	I з'їзд РСДРП в Мінську.
1903 р.	Створення Білоруської соціалістичної громади (БСГ).
1905 р., листопад	Повстання дисциплінарного батальйону у Бобруйській фортеці.
1906 р.	II з'їзд Білоруської соціалістичної громади (БСГ). Початок видання перших легальних білоруських газет «Наша доля» і «Наша нива».
1911 р.	Ухвалення закону про впровадження земств в Білорусі.
1915–1918 рр.	Окупація німецькою армією західної частини Білорусі.
1916 р., 22–26 жовтня	Повстання солдатів на розподільчому пункті у Гомелі.
1917 р., березень	Створення Мінської, Гомельської, Вітебської та інших Рад робітничих і солдатських депутатів. З'їзд білоруських національно-демократичних організацій. Створення Білоруського національного комітету.
1917 р., червень	Створення Західної області.
1917 р., липень	II з'їзд білоруських національно-демократичних організацій. Створення Білоруської центральної ради (БЦР).
1917 р., вересень	Створення Північно-Західного обласного комітету РСДРП (б).
1917 р., 26 жовтня	Наказ-інструкція №1 Виконкому Мінської Ради про перехід влади до Рад.
7–20 листопада 1917 р.	На всій неокупованій території Білорусі було встановлено радянську владу.
1917 р., 15-17 грудня	I Всебілоруський з'їзд (конгрес) представників білоруських партій і організацій.

1918 р., січень	Декрет РНК РРФСР про освіту. Утворення Білоруського національного комісаріату (Білнацком).
1918 р., лютий	Створення Радою Всебілоруського з'їзду Народного секретаріату Білорусі.
1918 р., 21 лютого	Виконком Ради Всебілоруського з'їзду проголосив себе в I Статутній грамоті тимчасовою владою в Білорусі.
1918 р., 9 березня	Виконком Ради Всебілоруського з'їзду прийняв II Статутну грамоту, за якою було проголошено Білоруську Народну Республіку (БНР).
1918 р., 25 березня	На сесії Ради БНР прийнято III Статутну грамоту, за якою проголошувалася незалежність БНР.
ПОЛЬСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ТРЬОХ ІМПЕРІЙ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1807 р., 7 липня	Тильзитський мир, утворення Князівства Варшавського на чолі з Фрідріхом Августом (раніше саксонським курфюрстом) під протекторатом Наполеона.
1808 р.	Введення в Князівстві Варшавському Кодексу Наполеона, за яким створювався польський сейм, Державна рада і армія, скасовувалася особиста залежність селян.
1815 р.	Переділ польських земель на Віденському конгресі, створення Царства (Королівства Польського) у складі Російської імперії.
1815 р., 27 листопада	Затвердження Олександром I Конституції Царства Польського.
1816 р.	Заснування Варшавського університету.
1821 р.	Створення Патріотичного товариства, що ставило своїм завданням боротьбу за відновлення незалежності Польщі на основі Конституції 3 травня 1791 р.
1829 р.	Створення таємної організації "Змова підхорунжих", що підготувала збройне повстання.
1830 – 1831 рр.	Національно-визвольне повстання, придушене російськими військами. В результаті його Польщу було позбавлено автономії та скасовано Конституцію 1815 р.
1846 р.	Повстання селян в Галичині; Краківське повстання; перехід Краківської республіки під владу Австрії.

1848 р.	Національно-визвольні повстання у Великому князівстві Литовському і в Галичині.
1857–1858 рр.	Виникнення військово-революційного гуртка З. Сераковського – Я. Домбровського в Петербурзі та патріотичних гуртків в Королівстві Польському.
1863 – 1864 рр.	Національно-визвольне повстання в Царстві Польському, Литві і Білорусі, придушене російськими військами.
1864 р., 2 березня	Укази про селянську реформу в Королівстві Польському.
1865 р.	Створення Польської секції I Інтернаціоналу.
1882 р.	Утворення в Царстві Польському Л. Вариньським партії «Пролетаріат».
1887 р., травень	Утворення Ліги польської (з 1893 – Ліга народова).
1892 р.	Утворення Польської соціалістичної партії (ППС).
1900 р., серпень	Утворення Соціал-демократії Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ).
1905 р., червень	Збройне повстання в Лодзі.
1906 р.	СДКПіЛ вступила в об'єднану РСДРП (на IV з'їзді РСДРП).
1913 р., грудень	Утворення Стронніцтва людового «Пяст».
1917 р., березень	Тимчасовий уряд визнав право Польщі на самовизначення. Реалізація цієї заяви відкладалася до скликання Установчих зборів.
1918 р., січень	Звернення президента В.Вільсона до конгресу з програмою – «14 пунктів», яка включала пункт про незалежність Польщі.
1918 р., 11 листопада	Відновлення незалежності Польщі.
ЧЕСЬКІ ЗЕМЛІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
остання третина XVIII – 60-і рр. ХІХ ст.	Чеське національне відродження.
1792–1835 рр.	Правління на чеських землях австрійського імператора Франца I.
1800–1870 рр.	Три етапи промислової революції в чеських землях.
1814 р.	Поява першої парової машини в Чехії.
1818 р.	Відкриття у Празі Музею Королівства Чеського.
1821 р.	Виступ селян в Моравії, придушений

	австрійськими військами.
1827 р.	Початок видання Ф. Палацьким двомовного «Часопису Чеського музею».
1831 р.	Заснування культурно-просвітницької організації Матиці Чеської.
1835–1848 рр.	Правління на чеських землях австрійського імператора Франца I.
1844 р., червень	Виступ ткачів у Празі.
1848–1916 рр.	Правління на чеських землях австро-угорського імператора Франца-Йосипа.
1848 р., 11 березня	Початок революційних подій у Празі.
1848 р., 2 червня	Відкриття у Празі I Слов'янського з'їзду.
1849 р., 4 березня	Проголошення Конституції для народів Австрійської імперії, що пізніше була скасована (31 грудня 1851 р.).
1850 р.	Ухвалення Земського статуту для Чехії про обрання Земським сеймом депутатів в рейхстаг
1860 р.	Утворення Національної партії в Чехії (Ф. Рігер, Ф. Палацький) з програмними засадами здобуття національної рівності, громадянських прав, розширення самоврядування.
1871 р.	Визнання чеським сеймом угоди про створення Австро-Угорської імперії (1867), що передбачала надання Чехії автономії.
1874 р.	Утворення партії молодочехів на базі окремих представників Національної партії, з вимогами активної боротьби з урядом за права чехів.
1890 р.	Створення Чеської академії наук і мистецтв.
1898 р.	Утворення Чеської національно-соціальної партії.
1900 р.	Утворення Чеської народної партії, програма якої передбачала соціальні демократичні реформи і автономію Чехії в межах Австро-Угорщини.
1907 р.	Введення загального виборчого права в Австро-Угорській імперії. Створення Чеського парламентського клубу.
1915 р.	Угода в Клівленді (США) між чехами і словаками про майбутнє об'єднання двох народів у федеративну державу.
1916 р.	Утворення Чехословацької національної ради (Т. Масарик, Е. Бенеш, М. Штефанік).
1917 р., 30 травня	Вимоги Чеського союзу в австрійському

	рейсраті про перетворення монархії у федерацію вільних і рівноправних держав.
1918 р., 28 жовтня	Національний комітет у Празі проголосив про утворення самостійної Чехословацької держави.
СЛОВАЦЬКІ ЗЕМЛІ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1815–1856 рр.	Роки життя і діяльності Л. Штура, просвітителя, який заклав основи словацької літературної мови.
1861 р., червень	Затвердження програми «Меморандум словацького народу» з вимогами визнати словаків як самобутню націю, територію Словаччини як автономну адміністративну одиницю у складі Угорщини та ін.
1863–1875 рр.	Діяльність культурного центру словаків «Матиці словацької».
1870-і рр., початок	Утворення Словацької національної партії.
Кінець ХІХ – початок ХХ ст.	Масові еміграції словацьких селян за кордон, через розорення їх господарств.
1913 р.	Утворення Словацької народної партії на чолі з католицьким священиком А. Глінкою.
1918 р., 30 жовтня	Словацька національна рада виступила з вимогами права самовизначення та незалежності словаків і входження їх до складу Чехословацької держави.
БОЛГАРІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1739–1813 рр.	Життя і діяльність Софронія, єпископа Врачанського
1821–1867 рр.	Життя і діяльність В. Раковського.
30-і рр. ХІХ ст.	Виступи селян у Північно-Західній Болгарії.
1834 р.	Скасування сіпахійської системи в Болгарії. Відкриття в м. Слівені першої болгарської фабрики Д. Желязкова.
1835 р.	Відкриття першої світської болгарської школи в м. Габрово. Невдале повстання болгар під проводом Г. Мамарчева проти османської влади у містах Силістрі, Тирново, Варні.
1839 р.	Початок боротьби болгар за церковну незалежність.
1848–1876 рр.	Життя і діяльність Х. Ботева.
1850 р.	Повстання селян у Віденському окрузі.
1870 р.	Фірман османської влади про створення самостійної Болгарської православної церкви.

1872 р.	Утворення Болгарського революційного Центрального комітету в Бухаресті (В. Левський, Л. Каравелов).
1876 р.	Квітневе повстання болгар.
1878 р., липень	Берлінський трактат. Створення автономного Болгарського князівства у складі Османської імперії. Поділ території Болгарії.
1879 р., 28 квітня	Прийняття Тирновської конституції.
1881 р., 27 квітня	Державний переворот А. Баттенберга у Болгарії.
1885 р., вересень	Приєднання до Болгарського князівства Східної Румелії.
1886 р., листопад	Розрив дипломатичних відносин Росії з Болгарією.
1887–1918 рр.	Правління болгарського князя (з 1908 р. – царя) Фердинанда Саксен-Кобург-Готського.
1887–1894 рр.	Режим С. Стамболова в Болгарському князівстві.
1896 р.	Відновлення дипломатичних відносин Болгарії з Росією.
1901 р.	Утворення політичної партії Болгарський землеробський народний союз (БЗНС), під керівництвом А.Стамболійського (1879–1923).
1908 р., 5 жовтня	Остаточне проголошення незалежності Болгарії. Відновлення Болгарського царства.
1911 р.	Заснування Болгарської академії наук.
1912–1913 рр.	Участь Болгарії у Балканських війнах.
1913 р., 30 травня	Лондонський мирний договір, згідно якого Болгарія отримувала частину Фракії, східну і частину західної Македонії.
1913 р., серпень	Бухарестський мирний договір після Другої Балканської війни, згідно якого Болгарія втратила частину своєї території (до Румунії відходила південна Добруджа, Македонія була поділена між Грецією і Сербією; Болгарії залишилася невелика частина Західної Фракії).
1913 р., вересень	Константинопольський мирний договір між Туреччиною і Болгарією, згідно якого Туреччина отримувала назад усю східну Фракію, за виключенням окремих повітів.
1915 р., жовтень	Вступ Болгарії у Першу світову війну.
1916 р., жовтень	Болгарія вступила у війну з Румунією.
1918 р., 27 вересня	Владайське (Радомирське) повстання, було

– 2 жовтня	придушене урядовими військами та німецькими частинами.
СЕРБІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1804–1813 рр.	Перше сербське повстання під проводом Карагеоргія.
1815 р.	Друге сербське повстання під проводом Мілоша Обреновича.
1830 р.	Надання Портою автономії Сербії. Утворення Сербського князівства.
1833 – 1903 рр.	Боротьба за владу усередині Сербії між династіями Обреновичів та Карагеоргієвичів.
1835 р.	Прийняття Сербською скупщиною першої Конституції країни («Сретенський статут»).
1838 р.	Прийняття другої Конституції («Турецький статут») Відкриття першого ліцею в Белграді.
1839 р.	Відречення від влади князя Мілоша Обреновича. Прихід до влади його сина Михайла.
1842–1858 рр.	Режим «установобранителів» (захисників Конституції) в Сербії.
1844 р.	Написання програми створення Великої Сербії (Ілія Гарашанін. «Начертаніє»).
1868 р.	Відкриття першого національного театру в Белграді. Вбивство Михайла Обреновича.
1868–1889 рр.	Правління Мілана Обреновича в Сербському князівстві (з 1882 р. – королівстві).
1869 р.	Прийняття нової Конституції («Намісницький статут»).
1876–1878 рр.	Сербо-турецька війна.
1878 р., липень	Надання Сербії повної незалежності від Туреччини за Берлінським трактатом.
1882 р., 22 лютого	Проголошення Сербії королівством.
1886 р.	Заснування Сербської академії наук.
1888 р., грудень	Прийняття нової Конституції в Сербії.
1889–1903 рр.	Правління сербського короля Олександра Обреновича.
1901 р., 6 квітня	Прийняття нової Конституції: запровадження двопалатного парламенту (Скупщина і Сенат).
1903 р., 28-29 травня	Державний переворот в Сербії. Вбивство короля Олександра. Прихід до влади династії Карагеоргієвичів.

1903–1921 рр.	Правління короля Петра I Карагеорگیовича (з грудня 1918 р. – король сербів, хорватів та словенців).
1912–1913 рр.	Участь Сербії у Балканських війнах.
1914 р., 28 липня	Оголошення Австро-Угорщиною війни Сербії.
1914 р., серпень	Перемога сербів над австро-угорським військом в районі Церського хребта.
1914 р., грудень	Перемога сербського війська над австро-угорським у битвах біля річок Колубари, Дрини. Звільнення Белграду. Нішська декларація (7 грудня 1914 р.) за звільнення та об'єднання сербів, хорватів і словенців.
1915 р., червень	Окупація сербськими військами Албанії.
1915 р., жовтень – 1916 р., січень	Відступ сербської армії по своїй та албанській території.
1917 р., січень	Топлінське повстання селян у Південно-Східній Сербії.
1917 р., 20 липня	Корфська декларація між сербським урядом та Югослов'янським комітетом про наміри створення по закінченні війни об'єднаної держави сербів, хорватів і словенців (конституційної монархії на чолі із сербською династією Карагеоргієвичів).
1918 р., 1 листопада	Вступ сербських військ до Белграда.
ЧОРНОГОРІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1784–1830 рр.	Правління в Чорногорії Петра I Петровича Негоша.
1830–1851 рр.	Правління Петра II Петровича Негоша.
1851–1860 рр.	Правління князя Данила Петровича. Проголошення світського князівства (1852).
1860–1918 рр.	Правління князя (з 1910 р. – короля) Ніколи Петровича.
1876–1878 рр.	Війна Чорногорії з Туреччиною.
1878 р.	Отримання Чорногорією повної незалежності від Туреччини.
1888 р.	Прийняття «Майнового законника».
1903 р.	Проведення адміністративної реформи.
1905 р.	Прийняття Конституції Чорногорського князівства.
1910 р.	Проголошення Чорногорії королівством.
1912 р.	Союз Чорногорії із Сербією проти Туреччини.

1912–1913 рр.	Участь Чорногорії у Балканських війнах.
1914 р., 6 серпня	Вступ Чорногорії у Першу світову війну, на боці Сербії.
1916 р., лютий	Капітуляція Чорногорії у Першій світовій війні та подальша її окупація австро-угорськими військами.
1917 р., березень	Утворення антимонархічною опозицією в еміграції Чорногорського комітету народного єднання (ЧКНЄ), під проводом А. Родовича.
ХОРВАТІЯ І СЛОВЕНІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1809–1813 рр.	Частина Хорватії та більша частина словенських земель увійшли до складу Іллірійських провінцій наполеонівської Франції. Після Віденського конгресу 1814–1815 рр. землі було повернуто Габсбургам.
1830–1840-і рр.	«Іллірійський» рух (національного відродження хорватів). Представники: Л. Гай, граф Я. Драшкович та ін.
1845 р., 29 липня	Розстріл мирної демонстрації на площі Св. Марка у Загребі.
1848 р.	Баном Хорватії було призначено Йосифа Єлачича. Проголошення автономії Хорватії. Створення першої політичної словенської програми «Об'єднана Словенія».
1849 р.	Відкриття залізниці між Віднем і Люблянєю (Словенія).
1866 р.	Відкриття Югослов'янської академії наук і мистецтв у Загребі. Передача Австрією після австро-італійської війни венеціанської Словенії Італії.
1868 р.	Укладення хорватсько-угорського договору: Хорватія, Славонія та Далмація як «Триєдине королівство» визнавалися окремою частиною Угорщини зі збереженням самоврядування в адміністративній, шкільній, судовій та церковній галузях.
1883–1903 рр.	Правління в Хорватії бана Куена Хедерварі.
1892 р.	Утворення Католицької народної партії в Словенії (Я. Блейвейс, А. Корошець).
1894 р.	Утворення ліберальної Народної прогресивної партії в Словенії (І. Хрибар, І. Тавчар).
1896 р.	Утворення в Словенії Югослов'янської соціал-демократичної партії.

1904–1905 рр.	Утворення Хорватської народної селянської партії (організатори – брати Степан та Антуан Радичі).
1905 р.	Утворення «Хорвато-сербської коаліції», на чолі з З. Прибічевичем.
1915 р., квітень	Утворення в Лондоні Югослов'янського комітету на чолі з хорватським політичним діячем Анте Трумбичем (1864–1938).
1918 р., серпень	Утворення Народної ради в Люблянці (Словенія).
1918 р., 6 жовтня	Утворення Центрального народного віча, до якого увійшли депутати Сербії, Хорватії, Боснії, Герцеговини.
БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1831 р.	Повстання боснійських феодалів проти османської влади.
1875–1876 рр.	Антиосманське повстання.
1878 р.	Окупація Боснії і Герцеговини Австро-Угорською імперією.
1883–1903 рр.	Управитель Боснії і Герцеговини – австро-угорський міністр фінансів Бенджамін Калай.
1907–1909 рр.	Виникнення перших політичних партій в Боснії і Герцеговині.
1908 р.	Анексія Боснії і Герцеговини Австро-Угорщиною.
1910 р.	Октроїрована конституція для Боснії і Герцеговини.
1914 р., 28 червня	Вбивство в Сараєво ерцгерцога Фердинанда та його дружини членами організації «Млада Босна».
МАКЕДОНІЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	
1872 р.	Приєднання македонських епархій до Болгарського екзархату.
1878 р., жовтень – 1879 р., травень	Антиосманське повстання в Македонії.
1893 р.	Утворення Внутрішньої Македонської революційної організації (ВМРО) в м. Салоніки.
1903 р.	Ілліденське повстання.
1903–1908 рр.	Реформи турецької влади в Македонії.
1912–1913 рр.	Поділ Македонії внаслідок Балканських війн між Сербією, Грецією і Болгарією.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Аксаков К. 142
Аксаков С. 142
Анастасов-Маестро Г. 73
Ангелов І. 73
Апрілов В. 72
Аракчєєв О. А. 123
Бакунін М. О. 135
Баттенберг А. 55
Бейза Й. 51
Белінський В. Г. 129
Белла Я. 68
Бернекер Ф. 76
Бернолак А. 51
Берон П. 72
Ботев Х. 55, 72
Ботто Я. 68
Борис III 127
Бурбис А. 124
Брусилов О. О. 125
Брюллов К. П. 43
Венелін Ю. 73
Вешин Я. 73
Вітте С. Ю. 133
Ворцель С. Г. 47
Врублевський З. 67
Гавличек-Боровський К. 50
Гай Л. 60, 75, 130
Ганиль А. 76
Гарашанин І. 57
Глінка А. 52, 142
Глінка М. І. 43
Годжа М. 51
Гота Я. 51
Гурбан Й. 51
Грановський Т. М. 129
Дворжак А. 68
Дембовський Е. 47, 132
Домбровський Я. 47
Довнар-Запольський М. 124
Драгоманов М. 73
Драшкович Я. 60, 130
Дрінов М. 73

Ельснер Ю. 67
Єлачич Й. 60
Єрмолова М. Н. 43
Завітневич В. 124
Златарський В. 73
Златарський І. 73
Іванівський В. 40, 124
Іоан Кронштадтський, св. прав. 43
Ірасек А. 68
Йованович Д. 74
Йованович П. 74
Йоксимович Б. 74
Кавелін К. Д. 129
Кайзл Й. 68
Капітанов Б. 73
Каравелов Л. 54, 72, 125
Карагеоргій Г.П. 57, 136
Карев Н. 130
Карл І 123
Карпінський Ф. 67
Катков М. М. 129
Киреевський В. 142
Киреевський П. 142
Кисельов П. Д. 22, 37, 128
Климкович В. 68
Климкович Ф. 68
Ковачич В. 75
Корнілов В. О. 132
Костровицький К. 124
Кралевиц М. 75
Краль Я. 51
Крамарж К. 68
Кремовецький Т. 47
Крстич Д. 74
Колас Я. 45
Коллар Я.
Коллонтай Г. 67
Константинов А. 73
Кочубей В.П. 135
Кошелєв О. І. 142
Купала Я. 45
Лавров П. Л. 135
Ластовський В. 40

Левський В. 125
Лелевель Й. 47, 128
Лісинський В. 75
Лобачевський М. І. 43
Луцкевич А. 40, 124
Луцкевич І. 40, 124
Любомирський З. 139
Мажуранич І. 75
Мамарчев Г. 54
Мамчилов П. 73
Манеса Й. 68
Манолов Е. 73
Маркевич С. 73
Масарик Т. 51, 52, 68, 145
Матейка Я. 67
Маяр М. 61
Менделєєв Д. І. 43
Мештрович І. 75
Мілутінович С. 75
Миколай (Велімирович), свт. 74
Микола I 22, 136
Микола II 28, 30, 133, 139
Мислбек Й. В. 68
Михайловський М. К. 135
Мітов І. 73
Міцкевич А. 67
Мойзес Ш. 134
Мокраняц С. 74
Наполеон Бонапарт 144
Нахімов П. С. 132
Неруда Я. 68
Неслуховський Я. 124
Новосильцев М. М. 131, 135
Обренович М. 57, 141
Обренович О. 141
Овчаров Г. 73
Огарьов М. П. 135
Огінський М. К. 67
Олександр I 19, 134, 135, 140
Олександр II 25, 126
Олександр III 26, 137
Ольшевський К. 67
Паїсій Хілендарський 72

Паларик Я. 68
Палацький Ф. 50, 135
Папанек Ю. 51
Пашич Н. 58, 131
Пашкевич А. 45, 124
Петро І Карагеоргійович 58
Петро І Петрович Негош 58, 73, 145
Пілсудський Ю. 65
Плечик Й. 76
Пляттер Л. 131
Прелог М. 75
Прешерн Ф. 75
Принцип Г. 70, 136, 140
Прус Б. 67
Пушкін О.С. 43
Радичевич Б. 73
Раковський Г. 72
Распутін Г. 33
Раячич Й. 75
Репін І. Е. 43
Рігер Ф. 135
Роксандич С. 74
Самарін Ю. Ф. 142
Сасінек Ф. 68
Серафим Саровський, св. 43
Сенкевич Г. 67
Склодовська-Кюрі М. 67
Славейков П.Р. 72
Сладкович А. 68
Слупський А. 124
Сметана Б. 68
Смічиклас Т. 75
Софроній Врачанський, єп. 72
Сперанський М. М. 19, 131, 138
Стерія-Попович Й. 73
Столипін П. А. 143
Строганов П. А. 135
Ткачов П. М. 135
Толстой Л. М. 43
Трумбич А. 131, 145
Трухелке Ч. 75
Уваров С. С. 23, 143
Уместовський Ф. 124

Федор Кузьмич 20
Фердінанд I 55, 125
Франц Фердінанд 136, 140
Франц-Йосиф I 123
Хедерварі К. 61
Хомяков О. С. 142
Чаадаєв П. Я. 129
Чайковський П. І. 43
Чарторійський А. Є. 47, 123, 131, 135
Чацький Т. 67
Черкаський В. О. 142
Чех С. 68
Чичерін Б. М. 129
Шаляпін Ф. І. 43
Шаміль 23, 130
Шафарик П. 50, 51
Шимановська М. 67
Шишманов І. 73
Шопен Ф. 67
Штур Л. 51, 126
Шубиць Ю. 76
Шубиць Я. 76
Юкич І. 75
Юнгман Й. 50
Якшич Д. 74

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Австрійська імперія 18, 46, 47, 123
Австро-Угорська імперія 49, 123
Автокефалія церковна 53, 54, 123
Автономне князівство 53, 55, 56, 123
Анексія 59, 62, 123
Аракчеївщина 123
Аристократичний табір 46, 123
Архітектура 43, 44, 45, 65, 67, 68, 73, 123
Балканські війни 69, 70, 124
Білорусь 40, 41, 42, 43, 44, 124
Білоруська соціалістична громада (БСГ) 40, 124
Білоруський національний рух 40, 124
Більшовики 32, 33, 34, 124
Болгарія 69, 70, 124
Болгари 69, 72, 124
Болгарський революційний центральний комітет (БРЦК) 53, 125

Боснійці 62, 125
Брестський мир 1918 р. 32, 33, 34, 37, 125
Брусиловський прорив 32, 125
Буржуазні реформи в Російській імперії 25, 35, 126
Військова реформа в Росії (1862–1874рр.) 126
Військові поселення 126
«Велика еміграція» 46, 47, 126
«Вимоги словацького народу» 126
Владайське (Радомирське) повстання в Болгарії 70, 71, 126
Генерал-губернаторство 64, 127
Греко-уніатська (греко-католицька) церква 22, 23, 46, 127
Дезертирство 49, 127
Декабристи 21, 22, 40, 127
Декрет про землю 32, 127
Декрет про мир 32, 127
Демократичний табір 46, 128
Державна дума 40, 128
Державна рада 128
Державні реформи П. Д. Кисельова 21, 22, 37, 128
Державний переворот 53, 56, 128
Династія Карагеоргієвичів 56, 58, 128
Династія Романових 128
Дипломатичні відносини 53, 128
Дискримінація 45, 49, 128
Друге сербське повстання 56, 129
Життєвий рівень населення 29, 129
Жовтневий переворот в Росії 1917 р. 32, 129
Задруга 56, 129
Західники 22, 129
Земства 129
Ілліденське повстання 130
Ілліризм 59, 60, 130
Інвентарні правила 130
Кавказька війна 23, 130
Кодифікація 131
Конституція Царства Польського 1815 р. 46, 131
Корфська декларація 1917 р. 70, 131
Краківське повстання 1846 р. 46, 131
Кримська війна (1853–1856 рр.) 21, 22, 23, 132
Культура 43, 44, 45, 66, 67, 72, 132
Ленський розстріл 132
Література 43, 44, 45, 66, 68, 73, 132
Листопадове повстання 1830–1831 рр. 21, 22, 23, 35, 37, 46, 132

Лодзинське повстання 133
Лютнева буржуазно-демократична революція 33, 133
Македонці 60, 62, 133
Маніфест 17 жовтня 1905 р. 27, 28, 133
Мануфактура 134
Мартін 134
«Матиця словацька» 68, 134
Міністерства 134
Міська реформа 134
Монополія 134
Музика 43, 44, 45, 66, 67, 72, 134
Народна Скупщина 56, 58, 134
Народництво 134
Наука 43, 44, 45, 66, 72, 135
Національна партія чехів (Старочехи) 51, 135
Національне відродження 53, 59, 60, 135
Негласний комітет 135
Незалежна держава 53, 135
Німецька імперія 33, 65, 135
Образотворче мистецтво 43, 44, 45, 65, 68, 135
Органічний статут Царства Польського 46, 136
Освіта 43, 44, 45, 65, 136
Перша світова війна 32, 33, 34, 37, 49, 64, 136
Перше сербське повстання 56, 136
Політична партія 41, 49, 51, 53, 56, 59, 61, 65, 137
«Повне Зібрання законів Російської імперії» 21, 137
Податок на майно 137
Подушна подать 137
Польські воєнізовані організації 64, 65, 137
Православна церква (Російська (Руська) православна церква) 22, 23, 25, 35, 43, 44, 46, 137
Привіслянський край 46, 138
Прогресивний блок 32, 138
Проект реформ М. М. Сперанського 18, 19, 138
Промисловий переворот 35, 61, 138
Пруссія 47, 138
Революції 1848–1849 рр. у Німеччині та Австрійській імперії 49, 50, 61, 138
Революція 1905–1907 рр. в Росії 27, 28, 29, 33, 138
Регентська рада 64, 139
Римо-католицька церква 22, 23, 25, 35, 44, 46, 64, 65, 67, 139
Російська імперія 35, 45, 46, 49, 139
Російсько-турецькі війни 53, 55, 58, 140

Російсько-японська війна 1904–1905 рр. 27, 28, 29, 33, 140
Сараєвське вбивство 1914 р. 70, 140
Священний союз європейських держав 18, 140
Селянська реформа 1861 р. 25, 26, 29, 35, 140
Селянський Поземельний банк 25, 26, 29, 141
Серби 56, 69, 72, 141
Сербське королівство 56, 141
Сіпахійська система 54, 141
Січневе повстання 1863–1864 рр. 25, 26, 35, 37, 46, 47, 141
Скульптура 44, 68, 72, 142
Словацька народна партія 52, 142
Словацька національна партія 51, 142
Словенці 69, 72, 142
Слов'янофіли 21, 142
Столипінська аграрна реформа 27, 28, 29, 143
Театр 43, 44, 45, 66, 68, 72, 143
Теорія офіційної народності 143
Тимчасовозобов'язані селяни 144
Тирновська конституція 1879 р. 53, 54, 144
Університетський статут 23, 144
Установчі збори 32, 144
Франко-російська (Вітчизняна) війна 1812 р. 18, 19, 35, 37, 144
Хорвати 60, 69, 72, 144
Чехословацька національна рада 145
Чорногорці 58, 69, 145
Шляхта 35, 46, 64, 145
Югослов'янський комітет в Лондоні 70, 71, 145

Навчальне видання

**Буравський Олександр Антонович
Власюк Ігор Миколайович**

**ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ
(XIX – початок XX ст.)**

***Навчально-методичний посібник
для студентів історичного факультету***

Коректор: Сніжана Чернюк

Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку . Формат 60x90/16. Ум. друк. арк.
Обл. вид. арк. Друк різнографічний.
Гарнітура Arial. Зам. . Наклад 100.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua